«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою

Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю

Київ, 2024

Міністерство освіти і науки України
Науково-дослідний інститут українознавства

Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою

Київ
2024

Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою. К., 2024. 152 с.

Рецензенти:
Краснодемська Ірина Йосипівна – кандидат історичних наук, завідувачка відділу історичних студій Науково-дослідного інституту українознавства МОН України
Скиба Андрій Володимирович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАНУ

Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (Протокол № 3 від 28 березня 2024 р).

У виданні зібрано й упорядковано матеріали круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності». Основний зміст матеріалів складається з повідомлення про роботу круглого столу, а також тез доповідей і промов, невеликих статей (на основі доповідей), що завершуються ухвалою круглого столу. У Додатках Програма Всеукраїнського круглого столу та ілюстративний матеріал про захід та про українську національну спадщину, що залишили нам творці Трипільської археологічної культури.

© НДІУ, 2024

Вікентій Хвойка
(у період відкриття Трипільської, Зарубинецької, Черняхівської археологічних культур)

Народ, що створив ці пам'ятки, не міг зникнути безслідно і був ніхто інший, як гілка арійського племені, котрій по праву належить ім'я протослов'ян і нащадки котрої й донині населяють південно-західну Росію.

Вікентій Хвойка

З незапам'ятних часів протягом цілих віків жив осілий землеробський народ арійського походження, у якому я вбачаю тільки наших предків-слов'ян, і, крім того, вважаю його терен європейською прабатьківщиною.

Вікентій Хвойка

ЗМІСТ

ВІД УКЛАДАЧІВ		7
Фігурний Ю.С., Шакурова О.В	ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕПОВТОРНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ВІД ТРИПІЛЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ.	10
Босий О.	РОЛЬ СИМВОЛІВ У СУСПІЛЬСТВІ.	20
Воропаєва Т., Авер'янова Н., Бойко С.	ФЕНОМЕН ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ	29
Гончаренко М.Е.	ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ЕКС-ПЕРИМЕНТАЛЬНИХ РЕКОНСТРУК-ЦІЙ БУДІВЕЛЬ ПАЛЕОАРХІТЕКТУРИ В НАТУРАЛЬНУ ВЕЛИЧИНУ ДЛЯ ТУРИСТИЧНИХ ФУНКЦІЙ	34
Давидюк В.Ф.	АРХЕОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ ФОЛЬК-ЛОРУ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ БОРОТЬБІ З МОСКОВСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ	36
Додонов Р.О.	ЕТНОГЕНЕТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ: СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ	41
Коваленко Л.В.	ПРОЄКТ «ТРИПІЛЬСЬКА УКРАЇНА»	48
Андрій Козка, Dr. Natali Boris	ТРИПІЛЬСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ!	53
Крисаченко В.С.	АРХЕТИПОВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ: МЕТОДОЛО-ГІЧНІ ДИСКУРСИ	62

Кушнір В.Г.	ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	67
Ничкало С.А.	ПОТЕНЦІАЛ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ	71
Сербін О.В., Паращак С.В.	УКРАЇНА ЄДИНА: ВІД ТРИПІЛЬЦІВ ТА КРИВЕНЬКИХ ТИНІВ ДО СУЧАСНИХ ОКОПНИХ ГЕРОЇВ	75
Смолякова Л.І.	ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПО МАТЕРІАЛАМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТРИПІЛЛЯ РЕКОНСТУКЦІЙ ОДЯГУ, КЕРАМІКИ, ДИЗАЙНУ У ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ПРОЄКТАХ	82
Трачук О.В.	ЧАПАЇВСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ ПІЗНЬОГО ТРИПІЛЛЯ ПІД ФУНДАМЕНТАМИ УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ	84
Фігурний Ю.С.	МІСЦЕ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТРИПІЛЛЯ-КУКУТЕНІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УКРАЇНЦІВ	109
Форостян І.В.	ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА: ДОСВІД І ЗАВДАННЯ	114
Шандор Ф.	МІСЦЕ ТА РОЛЬ БРАТСТВ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ	116

	УКРАЇНСЬКОЇ КОНФЕСІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
Чирков О.А.	ЕТНІЧНА ГЕНЕЗА УКРАЇНЦІВ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТВОРЦІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТРИПІЛЛЯ–КУКУТЕНЬ	121
УХВАЛА КРУГЛОГО СТОЛУ		124
ДОДАТКИ		126
Додаток 1. Програма Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою.		127
Додаток 2. Світлини про перебіг круглого столу.		138
Додаток 3. Світлини, що ілюструють культурно-історичну спадщину України періоду археологічної культури Кукутені-Трипілля.		146

ВІД УКЛАДАЧІВ

Наприкінці XIX ст. Вікентій Хвойка виявив та ідентифікував невідому тоді археологічну культуру, яку згодом назвав Трипільською. Крім того В. Хвойкою були підняті глибинні шари старожитностей України, а також започатковане ним вивчення складних проблем етногенезу слов'ян виявились неосяжними і непосильними для одного дослідника. Вони стали найбільш проблемними у розвитку не тільки української науки протягом XX ст. і початку XXI ст., а й одними з пріоритетних у дослідженнях учених усієї Центральної і Східної Європи.

Крім того, В. Хвойка репрезентував найважливіші напрямки розвитку археологічної науки в Україні, на які дослідники з академічних установ московії дивились як на провінційний центр, що не вартий особливої уваги.

Ім'я і біографія Вікентія Хвойки недостатньо поширювалося, а тому, крім України та рф, були мало відомі в інших країнах Європи, хоч його відкриттям могли б позаздрити найпопулярніші дослідники старовини. Вікентію Хвойці вдалося досягти у дослідженні найважливіших таємниць стародавньої історії України і Східної Європи майже неможливого навіть для цілої групи вчених.

Дослідження В. Хвойки стосуються різних важливих періодів доісторії, протоісторії та історії величезної частини Сходу європейського континенту, починаючи від мисливців на мамутів кам'яної доби, поселень перших землеробів трипільської культури енеоліту VI-III тис. до н. е., курганів бронзової доби степів Північного Причорномор'я, проблем історії Скіфії, сарматів, походження слов'ян (зарубинецька та черняхівська культури), історії язичництва в давній Русі (капище), столиці Київської Русі Києва (розкопки на Старокиївській горі), князівських палаців і захисників Києва від нападу татаро-монголів, козацької столиці України в Чигирині Богдана Хмельницького.

Йому належить не тільки відкриття численних археологічних пам'яток, а й створення їхньої їх періодизації, наукової етногенетичної інтерпретації, організації на основі знахідок фундаментальної бази фондів та експозиції Національного музею історії України, участь у розвитку

української археологічної наукової школи наприкінці XIX і на початку XX століття, що стала одною з наймогутніших в Європі. Заслуговує на увагу те, що кожне не лише солідне дослідження, а й окремі статті з первісної археології Східної Європи чи історії Київської Русі, проблем етногенези слов'ян не обходяться без посилання на дослідження В. Хвойки.

Ім'я В. Хвойки стоїть у символічному списку великих учених і діячів Чехії, таких, як Я. Гус, П. Шафарик, Л. Нідерле, Б. Грозний. Воно є символом давніх тісних зв'язків українського і чеського народів, У роки після Першої світової війни, коли Чехія стала незалежною державою Європи, а Україна не змогла добитися цього, для української еміграції в Празі було створено Український вільний університет, в якому працювали колеги та учні В. Хвойки.

Та на тернистому шляху вивчення своєї історико-культурної спадщини Україна, на жаль, що не спроможна віддати належне місце археології, бо до цього дня ми не маємо достойного європейському рівню Національного музею археології України. Нині археологи мають у своєму науковому багажі безліч унікальних відкриттів і знахідок. Ми зобов'язані продовжити започатковану В. Хвойкою діяльність зі створення археологічного музею, де гідно можемо представити співвітчизникам і всьому світові свою величну історичну спадщину. Настав час створити музей на Подолі на Ігорівській в будинку де жив В. Хвойка.

На відзначення 130-х роковин відкриття Трипільської археологічної культури Науково-дослідний інститут українознавства організував та провів 16.11.2023 р. круглий стіл з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності». У цій праці зібрано й упорядковано матеріали зазначеного круглого столу. Основний зміст матеріалів складається з повідомлення про роботу круглого столу, а також тез доповідей і промов, невеликих статей (на основі доповідей) різного обсягу, що завершуються ухвалою круглого столу.

У повідомленні «Вивчення та збереження неповторної культурної спадщини України від трипілля до сучасності» стисло описано науковий захід – круглий стіл, що дає читачеві загальне уявлення про подію.

Основна частина Матеріалів складається з тез промов і доповідей та статей, наданих учасниками круглого столу – науковцями, освітянами, працівниками закладів культури та іншими фахівцями, зацікавленими у збереженні, дослідженні та популяризації історичної і культурної

спадщини України. Серед авторів представлені науковці Науково-дослідного інституту українознавства. Тематично більшість тез та статей пов’язані певним чином з археологічною культурою Кукутені-Трипілля. Завершується основна частина матеріалів Ухвалою круглого столу.

У Додатках представлено таке: 1) Програма Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою; 2) Світлини про перебіг круглого столу; 3) Світлини, що ілюструють культурно-історичну спадщину України періоду археологічної культури Кукутені-Трипілля.

Юрій ФІГУРНИЙ
кандидат історичних наук,
завідувач відділу української етнології НДІУ

Ольга ШАКУРОВА
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу української етнології НДІУ

ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕПОВТОРНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ВІД ТРИПІЛЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ

У четвер, 16 листопада 2023 р. у м. Києві, у приміщенні Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (далі – НДІУ), вул. Ісаакяна, 18, відбувся Всеукраїнський круглий стіл з міжнародною участю присвячений 130-й річниці відкриття пам'яток Трипільської культури Вікентієм Хвойкою біля с. Трипілля на Київщині (формат проведення – офлайн та онлайн). Науковці, освітяни та представники громадянського суспільства активно обговорювали низку важливих проблем, які наразі постали перед Українською державою та її громадянами під час повномасштабної російсько-української війни, вирішення яких посприяє актуалізації вивчення та збереження неповторної й унікальної культурної спадщини України від Трипілля до сьогодення та консолідує українську політичну націю й пришвидшить перемогу над російськими загарбниками.

Під час проведення наукового заходу його учасники обговорили такі пріоритетні проблеми: створення музею Вікентія Хвойки в Києві; традиційна культура українців – як основа формування національної ідентичності; українська мова та українська історія, як багатоманітна складова життєдіяльності української спільноти; національна культурна спадщина в контексті освітніх реформ; міжнародний досвід використання культурно-історичних реконструкцій та пам'яток Кукутені-Трипільської культури в освіті і виробництві; інноваційні проєкти етногенезу українського народу (археологічні парки, етнопарки, туристичні українські

та міжнародні маршрути, реконструкції, сувеніри, професійна підготовка кадрового потенціалу) на основі фундаментальних та прикладних досліджень; археологічні дослідження Трипільської культури в роки незалежності України

Задля успішного проведення наукового форуму був сформований організаційний комітет. Його очолив доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, директор НДІУ В. Г. Чернець. Заступниками голови оргкомітету стали: доктор філософських наук, професор, завідувач відділу культурології НДІУ В. Ф. Ятченко і кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІУ О. В.Трачук.

До оргкомітету увійшли: науковий співробітник відділу українознавства в науково-освітньому просторі НДІУ В. П. Башинський; помічник директора, науковий співробітник відділу військово-патріотичного виховання НДІУ Г. О. Богданович; завідувачка господарством НДІУ І. М. Воропай; доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки В. Ф Давидюк; кандидат історичних наук, доцент кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського В. А. Косаківський; доктор філософських наук, професор, завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ В. С. Крисаченко; доктор історичних наук, професор, декан факультету з історії та філософії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова В. Г. Кушнір; кандидат історичних наук, вчений секретар НДІУ Ю. О. Лєбєдєва; заступник директора з наукової роботи Інституту проблем виховання НАПН України Р. В. Малиношевський; кандидат історичних наук, старший науковий співробітник НДІУ, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України А. В. Скиба; народний майстер України, член спілки художників України, член спілки дизайнерів України, засновник музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля» Л. І. Смолякова; науковий співробітник відділу інформаційного забезпечення та наукових комунікацій НДІУ О. Є. Сцібан; кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та історії Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського Т. С Тимошенко.

Організаційним секретарем оргкомітету став науковий співробітник відділу культурології НДІУ О. А. Чирков.

Треба відзначити, що проведення Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» та її результати здійснено у контексті виконання фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт (далі – НДР), які виконуються науковими співробітниками НДІУ у 2023 р.: 1. «Етногенез українського народу у світлі сучасних наукових даних та методологічних підходів» (керівник фундаментальної НДР (2022–2024) – В. Ф. Ятченко); 2. «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу російської федерації» (керівник фундаментальної НДР (2021–2023) – Ю.С. Фігурний); 3. «Формування нової української політичної нації: екзистенційні виклики війни, глобальна проукраїнська консолідація, інтенсифікація євроінтеграційних процесів» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – В. С. Крисаченко); 4.«Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді в процесі збереження та відтворення ідентичності української нації в Україні та за кордоном» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – О. О. Газізова); 5. «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – О. В, Шакурова); 6. «Особливості сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих регіонах України» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Ю. О. Лєбєдєва).

Попри всі труднощі, пов’язані прямо й опосередковано з повномасштабною російсько-українською війною, у четвер 16. 11. 2023 р. з дотриманням усіх рекомендацій МОН України науковий форум розпочав свою роботу. З 10.30 до 11.00 здійснено реєстрацію учасників заходу. Об 11.00 відбулося його відкриття, а завершив він свою роботу о 17.00.

Всеукраїнський круглий стіл з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» розпочав роботу із заслуховування вступного слова керівника Інституту. Свій виступ директор НДІУ В. Г. Чернець розпочав з того, що нагадав присутнім про жорсткі вимоги керівництва МОН України, щодо проведення велелюдних наукових заходів в умовах воєнного часу, а саме необхідність під час повітряної тривоги перебувати усім у бомбосховищах.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Аналізуючи перебіг повномасштабної російсько-української війни та роль Інституту у вирі воєнного лихоліття В. Г. Чернець наголосив: «Трипілля це культурна спадщина українського народу і нам треба всіляко її вивчати, оберігати та пропагувати. Під час російсько-української війни треба сміливіше любити Україну. Не оглядатися, що скажуть сусіди та союзники в Європі та у світі, а з чітко визначеною науковою послідовністю аргументовано відстоювати і захищати українську історичну і духовну спадщину. Нині, це – головний пріоритет Інституту. 14 листопада 2023 року наукові співробітники та аспіранти Інституту відвідали Музей становлення української нації, який є нашим справжнім і надійним партнером та з яким підписано угоду про співпрацю. Хочу відзначити – це перший в Україні інноваційний музей багатовікової історії нашої країни та української нації. Великою честю для нас було те, що незважаючи на щільний графік, екскурсію провів особисто засновник музею, ветеран російсько-української війни Валерій Галан. Валерій Васильович близько трьох годин розповідав нам про героїчне минуле України, починаючи від Трипільської культури аж до сьогодення, та унаочнював свою розповідь надзвичайно цікавими експонатами. В музеї є 25 експозицій з абсолютно реалістичними фігурами видатних постатей: князів, королів, гетьманів, військових, інтелектуалів, політиків, релігійних діячів, учасників Другої світової війни, ветеранів російсько-української війни, вчених, артистів, спортсменів та інших відомих особистостей, які творили й творять історію України, виконаних в стилі експонатів Музею воскових фігур Мадам Тюссо. В основі музейних експозицій реальні історичні факти, спрямовані на пробудження національної свідомості українців, підняття самооцінки нації, відчуття гідності, свободи та патріотизму. В умовах повномасштабної російської агресії експозиції Музею становлення української нації сприяють згуртуванню українців та пришвидшують перемогу над ворогом. Будемо ще сильніше любити Україну та разом оберігати її культурну спадщину! Це лише один, але дуже показовий приклад як небайдужі українці роблять важливу справу, прославляючи і зберігаючи історичні надбання рідної нації. І сьогоднішній круглий стіл, це наш важливий крок у цій надзвичайно вагомій роботі».

Після завершення виступу керівника інституту відбувся показ колекції одягу «Далеке та близьке Трипілля, організованої старшим майстром Комунального закладу (професійно-технічної) освіти «Київський

професійний коледж мистецтва та технологій сервісу» Наталії Рандюк. На сцену під музичний супровід українських народних пісень вийшло восьмеро чарівних дівчат, вбраних у гарні шати, які були створені та реконструйовані за мотивами трипільської антропоморфної пластики та за зображеннями на тогочасній енеолітичній кераміці. Кожна з них тримала в руках горщик з трипільським орнаментом. Опісля до них приєднався юнак, який згодом обрав собі «наречену». Ймовірно, учасники наукового форуму стали свідками відтворення ритуалу трипільського весілля. Завершення цього своєрідного перформансу справило велике враження на присутніх, кожен з них відчув, що Трипілля є близьким по духу, ментальності й світовідчуття до українських народних звичаїв і традицій.

Відомий поет, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта», лауреат національної премії імені Тараса Шевченка П. Мовчан привітав учасників круглого столу і наголосив, що Трипільська культура у радянську тоталітарну добу перебувала під своєрідною забороною, тому настав час показати її унікальність та дотичність до української культури.

Народний майстер України, член спілки художників України, член спілки дизайнерів України, засновник музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля» Л. Смолякова виголосила доповідь «Впровадження в навчальних закладах за матеріалами наукових досліджень Трипілля реконструкцій одягу, кераміки, дизайну у всеукраїнських та міжнародних проєктах». Людмила Іванівна відзначила про важливість використання від час навчального процесу здобутків наших пращурів з метою формування в української молоді поваги і любові до минулого України.

Доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу культурології НДІУ Ю. Мосенкіс, автор багатьох монографій і книг, зокрема: «Трипільський прасловник української мови» (2001), «Трипільська ґенеза милозвучності української мови» (2002), «Трипільська держава в Україні» (2003), «Трипільська міфологія: короткий словник термінів» (2003), «Розшифрування протоіндоєвропейської трипільської писемності» (2006), «Словник трипільської спадщини в українській мові» (2006) та інших, виголосив доповідь «Трипілля: мова, писемність, прадержавність». Зокрема, Юрій Леонідович наголосив, що мова це божественний дар, а звук і знак стали одними з чинників творення людської цивілізації.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» Г. Філіпчук виступив з доповіддю: «Українознавство як парадигма освітньої політики». Георгій Георгійович, зокрема, відзначив про важливість повернення українознавства як навчальної дисципліни в освітній процес початкової, середньої та вищої школи.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІУ та старший науковий співробітник Інституту археології НАН України А. Скиба виголосив доповідь: «Актуалізація археологічної спадщини України в сучасному науковому просторі». Зокрема, Андрій Володимирович наголосив, що народи, які мешкали на території України від найдавніших часів до сьогодення залишили після себе великий культурний спадок, який, без сумніву є надбанням української культури. Це культурне багатство, відзначив вчений, треба оберігати, вивчати та популяризувати серед громадян України для посилення їх громадянської свідомості, оскільки національна ідея – це, передусім, національна культура.

Кандидат історичних наук, доцент, викладач кафедри мистецтвознавства та мистецької освіти, Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука О. Босий виступив з доповіддю «Архаїчні символи і знаки у візуальному просторі сучасного українського суспільства». Олександр Георгійович наголосив про величезний етнозахисний механізм української культури, який допомагає українцям зберігати свою самобутність та передавати свої найкращі здобутки майбутнім поколінням.

Викладач Київського професійного будівельного коледжу В. Проценко виголосив доповідь: «Національне та військово-патріотичне виховання в навчальному закладі». Зокрема, Володимир Григорович зосередив увагу під час свого виступу на важливості цієї навчальної дисципліни в українській школі, оскільки вона формує в українських юнаків та дівчат любов до Батьківщини, патріотизм, гідність і бажання захищати її суверенітет. Особливо це, наголосив виступаючий, важливо в умовах повномасштабної російсько-української війни, коли всеукраїнська підтримка дозволила зупинити наступ ворога та поступово розпочати процес його вигнання з теренів Української держави.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Доктор психологічних наук, доцент Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України О. Яремчук виголосила доповідь: «Цивілізаційна суб'єктність України: від Трипілля до сучасності». Оксана Василівна наголосила, що в умовах російсько-української війни відбулася кардинальна зміна пріоритетів України, від її об'єктності до суб'єктності. Наразі, відзначила доповідачка: «Українці живуть за таким своєрідним девізом: «Ціна життя – свобода! Ціна свободи – життя». Кожен день захисники і захисниці України ціною власного життя зберігають право українців на свободу й жити за своїми власними правилами і традиціями, а не постулатами й «скрепами» рашистського злочинного «русского мира» .

Кандидат історичних наук, доцент кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського В. Косаківський в режимі онлайн виступив з доповіддю: «Вивчення, збереження і популяризація української етнічної спадщини у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського». Віктор Афанасійович наголосив, про важливість системного і комплексного підходу щодо осмислення та впровадження культурної спадщини українського народу в освітньо-навчальний процес.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІУ О. Трачук виголосив доповідь «Пізньотрипільське поселення під фундаментами Успенського собору Києво-Печерської лаври та виставка реконструкцій трипільської кераміки Людмили Смолякової в цьому ж соборі». Зокрема, Олексій Васильович відзначив, що трипільське культурне надбання потребує професійного вивчення та фахового відтворення його найкращих зразків, а саме: кераміка, антропоморфна пластика, візерункове мистецтво тощо для збагачення української культури.

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського О. Коломієць виступила з доповіддю «Трипільська тема в українській літературі». Олена Вікторівна повідомила присутніх про вагомий внесок у популяризацію трипільської тематики відомої діаспорної літераторки Докії Гуменної, яка у своїй книзі «Благослави Мати» реконструювала духовний світ трипільської людності.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Заступник головного редактора газети «Українська молодь» Л. Коваленко виголосив доповідь «Проєкт «Трипільська культура»». Леонід Віталійович відзначив, що українські журналісти, започатковуючи цю важливу ініціативу сподіваються на підтримку громадськості, щоби якомога краще інформувати українців про ті великі здобутки і культурні досягнення носіїв трипільської культури та популяризувати їх надбання як в Україні так і за її межами.

Старший науковий співробітник Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів» Д. Іванов виступив з доповіддю «Необхідність ревіталізації Трахтемирова для збереження значущої історико-культурної пам'ятки та цілей національно-патріотичного виховання». Дмитро Анатолійович наголосив на важливості популяризації за допомогою бізнесових структур української культурної спадщини загалом й трипільських надбань зокрема.

Після завершення виступу Д. Іванова, кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології Ю. Фігурний висловив пропозицію внести до ухвали рішень круглого столу звернутися до органів влади щодо відновлення роботи Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів» в повному обсязі.

Кандидат юридичних наук, професор, заступник генерального директора з інновацій науково-дослідницького інституту з інновацій, керівник філії НДІУ у Швейцарській конфедерації А. Козка в режимі онлайн виголосив доповідь «Трипільська цивілізація та успішне майбутнє України!». Андрій Вікторович зокрема відзначив про важливість залучення трипільської культурної спадщини до сучасного українського будівельного дизайну, а саме оздоблення новобудов декоративними елементами трипільської культурної спадщини.

Старший викладач кафедри англійської мови Національного університету біоресурсів і природокористування С. Коваленко виступила з доповіддю: «Трипільська культура як засіб формування національної свідомості учнівської та студентської молоді». Світлана Володимирівна розповіла присутнім про те, як важливо використовувати величезні надбання Трипільської культури для посилення національної ідентичності та патріотизму в середовищі української молоді, особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Науковий співробітник відділу культурології НДІУ О. Чирков виступив з доповіддю «Етнічна генеза українців у терміносистемі українознавства та позиціонування творців археологічної культури Кукутені–Трипілля». Олег Адольфович зокрема наголосив, що у вивченні цієї унікальної енеолітичної культури є дуже важливим комплексний і системний українознавчий підхід.

Доктор, викладач кафедри польсько-українських студій факультету міжнародних і політичних студій Ягеллонського університету О. Кіх-Маслей в режимі онлайн виголосила доповідь «Культурна спадщина українців у Польщі (від Лемкіщини до Підляшшя) – проблема зникнення. Пропозиція віртуального музею». Пані Ольга зазначила про важливість опрацювання, збереження та популяризації української культурної спадщини за межами Української держави.

Кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Музею історії книги та друкарства В. Саєнко виступив з доповіддю: «Листування Вікентія Хвойки і Антоніни Скриленко». Зокрема, Валерій Миколайович наголосив на важливості подальшого вивчення епістолярної спадщини першовідкривача археологічної культури Кукутені–Трипілля.

Науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України С. Ничкало виголосила доповідь «Трипільська культура в естетичному вихованні школярів». Світлана Андріївна зазначила, що культурна спадщина трипільців має на її думку великий потенціал в освітньо-навчальному процесі та у формуванні культурно-мистецьких ідеалів у сучасної української молоді.

Після завершення основної програми круглого столу відбулося обговорення результатів та прийняття його ухвали. У заключному слові В. Чернець відзначив, що трипільське культурне надбання є важливою складовою частиною української культурної спадщини, тому воно потребує фахового вивчення, збереження та популяризації в Україні та за її межами. «А нам – українцям треба ще сильніше любити Україну та її самобутню культуру!», – наголосив Василь Гнатович.

За підсумками роботи учасники наукового форуму прийняли ухвалу круглого столу: 1) Звернутися до керівництва Міністерства культури та інформаційної політики України з клопотанням створити музей В. Хвойки. 2) Звернутися до керівництва МОН з пропозицією повернути до переліку

освітньо-наукових спеціальностей «етнологію», а у навчальні заклади – «українознавство» як навчальний предмет. 3) Звернутися до керівництва Міністерства освіти і науки з пропозицією впровадити в освітній процес напрацювання та художні реконструкції одягу, кераміки, дизайну культурної спадщини Трипілля Л. Смолякової. 4) Звернутися до керівництва Міністерства культури та інформаційної політики України з клопотанням про відновлення у повному обсязі роботи Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів».

Олександр Босий
кафедра мистецтвознавства та мистецької освіти
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука

РОЛЬ СИМВОЛІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Символи і знаки – особлива сфера людської духовної діяльності. Різноманітним аспектам функціонування символів і знаків у культурі присвячено дуже багато досліджень, як зарубіжних так і вітчизняних. Ми ж спробуємо окреслити основі прикметні характеристики прадавньої символіки, розкрити її інформативний, магічно-символічний та соціально-комунікативний зміст. А також аргументувати їх потрібність у сучасному, значною мірою десакралізованому та банально-комп'ютеризованому суспільстві.

Як відомо, древні є не лише елементами прадавньої культурної спадщини, а й можуть бути ключовими елементами в різних аспектах життя сьогодні: в історичному, мистецькому, комунікативному чи психо-емоційному. Загалом обгрунтування важливості цих символів для сучасного українського суспільства можна представити з кількох позицій:

1. **Символи як носії культурної Спадщини та знаки ідентифікації.** Древні символи втілюють культурну спадщину відтак є ключем до розуміння традицій, вірувань та цінностей минулих поколінь. Збереження цих символів сприяє утриманню тисячолітніх надбань культури різноманітності та підтримці історичного контексту розвитку країни, адже вони несуть у собі багатогранність історії, міфології, звичаїв і традицій, зберігаючи пам'ять про минуле. У сучасному світі, де глобалізація призводить до втрати унікальних культурних цінностей та історико-територіальних особливостей народу, прадавні символи, прилучаючи нові покоління до традиції та мистецтва, допомагають зберігати етичні, моральні та естетичні цінності, культурну і національну ідентичність різних народів, та передають надбання предків наступним поколінням.

2. **Естетика та використання символів у дизайні.** . Сьогодні древні символи вони стали ключовими об'єктами у формуванні візуального середовища соціуму у сучасних контекстах допомагає встановлювати

зв'язки із минулим, а також визначати та ідентифікувати національні, професійні, та інші різноманітні групи людей, організації чи товари - у різних видах декоративно-прикладного, монументального, сакрального та професійного мистецтва, у геральдиці, дизайні і поліграфії, та рекламі в якості базових елементів фірмового стилю організацій і підприємств – гербів, логотипів емблем, вивісок, плакатів тощо. Використання унікальної і привабливої графіки древніх символів та орнаментики у сучасному мистецтві та дизайні надає можливість створення оригінальних і значущих стилізованих об'єктів, з особливим національним колоритом та характером

3. **Психо-емоційна сфера використання символів.** Древні символи завжди несли в собі важливі для людського життя глибинні символічно-магічні змісти, які корегували поведінку індивіда для виживання у природі,і соціумі. Відтак вони мали глибокий психологічний вплив на людину, виступаючи візуальними маркерами різноманіття явищ природи та актуалізували людську діяльність на адаптацію до різноманітних життєвих роблем. Вони були джерелом внутрішніх сил, натхнення, підняття настрою, а також слугувати оберегами і психологічною опорою в труднощах. Використання таких символів у різних сферах життя сприяло внутрішньому збалансуванню психіки і поведінки людини та розвитку особистості. Основні комплекси традиційних знаків культури, які були присутні на кераміці, на килимах, рушниках, писанках та інших сакралізованих речах слугували засобами привертання певних, потрібних людині енергій, думок і слів, як магічних актів, для забезпечення гармонії в житті. Тому знаки і символи як у минулому так і нині є обов’язковими атрибутами традиційних обрядів, народних свят, релігійно-магічних актів та сучасних психологічних і релаксаційних практик, йоги та медитацій. Використання таких символів у повсякденному житті і арттерапії, може сприяти внутрішньому збалансуванню та розвитку особистості, оскільки творення навіть і власних спонтанних знаків може стати для людини джерелом натхнення, підняття настрою, а також слугувати психологічною опорою в подоланні труднощів.

4. **Міфо-поетичний зміст символів.** Символічно -духовна сфера українців носіїв традиції включає прадавні фрагменти уявлень про міфологічний світ де існують різноманітні божества та духи та одухотворені стихії. Існує віра у допоміжні сили природи (сонце, місяць, вода, дерева) та невидимих захисників, зокрема, у геометричних

конвенційних знаках (договірних за змістом у кожній культурі), які сприяють як гармонії у світі, так і прагнуть допомагати людям. Більшість загальнонаціональні свят та обрядів пов'язані саме із шануванням цих надприродних духовних сил. Відтак і образний світ символів в уявленнях українців про найсакральніші поняття життя і смерті, про людський і потойбічний («той») світ – тісно пов'язаний з природою, яка розглядається як живий організм, сповнений різноманіття сил та енергій. Тож і сам Всесвіт, небо, земля, вода і повітря, сприймаються як священі обєкти, асоціюються з божествами і означаються в культурі символами і знаками в комунікацію з якими прагне вступити людина.

Наприклад, малюючи на хатах конвенційний (тобто, договірний за змістом геометричний знак) «громовик» у вигляді шестипелюсткової квітки - як знаку небесного бога грому Перуну, який особливо був небезпечний у так звані грозові «горобині ночі» (2 серпня, пізніше замінений на Іллю), дають йому посил, що в даному обійсті його шанують, приносять жертвоприношення і в молитвах просять його не спалити своїми блискавками пшеничне поле і житло.

Як відомо у міфопоетичній традиції українців одними із найпоширеніших персонажів є **богиня та змій, які** відіграють важливі комунікативні ролі, представляючи архетипічні сили природи, космічні енергії та природні цикли. Ці образи мають прадавні корені в українській культурі, адже тісно пов'язані з первісними віруваннями, а також присутні вже у розписах на посуді у трипільців, а пізніше - і в мистецтві наступних культур, аж до сьогодення. Фольклорні б**огині Лада**, Леля, Дана та ін на символічному рівні відображають жіночий аспект матеріальної природи Світу яка народжує і дарує нове життя (як запліднена земля, вода і всі живі істоти). Одна з найвідоміших богинь – Мокоша, богиня плодючості, урожаю, материнства та покровителька жіночого рукоділля, тримає у руках красномовний символ - веретено з ниткою Життя.

Змій (у фольклорі – Ладо-Змій, Ладо-Вітер, Дід-Ладо, Око Лада та ін.) в українських народних казках, легендах та в міфології, представляє собою амбівалентну силу чоловічої сутності природи (його символами є вітер, вихор, потік води, дощ, вогонь, блискавка, а також духовні образи дуального Світу (сила думки, сила віри і релігії предків, тощо) При цьому Змій може бути як першопредок людей – позитивним персонажем, так і негативним - що в часто в суперечці з богинею є ворогом людей, і його

перемагає герой (Котигорошко або Микита Кожум'яка). У міфах Змій інколи асоціюється з водяними потоками та річкою, тому часто живе або з'являється поруч із річками і може бути символом води та життєвої сили, а з іншого боку – змій та інші змієподібні господарі потойбіччя, можуть виступати знаком небезпеки та випробувань (Телесик).

5. **Магічно-символічний аспект символів:** У всіх як древніх так і сучасності, людина з традиційним світоглядом, зростала у екзистенційній єдності з природою і, де життя,як прояв універсального божественного закону могло реалізуватись рослиною, твариною, людиною – символи були візуалізацією образів і правил цього вічного всепроникненого життєвого круговороту життєвої енергії . Відповідно вони завжди вважались енергетично насиченими та магічно сильними. У різних народів планети ця невидима магічна жтитєва сила, яка прнизує увесь всесвіт мала назву ваконда, лембі, мана, уйвель, крамат та ін., та візуально втілювалась у знаках і символах. В одних ситуаціях їх боялись і прагнули уникати (у негативному аспекті як носіїв порчі чи біди), в іншому - позитивному аспекті, знаки слугували оберегами і носіями позитивних енергій (носіння на собі знаків-оберегів, хрестика, цілування прапора, зброї тощо).

6. **Сучасні Технології та Дизайн.** Древні символи і знаки, навіть втративши свої первісні змісти, та перетворившись на незрозумілі для більшості орнаменти чи звичайний декор, здатні транслюватись в часі і просторі, а в сьогоденні знаходять своє відображення в сучасному дизайні та технологіях. Вони слугують натхненням для втілення нових актуальних ідей на прадавньому досвіді культури у різних галузях, заповнюючи увесь візуальний простір соціуму - традиційне народне і професійне мистецтво, моду, архітектуру, технологічний дизайн, поліграфію і рекламу тощо.

7. Духовність та метафоричність символів. Древні символи як правило, дуже прості, але саме найпростіші із них можуть відображати і найбільш глибокі духовні та метафізичні концепції релігії та світобачення, зокрема, Будову міфологічного Всесвіту та його елементів, який структурується у образах хреста, кола, ромба та ін. Використання цих конвенційних (договірних за значеннями) геометричних знаків у сучасному житті може служити як засіб вираження внутрішнього світу, впровадження духовних цінностей та пошуку глибокого сенсу в сучасних реаліях. Традиційні символи слугують засобом комунікації, навіть через час та

простір. Вони виражають концепції та ідеї, які нині перетнули будь-які культурні бар'єри. При цьому використання універсальних древніх символів може і сьогодні допомагати висловлювати складні філософські та світоглядно-релігійні концепції і емоції, сприяє бажанню пізнати духовний світ інших культур через міжкультурні контакти, передусім, туризм, що є також важливим аспектом людської діяльності у сучасному урбанізованому та значною мірою прагматичному і малому світі, на відміну від надзвичайно емоційного і багатопрявного природно-центричного пов’язаного з традицією.

8. **Універсальність символічної мови та кроскультурні зв'язки.** Багато древніх символів мають універсальний характер та можуть перетинати культурні межі. Це дозволяє їм служити як засіб об'єднання людей різних культур у спільному визнанні та розумінні специфіки культур, сформованих різними природними і кліматичними особливостями та міжкультурній комунікації на планеті загалом, наприклад у форматі туристичних і освітньо-наукових обмінних програм, форумів, фестивалів, виставок, та інших різноманітних творчих практик. У цілому, використання древніх символів у сучасному житті визнає їх універсаль-ність, ефективність і важливість у збереженні історії та культури на планеті.

На історичній дистанції від первісної епохи людства до сучасної України, надзвичайно яскравим явищем культури постає унікальний трипільсьський феномен адаптації людини до природнього середовища. Він найбільше проявився у життєтворчій діяльності будівничих грандіозних мегаполісів, та майстрів-гончарів –творців мальованого посуду, що вражає сучасників своєю пластичною гармонією та загадковою знаковою системою. Вона має дуже абстрагований характер, тож важко піддається вмотивованому прочитанню закладених в них символічно-магічних змістів. Дуже абстрактна специфіка їх орнаментальної мови, вже сама по собі говорить про досить високий інтелектуально-творчий рівень мислення її творців.

Сьогодні визнаючи універсальність та багатогранність і глибину змістів символів, ми можемо назвати головні фактори важливості їх використання у сучасному українському суспільстві.

1. В історичному контексті. Символічно-знакова творчість трипільців належить до найдревніших у світі і безумовно пов'язана із природою, культурою і світоглядом, а також з ремеслами і промислами

давнього народу. Використання цих символів у сучасному дизайні дозволяє створювати об'єкти, що несуть історичне навантаження та підкреслюють зв'язок сучасної культури українців з давніми традиціями, це сотні і тисячі древніх знаків і символів, які складають унікальний світ сучасної народної орнаментики на кераміці, у вишивці і ткацтві, на писанках.

2. Екологічна та природна символіка. Трипільські символи в частині своєї іконографії відображають природні елементи, такі як рослини, тварини та солярні знаки, а також образи їхньої міфо-поетичної моделі Світу: Богиня Мати, Змій-першопредок, Птахи-деміурги, Дерево Життя, міфологізовані собаки, бики та ін. інші божеств, стихії і явища. Вони можуть бути використані в сучасному дизайні для створення естетичних об'єктів, що підкреслюють екологічні цінності та природні ресурси – рекламно-туристична продукція, логотипи, герби, сувеніри.

3. **Унікальність та екзотика.** Древні символи Трипілля можуть призводити до створення унікальних та екзотичних дизайнерських рішень. Вони надають об'єктам, різним декоративно-ужитковим речам та поліграфії, неповторний вигляд, що може вигідно виділяти їх серед сучасних світових тенденцій і брендів та зробити їх бажаними для покупців.

4. **Підкреслення національної самосвідомості.** Використання символіки Трипілля у дизайні може бути важливим для підкреслення національної самосвідомості та цінностей національної спадщини. Це стає особливо актуальним в умовах глобалізації, і особливо у сучасній війні проти українців як носіїв власної, унікальної і яскравої древньої культури, яку ми прагнемо пізнати, зберегти, і передати наступним поколінням.

5. **Сприяння ремеслам.** Сучасні майстри та дизайнери можуть використовувати трипільські символи для створення унікальних предметів ручної роботи у сучасному декоративно-прикладному мистецтві та дизайні, зокрема в зовнішній архітектурі та інтерєрах. Це сприяє подальшому розвитку ремесел: кераміки, ткацтва, вишивки, писанкарства, виготовлення одягу та підтримці династій майстрів, а також вигідно впливає на споживачів, які шукають унікальні та особливі вироби і сувеніри.

Отже, узагальнюючи, мотивації використання древніх символів (зокрема і трипільських) у сучасному житті, мистецтв і дизайні, можемо назвати очевидні позитивні аспекти цього для нас:

• Створюють оригінальність візуального простору, забезпечують його ететичність,

• Маніфестують історичні витоки культури нашої культури,

• Занурюють у власний культурний простір, що сприяє ідентичності,

• Розширюють світогляд та формують національну самосвідомість,

• Підтримують традиційні ремесла, промисли, сприяють мистецтву яке глибоко вбудоване в культурний контекст

Для усвідомленного використання традиційних символів у сучасній культурі, художникам і дизайнерам **важливо знати саму природу існування символів** у суспільстві, загальні правила їх певної трансформації у культурі навколо стабільної структури, та розуміння безкінечного процесу набуття знаками різноманітних актуальних у різні часи значень. Адже символи втілені у візуальні знаки представляють певні ідеї, тож мають і певне конкретне важливе для культури значення, а оскільки культури постійно розвиваються, то й символи та знаки які обслуговують це суспільство невідворотно зазнають змін у часі через різноманітні соціокультурні впливи.

У механізмі трансформації символів виділимо кілька ключових аспектів:

1. **Соціокультурний контекст:** Символи завжди існують у конкретному соціокультурному контексті, і зміни у цьому контексті можуть впливати на сприйняття символів. Зміни в суспільстві, його цінностях, технологіях та інших аспектах призводять до переосмислення і переоцінки символів.

2. **Зміна значень.** Символи можуть отримувати нові значення або втрачати свою попередню семантику через соціокультурні зміни. Наприклад, певний символ, який раніше міг бути асоційований з певними ідеями, може зазнати трансформації через нові тенденції або події.

3. **Сучасна масова культура та медіа,** включаючи кіно, телебачення, музику та інші медійні форми, може суттєво впливати на сприйняття символів. Інтерпретації та використання варіантів відомих базових символів у фільмах, серіалах чи музиці можуть відображати сучасні тенденції та впливати на їхнє сприйняття глядачами або слухачами.

4. **Глобалізація.** Вплив глобалізації також важливий у трансформації символів. Символи можуть перетинати культурні межі та приймати нові або розширені значення в контексті світової культури.

5. **Політичні та соціальні зміни.** Зміни в політиці та соціальному середовищі можуть впливати на сприйняття та використання символів. Символи можуть стати політично зарядженими інструментами або, навпаки, використовуватися для вираження протесту та супротиву. Тут варто згадати амбівалентну символіку сварги – як позитивного символу і оберегу у давні часи, і як символу зла у ХХ-му столітті повязаного з ідеологією фашизму.

Прикладом геометричного конвенційного (договірного за значенням у кожній культурі знака) який яна своєму історичному шляху з найдавніших часів пережив значні трансформації є знак **трикветр.** Конструктивно він складається з трьох завитків які виходять зі спільного центра як і утворюють «трикратний вузол», або «потрійну спіраль» і відомий на українських писанках як «троячок», «курячі лапки» чи «млинок». У ритуальній практиці – це знак священного «живого вогню», який добувають тертям двох паличок – з жіночого дерева, це дощечка з ямкою (верба, вишня, липа), і паличка з дерева чоловічого (дуб, граб., бук). В народі вірили, що трикветр як знак-оберіг володіє магічною силою та може захищати свого власника від небезпек, злих сил та інших негативних впливів. Історія цього магічного знака, сягає глибоко в минуле. Він вже присутній у багатьох варіантах на трипільській кераміці. Пізніше бачимойого на посуді кріто-мікенській культурі, у Китаї, і у кельтів. Трансформація форми цього знаку відбувалася протягом тисячоліть, що супроводжувалося широким спектром його символічних значень у різних епохах і культурах. Бачимо, що його три закручені абстрактні кінцівки перетворюються в голови драконів, коней і собак (у кельтів), орлів (у скіфів) або в три ноги (як на стародавньому гербі Сіцілії). У кельтському мистецтві цей символ асоціювався із трьома фазами життя вічного сонця, ранок (народження), день (пік життя), вечір (старість і смерть), а наступного дня цей колообіг повторявся знову. У сучасній культурі, трикветр як елемент дизайну, у геральдиці, та логотипах, несе значення єднання, гармонії та рівноваги, що маніфестуючи взаємозв'язок та взаємодію трьох основних аспектів життя: минулого, сучасного та майбутнього, продовжує інтригувати і надихати людей, надаючи їм можливість зануритися в глибини символізму та трансцендентного.

Таким чином трансформація символів у культурі є також є складним процесом, що визначається взаємодією різних чинників, таких як історичні, соціальні, технологічні, а також відображає культурні та політичні впливи.

Висновок:

Важливість древніх символів у сучасному житті полягає в їхньому здатності зберігати і втілювати певні, важливі для людини значення та ідеї, сприяти ідентифікації, надавати енергетичні можливості до дій і подолання перешкод, і безумовно створювати мости між минулим та сучасністю на запутаних дорогах власної історії і культури.

Тетяна Воропаєва,
кандидат психологічних наук, доцент,
КНУ імені Тараса Шевченка,

Ніна Авер'янова,
кандидат філософських наук,
КНУ імені Тараса Шевченка,

Світлана Бойко,
кандидат філософських наук, старший дослідник,
НДІ українознавства

ФЕНОМЕН ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Для наукового дослідження Трипільської культури (як багатопланового, багатокомпонентного й багаторівневого феномена) найбільш оптимальним є **інтегративний підхід**, який дозволяє вивчати різні прояви подібних феноменів у їхній системній цілісності, а також врахувати різнопланові аспекти певних соцієтальних та культурно-історичних процесів.. Інтегративний підхід сприяє знаходженню методів, адекватних досліджуваному феномену, з урахуванням усіх особливостей та рівнів його розвитку. Інтеграція розглядається нами не як механічне з'єднання частин або компонентів системи, а як їх органічну взаємодію та взаємопроникнення, що сприяє формуванню якісно нового цілісного утворення. Інтегративний підхід дає можливість більш широкого, цілісного і багатогранного погляду на розуміння людської природи і всього Всесвіту. Сучасний американський філософ і письменник Кен Вілбер, розвиваючи ідеї Іммануїла Канта, Франца Брентано, Вільгельма Дільтея та Карла Юнга, створив цілісну картину еволюції людської свідомості та обґрунтував теорію інтегративного підходу. Поняття «інтегративний підхід» означає об'єднання в єдину комплексну модель методів і теорій, які довели свою коректність у певних контекстах, відкидаючи редукціонізм [1; 2].

В сучасних українознавчих дослідженнях необхідно чітко розрізняти **різні рівні інтегративності**: 1) **комплекс** (репрезентує інтегративні

процеси нижчого рівня); 2) **синтез** (репрезентує інтегративні процеси середнього рівня); 3) **інтеграцію** (репрезентує інтегративні процеси вищого рівня, що передбачають тісну взаємодію кількох наук (або наукових галузей), які всебічно й одночасно вивчають один і той самий предмет або об'єкт). Названі **три рівні інтегративності** співвідносяться з **полідисциплінарними**, **міждисциплінарними** й **трансдисциплінарними** методологічними стратегіями [3]. Для інтегративного осмислення феномена Трипільської культури необхідно застосувати **трансдисциплінарний аналіз**, який може активувати синергію між різними науковими дисциплінами, сприяючи інтегруванню нових фактів, знань і результатів теоретико-емпіричних досліджень у нову цілісність, що буде сприяти більш глибокому вивченню різних проявів життєдіяльності Трипільської культурно-історичної спільності. В рамках розвитку інтегративного підходу Н.М. Авер'янова вперше розробила принципи **українознавчого аналізу** [4, с. 3], який є різновидом трансдисциплінарного аналізу і який можна використовувати для сучасного наукового дослідження феномена Трипільської культури. Для цього необхідно створити цілу систему «концептуальних мостів» між українознавством та іншими науками, а також поєднати концептуальний інструментарій і дослідницькі принципи українознавства, археології, історії, мовознавства, соціальної та культурної антропології, соціальної філософії, культурології, мистецтвознавства, психології, соціології, когнітології тощо у рамках вивчення різних проявів життєдіяльності Трипільської культурно-історичної спільності.

Відомо, що поява відтворювального господарства спричинила зміни в усіх сферах людського життя та створила передумови для виникнення **перших цивілізацій**. Значний додатковий продукт спричинив новий розподіл праці, виділення управлінсько-організаційного апарату, ремісництва, а також відокремлення розумової праці від фізичної. Уособленням цих зрушень стало **місто** – центр концентрації та перерозподілу суспільного продукту, локалізації апарату управління, осередок соціально-економічного й культурно-ідеологічного життя людей певної території. На арену історії людина виходить вже не лише як **індивід**, але й як **суб"єкт**. Історія поступово починає набувати **персоніфікованого вигляду**: державні діячі, жерці, митці, будівничі, вчені тощо. У цей час започатковує свій розвиток писемна історія людства [5, с. 411–412]. У добу енеоліту на теренах України склалися «оптимально сприятливі

умови для життя людей поміж Дунаєм і Доном» [6, с. 19]. У цей час спостерігається потужний колонізаційний потік із Балкано-Дунайського регіону, який досяг Середнього Подніпров'я. Нова епоха остаточно закріпила перемогу відтворювальних форм господарства над привласнювальними, мотикова обробка землі поступилась місцем більш продуктивному землеробству з використанням рала і тяглової сили тварин. Про стрімкий соціокультурний та економічний розвиток ранньоземлеробського населення на теренах України свідчить Трипільська культура, носії якої тісно пов'язані з південно-європейськими народами.

М. Відейко підкреслює, що культурна спільність Трипілля-Кукутень – це археологічна культура часів неоліту й раннього енеоліту, що набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 роками до н. е., вона розташовувалася між Карпатами і Дніпром, між Поліссям та Чорним морем, на теренах сучасної Румунії, Молдови та України, загальна площа якої становила понад 350 тис. км². У період розквіту Трипільської культури (однієї з основних давньоземлеробських культур енеоліту) їй належали найбільші за розміром поселення на теренах Європи: кількість мешканців деяких із них перевищувала 15 тис. осіб. Розвивалась ця культура упродовж 2000 років, пройшовши у своєму розвитку три етапи: ранній, середній і пізній. В Україні виявлено понад дві тисячі пам'яток Трипільської культури [7, с. 153–155].

Українознавчий аналіз культурних здобутків та артефактів Трипільської культури, а також досліджень відомих учених (серед яких Н. Бурдо, М. Відейко, М. Гімбутас, Л. Залізняк, Т. Ткачук, С. Сегеда) показує, що Трипільську культурно-історичну спільність можна визнати **протоцивілізацією Старої Європи**. Про це свідчать гігантські трипільські протоміста й монументальна архітектура; виготовлені з міді знаряддя праці й прикраси; двоповерхові будинки з дерев'яними стінами, обмазаними з обох боків багатошаровою глиною і часто розписані темночервоною фарбою; хліборобство як основа життєзабезпечення населення; трипільська система сівозміни, яка й нині лежить в основі сучасного землеробства; наявність парної упряжі, що свідчить про великий поступ трипільців у культурі землеробства (адже вони могли використовувати соху, а обробіток землі із сохою у 40 разів продуктивніший за обробіток землі мотикою); наявність печі для випалювання кераміки (трипільські технології обпалювання глини випередили грецькі на три тисячі років); розвиток

гончарства, металургії і ткацтва (одяг виготовлявся із тканин, вироблених на ткацькому верстаті, або плетених гачком); наявність осередків ремісничого та сільськогосподарського виробництва; мальована кераміка з хрестами, колами, зірками, ромбами, рисками, спіралями, свастикою; складні знакові системи (з понад 300 окремих знаків і їх комбінацій); наявність об'ємних знакових систем (глиняних кульок, конусів, півсфер, циліндрів для лічби, обліку пожертв і культових церемоній); наявність піктограм і системи фіксації священних знань. С. Сегеда зазначає, що вже для ранніх трипільців були характерні риси південних європеоїдів, які простежуються в антропологічному складі українського народу. Ю. Мосенкіс підкреслює, що мова трипільців є доіндоєвропейським компонентом слов'янських мов. Л. Залізняк наголошує, що окремі елементи трипільської спадщини потрапили до українського етнокультурного комплексу, зокрема, релікти культів священного бика й небесного змія в українському фольклорі, що деякі елементи землеробської етнокультури українців (зокрема, глинобитна хата) успадковані нами від найдавніших балканських землеробів, у тому числі й від трипільців [8, с. 338–339]. Отже, українознавчий аналіз феномена Трипільської культури показав, що саме під її впливом і за допомогою **основних інструментів культурної адаптації й культуротворення** (якими є людська активність, дія, звук, знак, слово, символ, міф) формувалась специфіка окремих **матеріальних, нормативно-звичаєвих, знаково-символічних, ідейно-образних і ціннісно-смислових систем** як складових і української етнічної, і української національної культури.

Література

1. Wilber Ken. (1997). An Integral Theory of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, (4.1), pp. 71–92.

2. Wilber Ken. (2005). Introduction to Integral Theory and Practice: IOS Basic and the AQAL Map. *AQAL Journal of Integral Theory and Practice*, (1.1), pp. 2–38.

3. Воропаєва Т.С., Авер'янова Н.М., Бойко С.М. (2023). Інтегративний підхід у контексті розвитку сучасного українознавства. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference, Oxford, June 23, 2023*. Oxford-Vinnytsia: P.C. С. 187–192.

4. Авер'янова Н.М. (2007). *Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз)*. Автореферат дис.. ... канд. філос. наук: спец. 09.00. 12 «Українознавство». КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 20 с.

5. Обушний М.І., Баран В.Д., Воропаєва Т.С., Залізняк Л.Л. та ін. (2010). *Походження, становлення та розвиток українського народу*. К.: ВПЦ «Київський університет». 566 с. С. 411–412.

6. *Етнічна історія Давньої України*. (2000). Київ: Інститут археології НАНУ. 280 с.

7. Відейко М.Ю. (2013). Трипільська культура. *Енциклопедія історії України*: *у 10 т*. Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т – Я. 784 с. С. 153–155.

8. Залізняк Л.Л. (2007). Походження українців у тумані патріотичних міфів та політичних спекуляцій. *Той, хто відродив Могилянку: зб. до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького*. К.: Києво-Могилянська академія. С. 334–349.

Максим Гончаренко,
кандидат архітектури, директор ТОВ «ГК-ПРОЕКТ»

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ РЕКОНСТРУКЦІЙ БУДІВЕЛЬ ПАЛЕОАРХІТЕКТУРИ В НАТУРАЛЬНУ ВЕЛИЧИНУ ДЛЯ ТУРИСТИЧНИХ ФУНКЦІЙ

Практика експериментальної реконструкції будівель в натуральну величину має особливості технологічного характеру, а також юридичну сторону.

Серед технологічних аспектів найважливішим є своєрідність конструкції та матеріалу, з якими доводиться працювати. Примітивний дерев‘яний каркас, солома, глина – мають невелике поширення в практиці сучасного будівництва, і відповідно, досвідчених фахівців у проєктуванні та будівництві небагато. Втім, досвід індивідуального будівництва з солом‘яних панелей на дерев‘яному каркасі показує не тільки наявність спеціалістів необхідного профілю, але і готовність суспільства до таких технологій [1].

Юридична сторона експериментальної палеоархітектури полягає в її експлуатаційній цінності, адже найбільш привабливою для туризму є можливість увійти всередину, використати будівлю для тимчасового перебування – відпочинку, перегляду експозиції, навіть проживання. Таке функціональне наповнення вимагає придатності конструкції до експлуатаційних навантажень, що тягне за собою дотримання будівельного законодавства з метою створення безпечної будівлі. Це доволі громіздкий і затратний процес, тому важливо одразу приймати рішення, яка функція будівлі передбачається: макет без можливості перебування всередині, або будівля з приміщеннями для перебування людей. Різниця в підходах до реалізації буде також велика, у випадку створення макету – необхідно забезпечити лише її стійкість під власною вагою з кліматичним навантаженням (вітер, опади), але можна відтворити матеріал та технологію будівництва; у випадку створення будівлі з приміщеннями для відвідувачів – необхідно забезпечити виконання всіх вимог до будівель типу «садибного будинку» для безпечного перебування людей всередині та поряд з нею.

Отже, можемо визначити три варіанти реалізації об‘єктів експериментальної реконструкції будівель.

Перший варіант – глибока реконструкція з повним відтворенням матеріалу, технологій, зовнішнього вигляду.

Другий варіант – реконструкція зовнішнього вигляду в екстер‘єрі та інтер‘єрі, і використання сучасних конструктивних матеріалів для забезпечення міцності будівлі.

Третій варіант – стилізована реконструкція зовнішнього вигляду та використання сучасних конструктивних матеріалів і обладнання для забезпечення комфортного перебування відвідувачів.

На мій погляд, перший варіант придатний лише для створення макетів, оскільки відповідальність за ризики руйнування та заподіяння шкоди здоров‘ю людей – надто великі. Другий варіант – придатний для сезонного екскурсійного атрактивного використання. Третій варіант – придатний для створення мікроклімату, влаштування експозиційних та житлових приміщень.

З досвіду проєктування археодрому у Ржищеві, стилізована реконструкція типового «трипільського» будинку доби бронзи може бути поєднана з комфортним проживанням за умови підведення інженерних комунікацій і використана для мотелів та готелів. Як варіант – створення стилізованої будівлі для влаштування археологічних та краєзнавчих експозицій біля автозарядних станцій на історичних локаціях чи поблизу них. Орієнтуючись на термін заряджання електромобілів та швидкість розвитку технологій, водії та пасажири матимуть 15-20 хвилин для екскурсії наступні 5-10 років.

Створення діючих реконструкцій будівель на туристичних локаціях потребує виконання вимог діючого законодавства – проєктування за нормами, реєстрації за встановленими алгоритмами. Для мінімізації витрат і спрощення процедури, доцільно відносити такі будівлі до ступеню відповідальності СС1 [2].

Література

1. Ю.С. Бікс, «Перспективи використання виробів з соломи в малоповерховому будівництві», *СучТехнБудів*, вип. 22, вип. 1, с. 75–83, Сер 2017.

2. ДБН В.1.2-14-2009 «Загальні принципи забезпечення надійності та конструктивної безпеки будівель, споруд, будівельних конструкцій та основ», п. 5.1.

Давидюк В.Ф.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Волинського національного університету
Імені Лесі Українки

АРХЕОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ ФОЛЬКЛОРУ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ БОРОТЬБІ З МОСКОВСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ

1. Питання національної а особливо етнічної ідентичності в умовах гібридної війни РФ проти України і європейської цивілізації в цілому належить до стратегічних. Щоб протистояти відомим тезам московської пропаганди, тут, як і в воєнних діях, потрібен якісно сильніший інструментарій, до якого наш ворог не готовий. А найбільше він не підготовлений до дебатів на основі інтердисциплінарних досліджень. Не готовий не лише тому, що не має фахівців, які володіють цим методом, хоч у цьому теж є проблема, а тому, що такі дослідження свідчать не на його користь. Подати бажане за дійсне московитські вчені можуть хіба шляхом маніпуляцій, розтиражованих на різних інформаційних ресурсах.

2. Гасло «адін народ» під приводом якого РФ почала «асвабаждєніє» України від її ресурсів і населення, на жаль на сьогодні не отримало вагомих контраргументів з боку українських учених. Особливо московити підпирають на полях популяційної генетики. По-перше, вони в цій галузі сильніші, по-друге, в ній мало хто тямить.

3. Українські вчені різних галузей активно втягнулися в тему походження українського народу на основі ДНК-генеалогії в 2012–2013 рр. [1, 2, 3, 4]. Потім про цю тему забули і великої кількості послідовників нової галузі не знайшлося. Підсумував цю тему своїм оглядом праць С. Наливайко [5].

3. У своїх працях нам уже доводилося спростовувати деякі сентенції «генетичної міфології», яка слугувала псевдонауковим підкріпленням ідеї «руского міра» та інших особливостей залежності явищ народної культури від генетичного складу населення [6,7, 8, 9, 10, 11]. Проте наша гуманітарна наука поки що не готова навіть до аналізу запропонованих ідей, хіба що до

сприйняття їх на віру. З іншого боку, як показав досвід просування ідеї «руского міра» нашими ворогами, іноді вистачає й цього.

4.Набагато підготовленіша наша наукова думка в археологічному та антропологічному плані. В. Мельник опублікував ґрунтовне комплексне дослідження на тему кореляції даних антропології та ДНК-генетики представників археологічних культур, які проживали на території України від мезоліту до бронзового віку [12]. І тут є достатньо доводів про етнічну самобутність явищ української народної культури внаслідок їх детермінації поширенням певних археологічних культур нео-енеоліту. Зміст багатьох явищ обрядової культури (матриліндж, трифазовий народний календар, культ кози, весілля на возах, «безкоровайні села» сирний весільний обряд, «мандричка невеличка») тяжіє саме до тих часів.

5. Вже на сьогодні є певний поступ у розв'язанні питань археологічно-фольклорної кореляції у наших дослідженнях. Зіставлення археологічних карт з етнографічними демонструє збіг ареалів поширення плювіального обряду з ареалом поширення культури лінійно-стрічкової кераміки, а його відсутність зі скотарською культурою Кріш-Старчево на Закарпатті [11], купальського обряду з потопленням деревця з культурою кулястих амфор.

6. Особливий інтерес становить трипільська культура. Не лише внаслідок теми нашої конференції, а й у зв'язку з тим, що вона найвідоміша і найпопуляризованіша. Часто популяризатори перебільшують її внесок в національну традицію українців.

7. Іноді до трипільців намагаються прив'язати всю календарну обрядовість, мотивуючи це її аграрним змістом. Проте основна ідея календарних свят полягала у вшануванні духів померлих родичів у найвідповідальніші моменти хліборобського календарного циклу. Ба більше,всі вони кореспондуються з похованням методом інгумації. Трипільці ж дотримувалися кремації.

8. Жодних контраргументів проти трипільської генези не мають тільки веснянки. Закликання тепла як основна тема явно виказує похолодання, яке настало в епоху енеоліту. У них з'явилася згадка про зиму, якої не існувало в неоліті. Зрештою, найпопулярніший і найдовше збережений цей жанр саме в місцях найбільшої концентрації пам'яток трипільської культури – на Поділлі та Опіллі, Бойківщині та Лемківщині, де він частіше згадується як гаївки.

9 У місцях поширення трипільської культури першу ніч ночують у молодої. Відповідно ніякого обряду комори не існує. А от свати, які обов'язково повинні прибувати до молодої верхи на конях, нагадують побут конярів-середньостогівців, сусідів трипільців у пониззі Дніпра.

10. Дуже ймовірне походження від трипільців і обряду «ходіння з козою». Велика кількість зображень з цією твариною схиляє до думки, що саме завдяки їм вона набула напівтотемного статусу в українському фольклорі. Окрім того, ландшафт, оспіваний в обряді («на горі вовчок з вовченятами, в долині коза з козенятами») однозначно лісостеповий, на просторах якого й зосереджувалася трипільська культура. Що ж до зображення мисливця з луком, який охороняє козу, цілячись імовірно в бік лісу, яке збереглося серед графем цієї культури, то його можна вважати яскравою ілюстрацією умов утримання ще напівдикої кози.

11. Біогенетичні дослідження краніології печери Вертеба засвідчили, що жіноче населення тут було місцевим, міцної тілобудови, а чоловіче тендітної статури з грацильними рисами обличчя [13]. Саме на цих територіях популярні прізвища фемінутиви Яцишин, Дмитришин, Гаврилишин – яскравий доказ матриліндж – споріднення по материнській лінії.

12. Жодна з археологічних культур, поширених на теренах України, сучасної РФ не зачепила. Тому й спільного в традиційних явищах культури у нас із будь-яким із московитських народів і народностей бути не може. Чи треба тепер пояснювати, чому московські дослідники, як мухи на мед, налітали в своїх студіях на українські календарні свята Купала, Коляди і шукали хоч щось спільне на своїх територіях, заселених українцями. Особисто доводилось бути свідком, як професійний ляльковий театр із Москви репрезентував коляду «Нова радість стала» як «калядку на древнерусском языке». Втім до мене аж тепер дійшло, що вони мали рацію. Графіті Софії київської почасти писані цією ж мовою. Тільки ж ми називаємо її українською.

13. В умовах відпору московській агресії українознавство повинно стати стратегічною галуззю гуманітарної науки. Тим часом на всіх рівнях невідворотно панівні позиції завойовують або колишні т.зв. «русисти» або ті, хто сам закінчував т.зв. «російську» школу (програми з української мови й літератури за ними, це добре помітно з текстів, перекладених ними зі звичної мови спілкування на українську).

14. Інститут українознавства мав би стати основною установою, яка в нинішніх умовах повинна культивувати та визначати магістральні напрями досліджень, спрямованих на формування національної ідентичності.

15. Мало мати філії за кордоном. Наукові інституції українознавчого профілю повинні бути в кожному обласному центрі. Тільки так можна утверджувати і свою культуру, і свою мову і свій менталітет.

Література

1. Тищенко К. Правда про походження українців. *Український тиждень*. № 16 (233) 20–26.04.2012. С.28 – 54.

2. Залізняк Л. Генний код українців очима археології . *Український тиждень*. – № 50. – 14–20 грудня 2012. – С. 46–51.

3. Наливайко С. Походження українського народу в світлі даних Y-ДНК-генеалогії. *Українознавство*. 2012. № 1. С. 166–170.

4. Тищенко К. Гени, мова, Україна. *Український тиждень*. № 16 (233). 20–26 квітня 2012. С. 28–58.

5. Наливайко С. ДНК-генеалогія в сучасних етнологічних концепціях про походження українців. Українознавство. № 3–4. 2013. С.118–122.

6. Давидюк В Генетично-порівняльний метод – нові можливості фольклористичної компаративістики. *Література, фольклор, проблеми поетики.* Вип.36 К., 2012. С. 66–85

7. Давидюк В Календарний міф у контексті етнічно-культурної кореляції (на прикладі басейну Турії) (2013) *Різдвяна містерія:* Матеріали наукового симпозіуму «Традиції різдвяної драми в театрі ляльок». Луцьк, 2013. С. 123–131.

8. Обряд викликання дощу в народів Європи (генетичний аспект) *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Вип. 38. К., 2013. С.72–85.

9. Давидюк В. Геномна міфологія «русского мира» *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2014. Вип.40. С.46–64.

10. Генетична кореляція українського фольклору. *Вісник СНУ. Серія «Філологічні науки»,* 2017. № 11–12 (360–361)

11. Регіональні особливості фольклору Карпат в контексті даних популяційної генетики. *Народознавчі зошити.* 2023. № 6 (174) С.1444 – 1452.

12. Мельник В. Антропологічна типологія давньоукраїнського населення в етноісторичному контексті. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2013. Т. 17, № 2. С. 345-357.

13. Нікітін О., Кочкін І., Відейко М. Карпатський напрямок неолітизації Східної Європи: аналіз генетичного матеріалу. *Трипільська культура. Пошуки. Відкриття. Світовий контекст*. (До 100-річчя від дня народження О.Ольжича): Збірка наукових праць. К., 2007. С. 137–140.

Роман Додонов
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу відділу історичних пам'яток
та культурної спадщини
Науково-дослідного інституту українознавства
МОН України

ЕТНОГЕНЕТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ: СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Однією з дискусійних проблем українознавчої науки була і залишається проблема походження українського народу. Провідні вітчизняні етнологи висловлюють різні точки зору на цю проблему, але з огляду на непримиренність позицій і тривалість дискусії перспективи консенсусу і досягнення спільної позиції досить туманні. Враховуючи такий стан хотілося б висловити власні міркування з приводу такої популярної концепції укрогенезу як трипільська. Одразу зазначу, що я не є фахівцем з трипільської археології, не присвятив своє життя пошукам і розкопкам трипільських поселень, а з пам'ятниками пелазгів та арієв взагалі незнайомий. Тобто цілком і повністю приймаю всі звинувачення в делітантизмі, якими так щедро одарюють один одного учасники дискусії про трипільські витоки укрогенезу. Це – суб'єктивні рефлексії філософа історії, що не претендують на новітні відкриття в цій галузі, тим більше – на абсолютну істину.

Як відомо, до числа основних концепцій етногенезу українців належать пізньосередньовічна, києво-руська, ранньосередньовічна та трипільська. Перша з названих концепцій за радянські часи була визнана офіційною версією, оскільки встановлювала певну точку відліку, що фіксувала народження з єдиної давньоруської народності трьох братніх східно-слов'янських народів. Росіяна, білоруси, українці вважалися «одноліткими» і, як мінімум, рівними в етногенетичному плані. У такій спосіб «обнулявся» ранній період української історії, а росіяни чомусь вважалися «старшим братом».

Українські дослідники не могли змиритися з очевидним ідеологічним забарвленням такої концепції, тому відкинули її одразу після відновлення української незалежності в 1991 році. Вони звертали увагу, що етнічний склад автохтонного населення України залишався відносно постійним з часів Київської Русі, а етнонім «русини» і досі позначає українців в сусідніх з країнах – Словаччині, Румунії, Угорщині, Польщі, Сербії тощо. Важливим аргументом проти пізньосередньовічної версії походження українців є згадка у Київському літописі топоніму «Україна» з прив'язкою до 1187 року (смерть переяславського князя Володимира Глібовича від половців). Був зроблений умовивід, що не Київська Русь – з огляду на князівсько-елітарний характер середньвічних держав – створила українців, а що саме автохтонне населення краю оформило собі княжу державу, при цьому більш ніж одну. Отже, етнічна генеза українців відбувалася ще раніше, приблизно у другій половині першого тисячоліття, коли відбувався процес консолідації східно-слов'янських племен.

Перенесення дати укрогенезу у раннє середньовіччя було схвально сприйняте патріотично налаштованими інтелектуалами, які вбачали в цьому акті продовження очищення від ідеологічних штампів, десталінізації і декомунізації. Водночас, вони не задовольнилися суто раціональними аргументами серйозних науковців і поринули в тенети міфотворців, які довільно пролонговували етнічну історію українців аж до кам'яного віку. Як зазначає проф. Л.Л. Залізняк, «фундаментально обґрунтована фахівцями з різних дисциплін ранньосередньовічна версія україногенези опинилася між Сциллою давньоруської народності та Харибдою «трипільської священної Аратти» народного академіка Ю. Шилова» [1, с. 224].

Щире прагнення легітимізувти молоду незалежну державу Україну через звернення до спадщини стародавніх цивілізацій, залишки яких були виявлені на її території, можна зрозуміти. Відкриття Вікентієм Хвойкою у 1893 році стародавнього поселення на вулиці Кирилівській в Києві було, безперечно, видатною подією в археології. Невідома раніше археологічна культура доби енеоліту дивувала багатством артефактів, насамперед, зразків мальованої кераміки. Чотири роки потому археолог виявив поселення з аналогічними знахідками біля містечка Трипілля на півдні Київської області, звідки й пішла назва самої культури – Трипільська. Роблячи повідомлення про свої відкриття на 9-му з'їзді археологів в Києві, В. Хвойко ще не знав про знахідки румунського дослідника Теодора Бурада

1884 року, оприлюднених Н. Белдічану в статті «Старожитності Кокутені», або про т.зв. «культуру мальованої кераміки», яку львівський археолог Антоній Шнайдер вивчав на Галицькому Поділлі, починаючи з 1870-х років.

У XX та XXI століттях декілька генерацій археологів продовжували справу названих першовідкривачів. Було з'ясовано, що трипільська культура В. Хвойки є лише маленьким фрагментом широко розповсюдженої історико-культурної спільності Кукутені-Трипілля, яка заселяла територію Південно-Східної Європи та Північних Балкан у VI-III тис. до н.е. При цьому центр її знаходився десь на території Румунії, на Україну ж припадала лише периферія.

Видатна дослідниця трипільської цивілізації Тетяна Сергіївна Пассек запропонувала періодизацію трипільської спільності, виокремивши ранній, середній та пізній етапи [2, с. 28-30]. Ці етапи суттєво відрізняються один від одного за основними критеріями, наприклад, для раннього етапу характерні невеликі поселення, ймовірний матріархат, кераміка з врізним орнаментом, значна кількість виробів з кременю та кістки; середній етап позначився розширенням ареалу, розповсюдженням землеробства, переходом до патріархату, появою селищ-гігантів; у пізній період до землеробства додається скотарство, відбувається перехід до бронзового віку, спостерігається господарська колонізація степу та лісостепу, у тому числі на ділянці Лівобережжя Дніпра.

Більшість серйозних дослідників вважає, що трипільці є алахтонами, тобто основу історико-культурної спільності Кукутені-Трипілля складали племена балканського походження, які мігрували на північний схід, вбираючи в себе елементи місцевих енеолітичних культур. На території України археологи розрізняють західний – від Прута до Дністра – та східний – від Дністра до Дніпра – субареали Трипільської культури.

Що ж приваблює в трипільцях сучасних етнологів, що вони шукають в них коріння українців?

По-перше, це той факт, що основу їх господарства складало землеробство. Перехід від промисловного мисливства та збиральництва до відтворюючих форм господарства (землеробство і тваринництво), позначених розкритикованим нині терміном «неолітична революція», пов'язаний в нашому регіоні саме з трипільською цивілізацією. Трипільці заклали основу для господарчого засвоєння зони південно-українських

чорноземів. Процес цей, з певними перевами, триває до наших днів, що створює ілюзію спадкоємності.

По-друге, що випливає з першого, трипільська культура була осілою, на відміну від місцевих кочовиків доби неоліту трипільці жили в поселеннях, будували протоміста, що вигідно відрізняло їх в плані цивілізаційного розвитку. «…В середньому Трипіллі, – пише М.Ю. Відейко, – переважно в східному ареалі поширення культури, з'являються величезні поселення-протоміста площею 100-300 га: Веселий Кут, Небелівка, Гордашівка та ін.» [3, с. 156]. За різними оцінками, в період свого розквіту населення становило від 400 тис до 2 млн осіб.

По-третє, найвищого розквіту в трипільців досягають технології гончарного виробництва. Навіть порівняно з більш пізніми культурами трипільська кераміка вирізняється своєю досконалістю. Взагалі, «у стародавній світовій історії археологічні культури «мальованої кераміки» доби енеоліту Європи займають найпочесніше місце» [3, с. 149].

По-четверте, кроком на шляху до прогресу було використання трипільцями ткацтва. «…В мідному віці населення на території сучасної України вперше замість шкір одяглося в одяг з тканин. При розкопках знайдено рештки вертикальних ткацьких верстатів – глиняні важки до них. У такий спосіб можна було виготовляти тканини всіх типів до 1-1,5 м. завширшки. Знайдено відбитки різних тканин – від мішковини до досить тонкого полотна. Визначено факт виготовлення візерункових тканин» [4, с. 166].

Названі досягнення формують загальний образ трипільців як розвиненої, світлої цивілізації землеробів, що жили в містах, носили білий одяг, випередили свій час та несли культуру й прогрес іншим народам світу. Безперечно, цей образ є сильним емоційним аргументом, що мотивує адептів трипільської концепції походження українців.

Слабкі сторони, як це часто буває, є продовженням переваг. Зокрема, стверджуючи, що трипільці подарували людству землеробство, забувають, що в світовому масштабі землеробство зародилося в регіоні Східного Середземномор'я – Близького Сходу близько 10 тис. років до н.е. Цей висновок підтверджено результатами чисельних археоботанічних експертиз. Тому теза про Україну як пробатьківщину цивілізації землеробів не витримує наукової критики.

Осілість трипільців не тотожня їх автохтонності, між трипільцями та автохтонними слов'янами Подніпров'я – величезна хронологічна прірва, заповненя десятками, якщо не сотнями номадних етносів та культур епохи бронзи та заліза. «Період після 3500 – до 3000 рр. до н.е., – пише проф. М.Ю. Відейко, – стає часом зникнення культурного комплексу Трипілля-Кукутень, його трансформації у низку утворень, населення яких поступово втрачає більшість досягнень у різних сферах – від суспільного життя до технологій. Власне, наслідки цього процесу дослідники вже давно називають «зникненням трипільської культури» [5, с.234-235].

Для ілюстрації історичної дистанції, що утворилася після «зникнення трипільської культури» спробуємо навести таку стрічку часу:

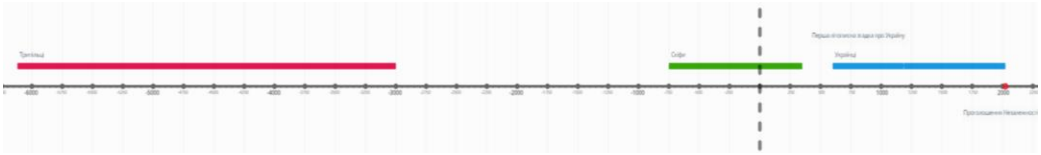

Червоним (ліворуч) позначено хронологічний діапазон трипільців, синім (праворуч) – українців. Для орієнтиру на стрічці позначені хронолоігчні межі існування скіфів (зелені). З огляду на масштаб такі ключові дати як перша літописна згадка про Україну та проголошення Незалежності майже не читаються. Але наочно постає головне: перерва між трипільцями та українцями більша, ніж період існування саміх трипільців і тим більше – українців. Між ними немає тяглості.

Взагалі, порівняння доісторичних культур із сучасними народами – справа невдячна, завжди постає методологічна проблема критеріїв порівняння. Ідеолог модерного націоналізму і діяч УНР Роман Бжевський вважав «помилкою ототожнювати народи, що жили на нашій землі, з українським народом, і скупі згадки про них дошивати до його минулого. Історію народу можна починати від того часу, коли він почав виступати як її активний суб'єкт. Виводити українців з трипільців це все одно, що вести відлік США від індіанців» [6].

До цього слід додати, що протягом тисячоліть об'єкт дослідження не залишається незмінним, він еволюціонує під впливом зовнішних чинників. Про це свідчать данні антропології. Зазначаючи важливу роль трипільців у формуванні генофонду предків українського народу проф. С. Сегеда зазначає, що «антропологічний склад трипільських племен, які протягом кількох тисячоліть проживали на теренах України, не був чимось

постійним, включаючи різні за походженням компоненти» [7, с.21]. З іншого боку, потужні модерні впливи, що хвилями перекривали архаїчні впливи доби енеоліту та епохи бронзи, не дозволяють безапеляційно стверджувати – від кого саме – від татар, литовців, поляків – українці запозичили ти чі інші риси [8, с.20-21].

Підводячи підсумки наведеним вище роздумам, хотілось би поставити та одразу відповісти на ключові питання дискусії про трипільські коріння українців.

Чи належить трипільська культура до культурної спадщини України? Безперечно, так.

Чи є трипільці предками українців? Вочевидь, ні. Археологія, антропологія, етнографія не дозволяють ствердно відповісти на це питання. Трипільська версія укрегенезу, на думку Л.Л. Залізняка, є типовим прикладом історичної міфотворчості. «Вона є породженням щирого патріотизму, зрозумілої недовіри до офіційної науки, а також аматорства і постколоніального комплексу меншовартості. Користь Українській державі від цього псевдонаукового, квазіпатріотичного жанру сумнівна, а шкода – очевидна. Крім того, що в наш складний час дезорієнтується громадськість, дискредитується українська історична наука в ідеологічній боротьбі за побудову незалежної України» [9].

Література

1. Залізняк Л.Л. Етапи формування українського народу як локальний прояв універсальних етногенетичних процесів Європи. *Українознавство*. 2023. №3 (88). С.222-235.

2. Пасек Т.С. Периодизация поселений трипольской культуры (III–II тысячелетия до н.э.). *Материалы и исследования по археологии СССР*, 1949. № 10. С.28-30.

3. Відейко М.Ю. Планування та архітектура поселень найдавніших землеробів. В кн.: *Історія української культури*. У п’яти томах. Т.1. К.: Наукова думка, 2001. С.156-160.

4. Відейко М.Ю. Найдавніші землероби. Побут та одяг. В кн.: *Історія української культури*. У п’яти томах. Т.1. К.: Наукова думка, 2001. С.166-167.

5. Videiko M. From Yangshao to Trypillia: The Development of Early Agricultural Societies in the 5th-4th Millennia BCE. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*. 2020. 1(29). P. 230-238.

6. Бжевський Р. Нариси з стародавньої та давньої історії українського народу. Мюнхен, 1964. 643 с.

7. Сегеда, Сергій. Антропологічні риси творців трипільської культури. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 3. С. 18-21.

8. Етнічна історія давньої України. Київ: Інститут археології НАНУ, 2000. С. 20-21.

9. Залізняк Леонід. Про трипільців, семітів та нардепів-трипіллязнавців. *Дзеркало тижня*. 14 травня, 2004. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/pro_tripiltsiv,_semitiv_ta_nardepiv-tripillyaznavtsiv.html (дата звернення: 17.05.2024).

Леонід Коваленко,
магістр Національного університету
біоресурсів і природокористування України

ПРОЄКТ «ТРИПІЛЬСЬКА УКРАЇНА»

Інноваційний проєкт «Трипільська Україна», що пропонується до розгляду, є унікальним брендом та включає розгляд особливостей формування політичних, культурних, маркетингових, комунікаційних, туристичних, а також бізнес-інтересів і створює культурно-демографічні, політико-правові, соціально-економічні та екологічні стратегічні ціннісні орієнтири формування та розвитку української нації. Трипільці стоять біля витоків багатотисячолітнього етногенезу формування української нації. За різними підрахунками, на території України проживало від 400 тисяч до мільйона трипільців у різні часи [1]. Першовідкривач Трипільської культури Вікентій Хвойко вважав її автохтонною. «Вона залишилася нам у спадок від пращурів слов'ян – арійських племен, які стали першими землеробами на теренах Середнього Придніпров'я, мешкали на цих землях упродовж тисячоліть, переживши численні переселення азійських та європейських племен, не асимілювалися, а утримали «краї предків до сьогодення [2].

На думку, В. Щербаківського, «історія України починається з палеоліту, що всі послідовні великі культури на Україні являють собою етапи, щаблі формування та розвитку українського народу аж до нинішнього часу. Вивчення всієї історії в цілому, в комплексі умов географічних, економічних та епізодичних дає правдиве розуміння минулого, а разом з тим указує подальший шлях українського народу» [3]. Її перші артефакти були відкриті В. Хвойкою поблизу села Трипілля на Київщині, що визначило її назву. Проте просторові межі культури, як виявили науковці, поширені від Чернігівщини до Чорного моря та Балканського півострова, «від Карпат до Дніпра, від Полісся до Чорного моря», у 15 областях України, з величезною територією поширення - близько 190 тис. км² [4]. Територія поширення Трипільської культури охоплює: Кукутень в Румунії, мальовану кераміку в Галичині і Буковині та

Трипільську культуру на Поділлі, Черкащині та Київщині. Вона набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 роками до нашої ери, Вона є однією з основних аграрних давньоземлеробських культур кам'яно-мідної доби, пам’яткою надзвичайно багатої культури хліборобів і стала найвищим культурним виявом Європи. Її ознаками є протоміста-гіганти, сівозміна, першостворення гончарного горну (печі для випалювання кераміки), мальованої кераміки, парна упряж для волів і використання коліс та сохи при обробці землі, ткацтво (убирання в одяг з тканин, виготовленого на ткацькому верстаті), почин металургії (виготовлення з міді та бронзи знарядь праці та прикрас) та основи сучасного екологічного будівництва житла (прямокутні двоповерхові хати з дерев’яними стінами, що обмазані з обох боків багатошаровою глиною, розписані темно-червоною фарбою. Антрополог В. Петров, стверджує: «Немає сумнівів, – уже в трипільський період Україна набуває певної суми характеристичних ознак, що лишаються властивою приналежністю за наших часів етнографічної культури українського народу». Його підтримує антрополог С. Сегеда**:** «Велелюдні трипільські племена відіграли важливу роль у формуванні генофонду пращурів українського народу – автохтонного етносу Півдня Східної Європи, визначні риси якого почали формуватися задовго до появи слов’янства на історичній арені» [3].

Шість тисяч років тому на землі, яку сьогодні називають Україною, стояли величезні поселення – міста. Коли «історія починалася в Шумері», їхні руїни вже давно були сховані під різнотрав’ям степу між Бугом і Дніпром. Люди, яких ми називаємо трипільцями, заклали підвалини цивілізації на нашій землі. Вони одними з перших тут почали вирощувати хліб і плавити метал, збудували тисячі селищ, десятки міст. Вони прагнули вічного життя, молячись Вищим Силам, створили дивовижні магічні орнаменти, які зачаровують нас і сьогодні [5]. Досягнення Трипільської цивілізації, беззаперечно, зіграли величезну роль у розвитку людства, а матеріальні свідчення, які дійшли до наших днів, говорять про те, що саме Трипілля, імовірно, було колискою індоєвропейських народів. Археолог-спелеолог, директор Борщівського обласного краєзнавчого музею Михайло Сохацький вважає, що саме «результати археологічних досліджень… беззаперечно підтверджують існування на території сучасної України в давні часи унікальної цивілізації – Трипільської» [6].

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Саме Трипільська культура, що є основою проєкту «Трипільська Україна», заклала основи духовного, (соціально) суспільно-політичного, виробничого і національно-культурного життя і повинна відігравати надзвичайно велику роль, які сприйняті мешканцями інших регіонів планети. Прадавня Трипільська цивілізація і досі залишається суцільною загадкою та є унікальним явищем в історії всього людства, а докладно збагатити її знаннями, захоплююче та на основі дивовижних артефактів саме і покликаний інноваційний проєкт «Трипільська Україна». Його спрямування покликане розгадати загадку Трипільців, розібратися та надати відповідь наприклад із такими проявами цієї цивілізації як безліч зображень різноманітних солярних знаків на кераміці та фігурок Богині-Матері, призначень Трипільських біноклів або чому не знаходять трипільських людських поховань.

Цінності бренду інноваційного проєкту «Трипільська Україна» актуалізовані існуючим з 2014 року військовим конфліктом, викликаним нащадками Російської імперії – Радянського Союзу, які прагнуть привласнити історію українського народу та викривити історію стародавньої Київської Русі. Метою проєкту «Трипільська Україна» є створення історико-культурного центру трипільської культури «Трипільська Україна» для збагачення інформаційного простору України трипільськими надбаннями з відображенням особливостей розвитку та рекламування історико-культурних та політологічних цінностей регіонів України на основі фондів Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме: діючої виставки трипільської кераміки, інфраструктури та наукових досліджень аграрного спрямування.

В рамках проєкту «Трипільська Україна» пропонується:

- створити «Історико-культурний парк Трипільської культури», який включає створення трипільської архітектоніки поселення та будинків, відтворення в натурі трипільської глинобитної печі, різноманітних трипільських артефактів фігурок Праматері світу Великої Богині-матері, людей, тварин, біноклів, посуду;
- організувати рекламні і комунікаційні заходи розповсюдження надбань Трипільської культури;
- розробити сучасну модель маркетингу цінностей проєкту «Трипільська Україна», яка втілила б витончений вплив на підсвідомість,

емоції і душу громадянина, збагативши його історико-культурними надбаннями й гордістю за пращурів;

- сформувати та реалізувати програму наукових досліджень за тематикою проєкту «Трипільська Україна»;
- обґрунтувати програму, організувати періодичні міжнародні конференції та круглі столи за тематикою проєкту «Трипільська Україна»;
- заснувати різноманітні історико-культурні, туристичні екскурсії в рамках проєкту «Трипільська Україна» для здобувачів знань, для гостей Національного університету біоресурсів і природокористування України, міста Києва, України;
- розробити та реалізувати проєкт модернізації символіки Національного університету біоресурсів і природокористування України та національної символіки України з використанням ознак Трипільської культури, тощо.

Таким чином, прадавня Трипільська цивілізація є унікальним явищем в історії людства. Докладно збагатити сучасну Україну історичними знаннями прадавньої цивілізації, захоплюючих і на основі дивовижних артефактів – саме і покликаний проєкт «Трипільська Україна», який повинен викликати у споживачів певні позитивні емоції, а Україну може вивести на якісно новий рівень як в середині держави, так і за її межами в світі. Він підвищить рівень знань українців про славне минуле пращурів трипільців, їх вклад в економічний розвиток людства, як першої духовно-матеріальної цивілізації на теренах Європи, а Україну зробить більш досконалим та ідеальним місцем для щасливого життя людей. Україна як правонаступниця Трипільської культури має затвердити її своєю своєрідною візитівкою у світі.

Література

1. Трипільська культура залишається суцільною загадкою – археолог Михайло Відейко/https://www.radiosvoboda.org/a/28807991.html

2. Вікентій Хвойко. Провідник у підземному царстві/ https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2801824-vikentij-hvojka-providnik-u-pidzemnomu-carstvi.html

3. Костенко. Сім чудес Трипільської культури. Як жили і куди поділися трипільці? 12.07.2021 https://www.radiosvoboda.org/a/trypilska-kultura-ukrayina/31078240.html.

4. https://uk.wikipedia.org/wiki/Трипільська культура

5. Відейко М.Ю. Трипільська цивілізація. К.: Академперіодика, 2002. 142 с.

6. Михайло Сохацький, історик, археолог-спелеолог. Цивілізація, древніша за шумерську, береже свої таємниці в печері Вертеба на Тернопільщині. https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2093264-mihajlo-sohackij-istorik-arheologspeleolog-doslidnik-tripilskoi-kulturi.html

Андрій Козка,
кандидат юридичних наук
представник НДІУ в м.Женева (Швейцарія)

Dr. Natali Boris,
historien, Université de Genève, Switzerland
https://www.unige.ch/

ТРИПІЛЬСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ!

Точна причина занепаду Трипільської культури до кінця не з'ясована. Існує кілька гіпотез, які намагаються пояснити це явище. Одна з найпоширеніших гіпотез пов'язана з кліматичними змінами. У IV–III тисячоліттях до н.е. клімат на території України став більш посушливим. Це могло призвести до зниження врожайності сільськогосподарських культур, що, в свою чергу, могло спричинити голод і соціальні потрясіння.

Інша гіпотеза пов'язана з зовнішнім вторгненням. Трипільська культура була розташована на перехресті торгових шляхів між Європою та Азією. Це могло зробити її вразливою для нападів інших племен.

Також можливе, що занепад Трипільської культури був викликаний внутрішніми причинами, такими як соціальні конфлікти або економічні проблеми.

Ось деякі з конкретних факторів, які могли призвести до занепаду Трипільської культури:

- **Кліматичні зміни.** Зниження врожайності сільськогосподарських культур могло призвести до голоду та соціальних потрясінь.
- **Зовнішнє вторгнення.** Трипільська культура була розташована на перехресті торгових шляхів між Європою та Азією. Це могло зробити її вразливою для нападів інших племен.
- **Внутрішні проблеми.** Соціальні конфлікти або економічні проблеми могли призвести до ослаблення Трипільської культури.

Яка з цих гіпотез є найбільш вірогідною, поки невідомо. Можливо, що занепад Трипільської культури був викликаний комплексом причин але факт є той,що Україна не повинна повторювати помилок історії та навчитися бути мудрою в системі європейських народів маючи таку глибинну та міцну етноісторію [1–5].

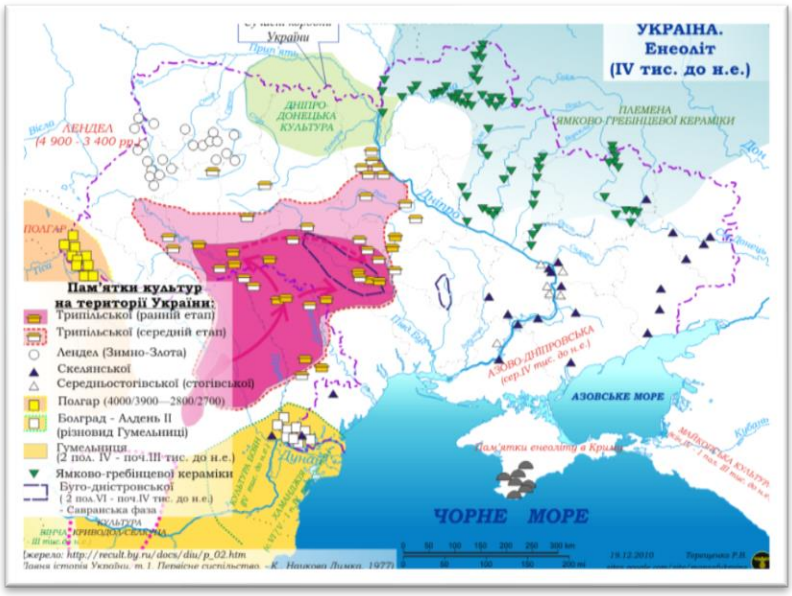

Трипільська культура має важливе значення для української історії та культури. Вона є символом української єдності та самобутності.

Українська індоаріка – це термін, який використовується для позначення мовних, етнічних, історичних, міфологічних і фольклорних зв'язків між Україною та іншими індоєвропейськими народами [3].

Українська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї. Індоєвропейські мови поширені в Європі, Азії та Африці. Вони є мовами більшості населення Європи, а також деяких країн Азії та Африки.

На території України проживають представники багатьох індоєвропейських народів, зокрема українці, поляки, чехи, словаки, угорці, румуни, молдавани та інші.

Індоєвропейські міфи та легенди мають важливе значення для української культури. Вони відображають уявлення наших предків про світ, природу, людину та її місце у Всесвіті.

Українська індоаріка є важливою частиною української культури та історії. Вона допомагає нам краще зрозуміти наших предків і їхнє місце у світовій історії в т.ч.*зниклих цивілізацій* – основна проблема зниклих цивілізацій це природні катаклізми, зовнішня агресія ворогів та внутрішні проблеми [5].

Звичайно, не всі дослідники згодні з тим, що Україна має давню індоєвропейську історію. Деякі стверджують, що українські мови та культури є відносно молодими і сформувалися під впливом інших народів,

таких як тюрки, слов'яни та інші. Однак, більшість дослідників вважають, що українські індоєвропейські зв'язки є значними і важливими для розуміння української культури та історії.

Козаки характерники та трипільці – це два різні народи, які жили в різні часи на різних територіях. Але…

Козак – це член військово-племінного союзу, який виник в Україні в XVI-XVII століттях. Козаки були вільними людьми, які жили за своїми законами і звичаями. Вони були відомі своєю хоробрістю, майстерністю в бою та любов'ю до свободи давньої Індії їх зали переможцями армій (махаратхи). Є припущення та наукові гіпотези що, і зараз таємні знання козаків-характерників допомагає Українським військам (ЗСУ, СБУ, Нац. гвардія та інші) знищувати агресора завдяки прадавнім знанням сил природи та духовної спадщини індоєвропейських народів ще часів Махабхарати.

Трипільці – це прадавній народ, який жив на території сучасної України в IV–III тисячоліттях до н.е. Трипільці були землеробами, скотарями, гончарами, художниками. Вони жили в великих поселеннях, які складалися з легендарних будинків-мазанок, розташованих навколо центральної площі.

Інші дослідники вважають, що зв'язок між козаками та трипільцями є більш символічним. Вони стверджують, що козаки успадкували від трипільців дух свободи, знання прихованих сил природи та духу та любові до рідної землі.

Звичайно, можна побачити деякі схожі риси у культурі та традиціях козаків та трипільців. Наприклад, обидва народи були майстерними гончарями, а також мали схожі релігійні вірування. Однак, ці схожості можуть бути пояснені тим, що обидва народи жили на території України і були частиною індоєвропейської культурної традиції.

Перемога України у війні з Росією також має важливе символічне значення. Вона є перемогам демократичних цінностей над авторитаризмом, свободи над тоталітаризмом, миру над війною.

У чому ж може бути зв'язок між Трипільською культурою та перемогою України у війні?

Трипільці були мирним народом, який будував свою культуру на принципах співпраці та взаємодопомоги. Вони були неймовірно винахідливими та талановитими людьми. Вони створили високорозвинену

культуру, яка вражає своїми досягненнями. Україна також є мирним народом, який прагне до свободи та демократії. Українці є талановитими та винахідливими людьми. Вони вже показали свою здатність до самоорганізації та самозахисту.Але,звісно,як сказано «Україна буде відстоювати свою територію та культуру!»

Перемога України у війні може стати символом відродження Трипільської культури. Вона може стати початком нового етапу в розвитку української нації.

Ось кілька конкретних прикладів того, як Трипільська культура може надихнути Україну на перемогу:

- **Символізм.** Трипільська культура є символом української єдності та самобутності. Вона може надихнути українців на боротьбу за свою незалежність.
- **Винахідливість.** Трипільці були неймовірно винахідливими людьми. Вони винайшли гончарство, ткацтво, ремесла. Їхні досягнення можуть надихнути українців на пошуки нових рішень у військовій та економічній сферах.
- **Співпраця.** Трипільці були мирним народом, який будував свою культуру на принципах співпраці та взаємодопомоги. Цей приклад може надихнути українців на об'єднання та співпрацю в боротьбі з агресором.

Звичайно, перемога України у війні не може бути забезпечена лише символічним значенням Трипільської культури. Але це значення може бути ***важливим фактором***, який допоможе українцям перемогти.

Майбутнє України як індоєвропейської країни багато в чому залежить від того, як вона вийде з війни з росією. Якщо Україна зможе перемогти у війні та відновити свою незалежність, вона матиме шанс стати успішною та процвітаючою країною.

Індоєвропейські країни, як правило, є демократичними і розвиненими. Вони мають сильні економіки та високі стандарти життя. Україна має потенціал стати однією з таких країн. Вона має освічену та кваліфіковану інтелектуальну, робочу силу, природний потенціал і географічне положення, яке сприяє торгівлі та інвестиціям.

Ось деякі конкретні перспективи для майбутнього України як індоєвропейської країни:

• **Україна може продовжити розвивати свою економіку.** Вона має потенціал стати важливим центром виробництва, сільського господарства та туризму.

Майбутнє світу після перемоги України у війні з Росією буде багато в чому залежати від того, як відбудеться ця перемога. Якщо Україна зможе перемогти швидко і переконливо, це послабить росію як світову силу і зміцнить НАТО та інші демократичні країни. Це також може призвести до більшої економічної та політичної інтеграції в Європі.

Наприклад, у Швейцарії знайдено кілька трипільських артефактів, але жодних великих поселень не виявлено [9]. Найважливішим трипільським знахідкам у Швейцарії є:

• Трипільська кераміка, знайдена в різних місцях Швейцарії, зокрема в містах Цюрих, Базель і Женева.

• Трипільські статуетки, знайдені в містах Невшатель і Люцерн.

• Трипільські зернотерки, знайдені в містах Цюрих і Базель.

Ці знахідки свідчать про те, що трипільці мали контакти з жителями Швейцарії. Можливо, трипільці торгували з швейцарцями або навіть переселялися до Швейцарії.

Ось кілька можливих пояснень того, чому в Швейцарії не виявлено великих трипільських поселень:

• Трипільці могли бути лише тимчасовими гостями в Швейцарії. Вони могли приїжджати сюди для торгівлі або для того, щоб перезимувати.

• Трипільці могли жити в Швейцарії, але їхні поселення були не такими великими, як в Україні, Молдові та Румунії. Це може бути пов'язано з тим, що клімат Швейцарії був холоднішим, ніж в інших регіонах, де проживали трипільці.

• Трипільські поселення в Швейцарії могли бути зруйновані або затоплені.

Незважаючи на те, що в Швейцарії не виявлено великих трипільських поселень, ці знахідки є важливими для розуміння історії та культури Швейцарії. Вони показують, що Швейцарія була частиною більш широкого культурного регіону, який включав також Україну, Молдову та Румунію. На прикладі цього фактору в України є велика можливість та приклад саме Швейцарії (яка не вела як і Україна ніколи агресивних та загарбницьких

війн за всю історію) для успішного майбутнього на принципах прадавні та сучасних відносин заради процвітання обох країн [1–4].

Ось деякі конкретні перспективи для майбутнього світу після перемоги України:

• **Посилення європейського альянсу НАТО** та інших демократичних країн. Перемога України може призвести до розширення НАТО та інших альянсів, які об'єднують демократичні країни. Це може зробити світ більш безпечним і стабільним.

• **Зміцнення демократії.** Перемога України може надихнути інші країни, які борються за свою свободу, на продовження боротьби. Це може призвести до поширення демократії в світі.

• **Нова архітектура безпеки в Європі.** Перемога України може призвести до створення нової архітектури безпеки в Європі, яка буде більш ефективною в запобіганні конфліктам. Це може включати більшу роль НАТО, а також нові форми співпраці між Європейським Союзом і росією.

Висновки.

Звичайно, майбутнє світу не гарантоване. Важливо пам'ятати, що навіть якщо Україна переможе у війні, вона все одно буде стикатися з багатьма викликами, такими як економічне відновлення, відновлення інфраструктури та подолання наслідків війни. Однак, якщо Україна зможе подолати ці виклики, вона може стати прикладом для інших країн, які борються за свою свободу. Трипільська перемога України - це метафоричний вислів, який використовується для позначення майбутньої перемоги України у війні з росією.

Трипільська цивілізація вона залишила після себе величезну спадщину, яка досі надихає українців. Тому, коли говорять про Трипільську перемогу України, мають на увазі, що Україна зможе перемогти у війні з Росією і відновити свою незалежність та єдність.

Трипільська перемога України буде означати, що Україна зможе повернути собі своє історичне місце в Європі. Вона стане символом свободи та демократії для всього світу.

Ось деякі конкретні ознаки Трипільської перемоги України:

- Україна відновить свою незалежність і суверенітет.
- Україна буде членом Європейського Союзу та НАТО.
- Україна стане успішною та процвітаючою країною.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Трипільська перемога України – це реальна мета, до якої прагнуть українці. Вона є символом надії та впевненості у майбутньому України.

Ось кілька конкретних прикладів того, як Трипільська цивілізація може бути використана для розвитку України:

1. **Туризм.** Трипільська цивілізація є одним з найважливіших туристичних ресурсів України. Вона може бути використана для створення нових туристичних маршрутів, музеїв та інших об'єктів.
2. **Культура.** Трипільська цивілізація може бути використана для створення нових культурних проєктів, таких як фестивалі, концерти та вистави.
3. **Освіта.** Трипільська цивілізація може бути використана для створення нових освітніх програм, які допоможуть українцям дізнатися більше про свою історію та культуру.

Успішна Україна – це країна, яка є духовною, демократичною, процвітаючою та безпечною для своїх громадян. Вона є членом Європейського Союзу та НАТО, і має міцні відносини з іншими країнами світу [8].

Щоб стати успішною, Україна повинна дотримуватися наступних принципів:

- **Демократія.** Україна повинна бути демократичною країною з вільними і справедливими виборами. Вона повинна мати сильну правову систему, яка захищає права людини.
- **Економічний розвиток.** Україна повинна бути економічно розвиненою країною з високим рівнем життя – як наприклад є Швейцарія вже зараз. Вона повинна мати конкурентоспроможну економіку, яка створює робочі місця та забезпечує економічне зростання.
- **Безпека.** Україна повинна бути безпечною країною для своїх громадян. Вона повинна мати сильні збройні сили, які можуть захистити країну від зовнішніх загроз.

Ось деякі конкретні заходи, які Україна може вжити для реалізації цих принципів:

- **Реформування політичної системи.** Україна повинна провести політичні реформи, які можуть посилити правові демократичні інститути та забезпечать ефективне управління. На базі Конституції України та міжнародних конвенції ООН (Женевські конвенції)

• **Розвиток економіки.** Україна повинна інвестувати в освіту, охорону здоров'я та інфраструктуру. Вона повинна також сприяти розвитку малого та середнього підприємництва.

• **Зміцнення комплексної національної безпеки.** Україна повинна модернізувати свої збройні сили та зміцнити співпрацю з іншими країнами.

Виконання цих принципів буде непростою задачею, але вона є необхідною для того, щоб Україна стала успішною європейською країною.

Ось деякі додаткові принципи, які можуть допомогти Україні стати успішною:

• **Соціальна справедливість.** Україна повинна забезпечити соціальну справедливість для всіх своїх громадян. Вона повинна дбати про людей, які потребують допомоги, таких як бідні, інваліди та люди похилого віку.

• **Екологічна відповідальність.** Україна повинна бути екологічно відповідальною країною. Вона повинна дбати про навколишнє середовище і боротися зі зміною клімату.

• **Іноваційність.** Україна повинна бути інноваційною країною. Вона повинна підтримувати розвиток науки та технологій, щоб залишатися конкурентоспроможною в глобальному світі [6-7].

Виконання цих принципів допоможе Україні стати успішною країною, яка забезпечить гідне життя своїм громадянам. Використовуючи концепцію трипільської цивілізації як джерело натхнення та мудрості, Україна обов’зково стане процвітаючою країною в топі кращих країн світу тому все залежить від всіх нас - звичайних українців та своєї відповідальності перед минулим, сучасним та майбутнім.

Література

1. Відейко, Михайло Юрійович. Трипільська цивілізація. Київ: Академперіодика, 2023. 183 с.

2. Відейко, Михайло Юрійович. Шляхами трипільського світу Київ: Наш час, 2007. 295 с.

3. Наливайко С.І. Українська індоаріка. Київ, 2007. 640 с.

4. Новохатько Л.М., Бурдо Н.М. та ін. Енциклопедія трипільської цивілізації. В 2х тт. Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, Індустріальна спілка Донбасу. Київ, 2004.

5. Железняк Г.В, Козка А.В. Таємниці зниклих цивілізацій, Харків, 2007. 352 с.

6. Шакурова О. Спільність історичного походження українців – вагомий фактор української національної ідентичності. X Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2019. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier Verlag readbox unipress / Open Access LMU, München, 2020. S. 735–744.

7. Мухай А.А., Халапсіс О.В. Майбутнє України. Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 берез. 2019 р.). Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 217-219.

8. Національний інститут стратегічних досліджень. *Україна–2030.* Стратегія зміни майбутнього. Київ: Наукова думка, 2022. 24 с.

9. Schnieper Claudia, Faure Nicolas. La Suisse prehistorique. Editions Mondo. Geneva, Switzerland, 1993. 149 p.

Валентин Крисаченко,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу військово-патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту українознавства
МОН України

АРХЕТИПОВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ДИСКУРСИ

Кожен етнос виступає носієм певних цінностей, своєрідних культурних та психічних ознак, мови, духовності, матеріальної культури, популяційно-расових вимірів тощо. Формування цих рис як в історії народу, так і в індивідуальному житті кожного з його представників, здійснюється в певному середовищі, яке постає адаптивно адекватним тому чи іншому етносу. В асиміляції існуючих структур та акомодації новацій, тобто інтериоризації суб'єктом історичного процесу власного буття, що веде до внутрішніх змін на терені духовності, криються підвалини творення та відтворення світобачення народу.

У пізнанні цього феномену, однак, існують чималі труднощі, пов'язані насамперед з методологічними засадами та орієнтаціями дослідника. Напрочуд поширена, наприклад, **актуалістична (уніформістська)** методологія, за якою на феномени минулого «приміряють» шати доконаного об'єкту, тобто перекидають на минуле сучасне. І тоді ледь не оголошують, скажімо, французом викопного неандертальця з печери Ля Шаппель-о-Сен, китайцем - синантропа з печери Чжоукоудянь, а українцем – неоатропа зі Старосілля. Так само хибує, здавалося б, протилежна методологічна позиція – **іграціоністсько-емерджентна**, за якою етноси виникають спалахово десь у глибинах континентів, а потім мандрують по світу, змінюючи один одного на певній території. І тоді дослідникові не просто дати відповідь, чому й куди зникають кіммерійці і постають сармати, де діваються останні і звідки прийшли скіфи, як останніх "вижили" анти і чому вже їм на зміну прийшли поляни-русичі, і що, власне, роблять на землях цих народів українці?

На цьому тлі виразні переваги мають методологічні парадигми, пов'язані з еволюціоністськими та структуралістськими традиціями. Так,

еволюційна школа в етнографії почала складатися ще у другій половині XIX ст. Праці Дж. Леббока, Дж. Мак-Леннана, Е. Тейлора, В. Вундта, Ю. Липерта, Л. Моргана, І.Франка, Д. Анучина, М. Ковалевського та ін. обгрунтували еволюцію культури як розвиток від нижчого до вищого, тотожність чи подібність історичних шляхів різних народів та їх культурну єдність. Таким чином, було закладено розуміння селективного виникнення іновацій та спадкоємності у процесі етногенезу. Зі свого боку, **структуралізм** в європейській науці, що пов'язаний з іменами К. Юнга, К. Леві-Стросса, М. Фуко та ін., вбачав вихід з подібних проблемних ситуацій у зверненні до глибинних структур-архетипів мислення та поведінки людей, виявленні генетичних передумов і природних детермінант тих чи інших елементів світобачення.

Класичний структуралізм, втім, не залишав інтелекту можливості звертатися до аналізу походження власних форм, і тому був обмеженим синхронними рамками буття речей чи феноменів. Тому постав **структуралізм генетичний**, який (зокрема в особі Ж. Піаже) пов'язує розуміння суті структур-архетипів як явищ еколого-еволюційних, як форму адаптації етносу та індивіда до довкілля. У такому випадку адаптація виступає як підтримання певної рівноваги обміну речовиною та енергією систем з середовищем, внаслідок чого вони не втрачають власної ідентичності.

З огляду на це, логічним буде виснувати, що **необхідною умовою аналізу світобачення етносу є, з одного боку, інвентаризація та систематизація глибинних структур-архетипів, а з другого, - побудова їх діахронного ряду з врахуванням генеалогічних взаємин.** У свою чергу, такий підхід вимагає ретельного врахування асиміляційно-акомодаційних явищ як феноменів соціоприродного ізоморфізму. Інакше кажучи, тією мірою, якою стереотипи і спонтанні реакції психіки на довкілля визначають міру їх взаємоадекватності, онтологічні чинники власноруч визначають смисли і тезаурус таких структур-архетипів.

Абсолютною підставою буття чогось (крім постулату про можливість існування цього чогось) **є наявність світу його буття**. Наприклад, Бог (навіть в атеїстичній традиції) може існувати, якщо є Універсум (у тому числі і в формі Хаосу) чи Духа (людини). Матерія чи Енергія потребують просторово-часових атрибутів. Жива речовина породжується і сама породжує світ власної ґенези. Так само і земний розум

постає лише на певному часі та місці і несе в собі їх виразні ознаки. З погляду натуралістичного, усі зазначені ситуації з варіаціями - суть реалізації різних версій (сильних чи пом'якшених) **антропного принципу**. Як відомо, у класичній версії даний принцип стверджує: якби основні закономірності еволюції Всесвіту та універсальні фізичні константи навіть трохи різнились від спостережуваних нами, то не було б фізико-хімічних передумов для виникнення та розвитку життя. Інакше кажучи, **цей Всесвіт, у якому ми живемо, – єдино можливий для з'яви людини.**

Але система "**людина – світ людини**" має не лише фізичний чи космологічний зміст, або ж свою межову данність. Навпаки, її компоненти багатовимірні та множинні. Тому, якщо для людства Всесвітом є, принаймні, Сонячна система, то для малого Тараса він – його універсум - закінчувався за ближнім гайком. Так само і для популяції чи етносу важливішим є, далебі, не фізичний Всесвіт, а те безпосереднє довкілля, яке їх викликало до життя і дає змогу його підтримувати. Таким чином, антропний принцип (або ж – **феномен** "**антропност**і") набуває необхідно-обов'язкового онтологічного значення.

У цьому контексті стає зрозумілим, що посеред множини плинних етнічних маркерів, починаючи від мови і закінчуючи державою, чільне місце мусить посісти породжуючий певну спільноту окільний світ. І, так само, як психоаналіз, відкинув догми вульгарного соціологізму у розкритті таїни людського мислення і поведінки, так і етноаналіз – своєрідний гомологічний двійник психоаналізу – повинні допомогти осягнути найглибші шари етнокультури і етнопсихології, яких вже, здавалося б, було втрачен чи безнадійно забуто.

Конкретний етнос, зокрема український, формується за певного поєднання чинників ландшафтних, геологічних, орографічних, генетичних та ін. І ця єдність етносу та його довкілля і форму **феномен українського світу**. А, отже, коректне використання методів історичної реконструкції, матеріалів низки допоміжних наук, дає змогу оцінити довкілля етносу не як тло, на якому простежується його буття, чи сцену, на якій той чи інший народ грає свою роль, а як його власну невід'ємну частину. У цьому випадку ми маємо справу з якісно новими типами утворів, оскільки системи «етнос – світ буття» – суть не кумулятивні, а синтетичні об'єкти.

Історичне буття України прикметне, з одного боку, єдністю **геополітичного простору**, а з іншого – **сталістю та варіативністю**

смислових концентрів, котрі якраз і забезпечували збереження єдності й цілісності цієї реальності. Тому постає проблема пошуку глибинних рушіїв та спрямовуючих чинників її розвитку, котрі забезпечували і цивілізаційний поступ (розвиток економіки, політичних та соціальних інституцій, мови, культури, ремесла, мистецтва тощо), і усталення й успадкування деяких інваріантних рис для України як геополітичної реальності.

Подібний стан речей генерувався, головно, двома колами е***тногенетичних*** чинників, специфіка котрих визначалася насамперед їхнім походженням, а також механізмом та обширами (об'єктом) реалізації. Залежно від природи таких впливів і напрямку їхньої дії, їх поділяють на ендогенні й екзогенні.

Ендогенні чинники закорінені в самій людині – в душі, мисленні, психіці, емоціях, спадковості тощо. Залежно від характеру локалізації вони бувають спадково-генетичними та етнокультурними. Вони втілюються й проявляються у певних образах та моделях поведінки й мислення. Інакше кажучи, йдеться про архетипи людського буття, котрі є питомою ознакою як етносу в цілому, так і кожного (в ідеалі) члена такого етносу. Архетипи визначаються впливами довкілля (соціального та природного), а також історико-генетичними здатностями й можливостями спільноти сприймати такі впливи в реальному житті; вони є фактично додосвідними і наділндивідуальними як певні універсально-сутнісні риси та спонуки життя індивіда. Сферою суспільного формовтілення архетипів є моральні взаємини – система норм, стандартів, приписів, ідеалів та табу (заборон), котрі регламентують повсякденне життя спільноти в цілому та її членів зокрема.

Екзогенні чинники – суть зовнішні стосовно конкретної людини (спільноти) чинники, породжені її питомим соціокультурним та природним довкіллям. Це можуть бути і привнесені ззовні (чужинцями-завойовниками, місіонерами-культуртрегерами, «вищою» силою тощо) певні нормативні та регулятивні засади регламентації повсякденного життя спільноти. Це – чинники практичного ґатунку, причому, як правило, актуального, тобто нинішнього стану, і вони закорінені в реальні потреби й домагання політичних інституцій та спільнот (насамперед держав) й спрямовані на уніфікацію типів і стандартів поведінки всіх членів

суспільства, незалежно від їх волі, своєрідності, ціннісних уподобань та орієнтацій.

Безперечно, саме **національний характер України** є екзистенційним ґарантом її історичного буття, постаючи визначальною складовою у прагненнях української нації зберегти свою національну ідентичність [1]. При цьому суспільні рухи, як і в інші кризові період и минувшини, консолідуються навколо загальнонаціональних пріоритетів смислів та цінностей, вважаючи першочерговими завданнями не лише захист не лише власного суверенітету та територіальної цілісності держави, але й цивілізаційних демократичних цінностей загалом. Опредметнення архетипів та культур них кодів нації переконує в неминучості перемоги добра над злом, утвердженні самодостатньої, розвиненої та незалежної України. Його сутнісні складові постають запорукою гідної відсічі у важкій повномасштабній війні Росії проти України. Це переконливо підтверджується феноменом нездоланного спротиву України військовій російській агресії, в підвалинах якого якраз і знаходяться архетипові ментальні коди українського буття.

Література

1. Крисаченко В.С. Національний характер України: ґенеза, сутність, випробування, державна суб’єктність. У*країнознавство*. 2022. № 3(84). С. 27–50.

В'ячеслав Кушнір,
доктор історичних наук, професор кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

На формування етнічних чи національних ідентичностей діють різні чинники. Часто, особливо в сучасних розвинутих суспільствах, пишаються досягненнями нації в сферах економіки, науки і культури, що також є суттєвим ідентифікуючим фактором. В Україні свої особливості цього складного процесу, до того ж з регіональною специфікою. Так, на півдні у полікультурному середовищі багато років здійснювалась політика співіснування в атмосфері інтернаціоналізму, але в якій українці, порівняно з переселенцями з Західної Європи Балкан, залишалися без належної уваги, українська мова і традиційна культура поступово зникали, натомість формувалось хибне твердження про південь як російськомовний регіон. Звісно така політика не сприяла формуванню української ідентичності, принаймні в південній частині України.

Тому у цьому регіоні вивчення традиційної культури українців і використання її як важливого чинника формування української ідентичності є одним з важливих завдань.

Йдеться про впровадження у виховний процес зокрема у закладах вищої освіти компонентів української традиційної культури і обрядовості. На факультеті історії та філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова використовується системний підхід і програму з трьох частин поетапної роботи [3, 8, 12]. На першому етапі на лекціях, студентських конференціях, гуртках тощо відбувається ознайомлення студентів з традиційною культурою українців в історіографії XIX століття зокрема в Одесі і на Одещині у позаминулому столітті. в період її активного заселення і формування етнічного складу населення. Ця частина роботи здійснюється в процесі аудиторного навчання. Увага зосереджується на питаннях економічного, соціального розвитку, формування і динаміки етнічного складу населення, Для розуміння специфіки регіону, ролі

полікультурного компоненту Студенти вивчають історичну ситуацію на Півдні України, міграційну політику Російської імперії у XVIII-XIX століттях, історію заселення Причорномор'я, починають розуміти етнографічну специфіку регіону та українську історико-культурну компоненту. Таким чином формується уявлення не тільки про регіон, але і Одесу з її полікультурним простором, ролі українців у формуванні міської культури Одеси. В історіографії XIX століття відображено процес формування ментальності населення міста Одеси і умов, в яких вона формувалась, роль українського фольклору [11]. Підкреслено значний інтерес одеської інтелігенції до української фольклорної спадщини, календарних обрядів українців Одеси як основи, на якій формувався феномен одеської культури і народна поезія Одеси формувалася на українській традиційній основі, і розвиваючись в умовах і під впливом полікультурного середовища міста, набула неповторної своєрідності й виразності.

На другому етапі практичної роботи студенти знайомляться з сучасною сільською культурою українських поселень, займаються реконструкцією і популяризацією традиційних обрядів, впровадженням елементів традиційної культури в сучасні побутово-обрядові практики. Набуті навички практичної роботи використовуються у співпраці зокрема з історико-етнографічним комплексом Фрумушика-Нова, де тепер уже щорічно студентами для відвідувачів організовується свято Івана Купала [9], Кодимським історико-краєзнавчим музеєм для створення етнографічного відеопродукту з використанням експонатів музею з метою популяризації знань з історії і культури краю.

Аналіз ефективність реалізації програми, оцінки якості проведеної роботи здійснюються на третьому етапі. Анкетування засвідчує зростаючий інтерес молоді до традиційної культури, усвідомлення її важливої ідентифікуючої ролі [2].

Значимість традиційної культури у формуванні етнічної ідентичності особливо виразна на прикладі української діаспори Північної Добруджі в Румунії. Якщо у кінці XIX ст. українці в іншокультурному оточенні і в новому природно-географічному середовищі адаптувались [4, 6] і в Північній Добруджі мало хто не розумів «по руснацьки», згодом перед українцями постала проблема збереження власної етнічної ідентичності. З другої половини XIX століття стан етнічної культури українців зазнає

помітних трансформацій, зникають деякі традиційні компоненти культури. Проведення етнографічних досліджень з початку 2000-х років, залучення українців сільської місцевості повіту Тульча сприяло посиленню інтересу до культурної спадщини, активізувало діяльність місцевих краєзнавців [10]. Формуються збірки народно-пісенного фольклору, видання про календарні і церковні свята, яких дотримувались українці на ранніх етапах історії в еміграції, навчальні посібники з історії Задунайської Січі [1, 5, 7]. З'явилися можливості повернення до механізмів звичаєво-обрядових практик, відновлюються традиції різдвяних, великодніх і купальських свят. Такі різноманітні дії зміцнюють самосвідомість українців Північної Добруджі, сприяють зростанню рівня суб'єктності української громади.

Таким чином, набутий досвід доводить, що вивчення і популяризація національної культурної спадщини відіграє важливу роль у формуванні і укріплення української ідентичності.

Література

1. Віргілій Ріцько. Українці в Добруджі. Бухарест. 2014. 191 с.

2. Горчакова О. А., Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Виховний потенціал етнопедагогічного досвіду у формуванні морально-етичних цінностей сучасної молоді: гендерний аспект. *Науковий вісник Південно-Українського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* (збірник наукових праць). Одеса. 2005. С. 229-233.

3. Кушнір В. Г., Петрова Н.О. Традиційна культура українців у системі виховання міської молоді. *Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі XX століття*. Збірник науково-теоретичних статей. Вип. 2. Івано-Франківськ. 2006. С. 40-44.

4. Кушнір В.Г. Господарсько-побутова адаптація українців південно-західного степу і Нижнього Подунав'я (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Одеса. 2012. 192 с.

5. Кушнір В.Г. Історія і культура українців Північної Добруджі. Навчальний посібник. Одеса, 2018. 61 с.

6. Кушнір В.Г. Українська ідентичність і українці Північної Добруджі у працях Федора Вовка. *Українознавство*. №1(46). 2013. С. 136 – 139.

7. Кушнір В.Г. Українці за Дунаєм. Одеса. 2002. 138 с.

8. Кушнір В.Г., Петрова Н.О. Українознавчий компонент у навчально-виховному процесі. Навчальний посібник. Одеса. 2017. 74 с.

9. Кушнір В.Г., Петрова Н.О., Паларієв О.А. Фрумушика-Нова (історико-етнографічний нарис). Одеса. 2020. 72 с.

10. Кушнір В'ячеслав. Задунайські українці. Повернення до духовних витоків. *Український вісник*. XXIV. № 15-18 (серпень-вересень). Бухарест, 2017.

11. Маркевич О.И. Одесса в народной поэзии. Одесские новости. 1894. № 3047.

12. Петрова Н. О. Виховання національно-свідомої молоді у вищому навчальному закладі. Інтелігенція і влада. Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової конференції. 20-21 березня 2006 року. Одеса. 2006. С. 149-157.

Ничкало С. А.,
мистецтвознавець, науковий співробітник
лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти
Інституту проблем виховання НАПН України

ПОТЕНЦІАЛ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Трипільська цивілізація – один з найважливіших культурних маркерів України, який має бути глибоко вкорінений у свідомості кожного українця ще в дитячому віці як національна історична, матеріальна і духовна цінність. Поза сумнівами, вона добре відома вчителям мистецтва та історії, входить до навчальних програм. Утім, на наш погляд, її значення ще недостатньо оцінене і, як наслідок, недостатнім є використання її надбань в естетичному і національно-патріотичному вихованні школярів**.**

Саме школа, її навчально-виховне середовище здійснюють вирішальний вплив на те, чи стануть майбутні дорослі громадяни України усвідомленими патріотами своєї країни, чи будуть здатними передати наступним поколінням не тільки знання, а й духовні, національні, морально-етичні цінності. Зрозуміло, що головним чином це покладається на предмети гуманітарного циклу, в тому числі предмет «Мистецтво», і на естетичне виховання, яке здійснює особливий вплив на загальний розвиток людини, її духовне становлення завдяки тому, що апелює до емоцій і почуттів**.** А саме емоційно-почуттєва сфера особистості – це те невидиме духовно-ментальне середовище, в якому і формується людина.

Трипільська культура має великий потенціал для використання в естетичному вихованні. Про це свідчать художні особливості її артефактів, передусім – кераміки. Численні керамічні вироби трипільців були технологічно досконалими, незважаючи на те, що виготовлялися вручну, без гончарного круга. Їхній асортимент дуже широкий, а розміри і форми надзвичайно різноманітні. Трипільська кераміка використовувалася в побуті, господарстві і ще більшою мірою – в релігійно-містичних обрядах, яким було підпорядковане життя людей. Вироби вражають високими естетичними якостями: зокрема, композиційним розташуванням

зображень, їх майстерним поєднанням з формою [1]. Особливе зачарування викликають орнаменти, в яких відображені космогонічні уявлення їх творців. У них закодовані знаки Неба, Землі, Місяця, Сонця, Води, Дерева життя та інших складових космічної Світобудови. Вони утворюють єдину систему, тому й орнаментальні мотиви здебільшого плавні, округлі, хвилеподібні, об'єднані єдиним рухом. За висловом І. Мозгового, мотив спіралі став «візитною карткою» трипільської культури [2, с. 83].

Не менш вражає й архітектура трипільців. Їхні будівлі мали художнє оформлення, вони наповнені сенсами. Трипільські храми були облаштовані відповідно до космогонічних уявлень, астрономічних знань і культових потреб. Свідченням тому стало сенсаційне відкриття в 2012 р. у селі Небелівка Кіровоградської області залишків величного двоповерхового храму з колонадами і настінними розписами – найбільшого в тогочасній Європі. Отже, можемо стверджувати саме про мистецтво архітектури у трипільців, а не лише про вміння щось будувати відповідно до умов і потреб життя [3].

З уроків історії школярам відомо і про грандіозні для свого часу трипільські протоміста. Здебільшого вони мали в плані круглу або еліпсоїдну форму, що створювало оптимальні можливості для налагодження життєдіяльності великої спільноти людей. Крім того, такий принцип організації життєвого простору мав і сакральне значення, пов'язане із символікою кола. То був етап у розвитку містобудування не тільки на наших теренах, а й у світовому цивілізаційному вимірі [4].

Ще один цікавий аспект Трипільської культури – вплив на становлення мистецтва модернізму і сучасне мистецтво. Вона була відкрита в той час, коли відбувалося глобальне переосмислення принципів і канонів художньої творчості, руйнувалися стереотипи. Європейські мистці, в тому числі й українські, звертали свої погляди на давні культури, надихалися ними. І Трипільська культура з далекого минулого надала потужний духовний та естетичний імпульс розвиткові образотворчого мистецтва в ХХ ст., зокрема, виявила неабиякий вплив на творчість видатного українського скульптора, світового реформатора цього виду мистецтва Олександра Архипенка [5]. І в наш час вона надихає майстрів живопису, скульптури, графіки. Стилістично і сенсово перегукується з мистецтвом трипільців творчість Володимира Бахтова, Олексія Анда, Петра Антипа, Олександра Дяченка, Зінаїди Васіної та інших мистців, що

свідчить про неперервний ланцюжок глибинної духовної спадковості між культурами на українській землі від далеких тисячоліть до сьогодення.

Особливі можливості для естетичного розвитку школярів шляхом їх залучення до дивосвіту трипільського мистецтва надає музейна педагогіка. Адже саме в музеях можна на власні очі побачити шедеври стародавнього мистецтва, вловити душею закладені в них сенси, відчути енергію творців. Передусім, це Національний музей історії України, одним із засновників якого і першим зберігачем був сам Вікентій Хвойка, тож в музеї зберігається іменна колекція знаменитого археолога. Найбільшим у Східній Європі музейним закладом, присвяченим одній археологічній культурі, є Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура», розташований на землях трьох районів Черкаської області: Тальнівського, Уманського та Звенигородського. Безцінні експонати зберігаються в музеях Трипілля, Ржищева, Переяслава, інших містах і містечках України. Особливе місце завдяки своїй природній унікальності посідає єдиний в Україні підземний музей Трипільської культури в карстовій печері «Вертеба» на Тернопільщині, яку називають «Наддністрянською Помпеєю».

Педагогам слід привертати увагу учнів і до видатних особистостей: першовідкривача однієї з найвеличніших сторінок нашої історії вже згаданого Вікентія Хвойки (1850-1914), який в 1893 р. у Києві на вулиці Кирилівській віднайшов артефакти археологічної культури, що згодом дістала назву Трипільської; Олега Ольжича (1907-1944), сина видатного українського поета Олександра Олеся, теж поета, археолога і визначного діяча ОУН, який розробив досі актуальну періодизацію трипільської культури в басейні Дністра. [6].

Використання художньої спадщини Трипільської культури в естетичному вихованні українських школярів відбувається переважно завдяки зусиллям педагогів-ентузіастів у позаурочній і позашкільній роботі студій і гуртків. У цьому контексті привертає увагу діяльність народної майстрині, членкині Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Спілки дизайнерів України Людмили Смолякової, яка присвятила життя вивченню, відтворенню і популяризації художніх надбань трипільців як в Україні, так і за її межами. Вона відкрила першу в Україні студію з виготовлення трипільської кераміки в одній з київських гімназій, сприяла виникненню центрів трипільської культури в школах різних областей

України, розробила програму дитячого навчання від дошкільного до старшого шкільного віку. Її проєкт «Цивілізація творців», здійснений у 2018-2020 рр. спільно зі студентами Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, здобув відзнаку ООН. Тож творчий і педагогічний досвід Л. Смолякової, заслуговує вивчення і поширення в мистецькій освіті й естетичному вихованні.

Трипільська культура таїть в собі ще багато загадок. Але й те, що відоме, це великий масив знань про матеріальну і духовну культуру наших далеких пращурів. Він розкриває широкий спектр можливостей для використання в естетичному вихованні школярів, яке поширюється і на екологічне, трудове, національно-патріотичне. Залучення до трипільської художньої спадщини не лише творчо розвиває юну особистість, а й дає їй можливість відчути й усвідомити себе частинкою неперервного ланцюжка поколінь творців української культури.

Література

1. Бурдо Н. Б. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ: Наш час, 2005. 305 с.

2. Мозговий І. П. Релігія в добу Трипільської культури. *Світогляд – Філософія – Релігія.* 2015. № 9. С. 73–83.

3. Завалій О. І. Особливості конструкції Небелівського храму: монументальні елементи, устрій та їхній ритуально-релігійний сенс. *СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник.* № 1(17)/2021. С. 5–11.

4. Шмаглій М. М. Великі трипільські поселення і проблеми ранніх форм урбанізації. Київ: МП Тираж, 2001. 129 с.

5. Кубриш Н. Р. Традиції трипільської культури у творчій інтерпретації Олександра Архипенка. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта:* Зб. наук. пр. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН. Львів : Світ, 2000. Вип. 5. С. 116–124.

6. Відейко М. Ю., Кот С. І. Наукова спадщина Олега Ольжича. Київ: Наш час, 2008. 237 с.

Сербін О.В.,
учителька української мови та літератури
Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка
Калуської міської ради Івано-Франківської області,
старший учитель

Паращак С.В.,
учениця 11-В класу Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка
Калуської міської ради Івано-Франківської області

УКРАЇНА ЄДИНА: ВІД ТРИПІЛЬЦІВ ТА КРИВЕНЬКИХ ТИНІВ ДО СУЧАСНИХ ОКОПНИХ ГЕРОЇВ

Прологічний акт

Якщо у першому акті на сцені висить рушниця, то до п'ятого вона має вистрелити. Таке правило мистецтва в цілому: де нема неважливого предмета, а кожен стає символом. Або засобом його руйнування, що не менш символічно, бо коли бачимо ту саму рушницю, уявляємо кулю та СІРИЙ запах пороху і смерті.

Так само й історія. Це також мистецтво, коли суб'єктом краси виступає народ, а митцем – людина. Однісінька людина, у якій втілено ЗОЛОТИЙ зріз усієї епохи, ментальність мільйонів, сукупність усіх Усесвітів, дотичних до неї, та рівень тогочасного сумління. Неймовірно цікаве мистецтво, чи не так?

Чи не першим мистецтвом, з яким пов'язана Україна, є трипільська культура, хоча досі є загадкою, куди ж поділися трипільці, в науці сьогодні немає відповіді. Безперечно, вчені пов'язують трипільську культуру з українським народом, його ментальністю, традиціями, землеобробним способом життя, серед яких історик, ректор Українського вільного університету в Мюнхені Вадим Щербаківський [1].

Віктор Петров, антрополог, доктор історичних наук також стверджував: «Немає сумнівів, – уже в трипільський період Україна набуває певної суми характеристичних ознак, що лишаються властивою приналежністю за наших часів етнографічної культури українського народу» [1]. Здавалося б, це все було давно, але кожна подія має свою

причину та наслідок, і сучасна історія України є тому доказом, усе почалося з далекого Трипілля.

В історії України, звісно, є свої драми, акти, кульмінації та «рушниці». Нашу ж «рушницю» вивісили на сцені не в 2014-му, як то думає більшість світової спільноти. І навіть не в грудні 1994-го. «Рушниця» (уперше у своєму повному вияві) на українську самобутність й існування була наставлена у 1876-му році. І тут із-за кулісся виходить Пам'ять…

Дивно, але корені сучасної тремтливої боротьби за існування увіп'ялися глибоко у 19-те століття. Якщо бути точнішим, навіть глибше… в доісторичні часи, коли українці формувалися як нація, будували міста, формували свою культуру… Проте «рушницею» став 1876-ий. Отож 1876-ий рік. Проте «почався» він 1863-ім. Саме так…

Філологічний водевіль

1863-го року П. Валуєв видає секретне розпорядження про заборону друку українською мовою. Цікаво. Людина розумна тисячоліттями розвивала навики комунікації, фотосинтезувала ЗЕЛЕНІ пігментики мови, проте у 19-му столітті ми бачимо, як Росія намагається покласти нашу солов'їну у братню могилу разом із латиною та давньогрецькою. Чи вийшло їй це зробити? Частково, адже українцям вдалося підкупити головного цензора у Петербурзі, аби продовжувати свою діяльність і надалі, бо вони боролися за те, що оберігали віками, – за культуру і світогляд, що формувався віками, ще в трипільську епоху.

Сергій Сегеда, антрополог, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник інституту народознавства НАН України, вважає так: «Велелюдні трипільські племена відіграли важливу роль у формуванні генофонду пращурів українського народу – автохтонного етносу Півдня Східної Європи, визначні риси якого почали формуватися задовго до появи слов'янства на історичній арені» [1]. Тобто Валуєв розумів, який історико-культурний пласт йому треба знищити і розтрощити, стерти з лиця України. Але ту ключове слово «велелюбні зіграло важливу роль.

1876-го року росіяни остаточно залатали всі діри можливого прояву самобутності, розширивши спектр впливу заборони українства на всі інші сфери життя царським указом, підписаним у Бад-Емсі. Чи зупинило це наших світочів? Звісно, ні, адже русла української ідеї із сонорною милозвучністю її мрій спрямували свої води на захід, на Галичину. І (як

нарізка плівкових кадрів історії) бачимо сплетіння невеличких неокласичних будиночків Австро-Угорщини, польські слова, увіп'яті в галицький акцент, пальта української інтелігенції, що вирвалась із російських лещат ПРИДУМУВАТИ і БУДУВАТИ Україну. Навіть так, навіть ЗАОЧНО, проте будувати і – не доведи, Господи! – не залишати РУДІ цеглинки права САМОБУТИ у світі, де кожен фланірує вулицею проти тебе. Така собі «прото-Празька школа», коли спостерігаєш за рідним Києвом із-за кордону, і серце поколює в одному такті з любим Дніпром… А далі… тиша. Примусова тиша. Здушений голос українства. Що буде далі..?

Перший акт: «Я існую!»

17-е березня 1917-го. Створення УЦР. На шпальтах згадок мигтять прізвища: Єфремов, Грушевський, лукавий погляд Винниченка. За ними СІРО-ПОПЕЛЯСТИЙ силует мундира Петлюри. У цей же ж день демонтаж пам'ятника Столипіну. Загоряється ЧЕРВОНОГАРЯЧИЙ український смолоскип. Наче глинясті скульптури трипільців. Дійсно, історія любить повторюватися… Символічно.

Червень. Липень. Листопад. Січень. Чотири УНІВЕРСАЛьні стихії життя, що сплелися в одну, державотворчу, котру намагалися перекрити жовтневі кляпи обману хворої на гігантизм Росії.

Росія ж після лютневої революції 1917-го перетворилася на дуальноголового змія, хвіст якого погрозливо витав над Східною Європою. Юні роки становлення цього тоталітарного режиму можна охрестити метафорою «ЧЕРВОНА кров із БІЛИМ молоком», адже у період 1917-1921 років нам доводилося битися із двома Росіями, а деколи й навіть ставати союзниками з однією із них, як дивно це не звучало б.

Другий акт: Нотна дипломатія

1919-ий. Червона влада доходить до Києва. Нові прізвища. Нові слова. Чекісти, виявляється, геть не вміють чекати, коли справа доходить до насильного вилучення у тебе майна, а радгоспи не мають нічого спільного з радістю. Силует СІРО-ПОПЕЛЯСТОГО мундира стає виразнішим. Петлюра. Після Паризької мирної конференції та зігнорованої української нації, він вирішує переосмислити дипломатію Володимира та Ярослава у

своїх історичних контекстах і запускає гастролі всією Європою із метою заявити про існування України у нотній площині.

Українська Республіканська Капела щедрувала всією Європою, маючи на меті побороти наслідки вкинутих російських грошей у колективну свідомість заходу. Тим часом «Щедрик» перепливає через океан, The New York Times затаврували українців епітетом «примітивне селянське вбрання», а люди чіпляють їм низькосортні означення «Russians»; в Україні ж, у рідній домівці Леонтовича з КРИВЕНЬКИМ ТИНОМ серед січневої ночі чути глухий постріл. Світоч української музики не прокинувся.

Третій акт: Про те, як людину міряли трудоднями…

20-ті. 30-ті. Неп. Свобода, що закінчується п'ятирічними термінами ув'язнення економіки. Українізація. Право бути вільним у своєму самовизначенні, через яке у травні 33-го скроня Хвильового ДОБРОВІЛЬНО заливається кров'ю. Соціалістичні змагання. Естафета скаліченого життя, котру батько передає своєму сину. ЧОРНІ пальці від вугілля, ЗСІРІЛЕ та ПОЖОВКЛЕ обличчя від хімікатів. БОЛОТЯНІ сльози, котрих ніхто не бачить.

Колективізація. Колективне пекло. Страх щось МАТИ, кимось БУТИ, щось ПРОЯВИТИ. СИНІ опухлі тіла по вулицях. Сльози матері над іконою, яку вона ховала, чуючи звук чобота чекіста. ЧЕРВОНИЙ Ренесанс. Це хрестові походи проти українства. Це російська полуда, російський кляп, що витали над бажанням писати ПРАВДУ. Проте ви ж самі розумієте, що правда не підходила під епітет «Любіть Україну В ЕЛЕКТРОВОГНЯХ», адже єдині вогні, на які здатна Росія, це ті, що страхітливо блимають або ж узагалі не працюють. Любіть Україну, як матір, та й, загалом, культ матері користувався особливою шаною в трипільців, як і в сучасних українців. Берегиня. Чорнобильська Мадонна. Саме з тих часів ця пошана перейшла до українського народу і не зникла досі попри опір колективізації, голодомор та примусові переселення. Культ матері намагалися знищити, але він у крові, у нашій ментальності віддавна, від трипілля – він у наших жилах, як ненависть до ворога.

Матері оберігали рід, дбали про дітей, вважають, що слово «зять» походить від слова «взять»: якщо сьогодні хлопець обирає собі наречену і бере її собі за дружину, то в часи трипілля, як і середньовіччя, було

звичайним явищем, коли дівчина або її батьки, обирала собі нареченого і брала його за чоловіка [2].

Четвертий акт: Боронити архетипи

«ЗОЛОТИЙ вересень» триває недовго. Зазвичай за ним різко приходить погодна суворість. Я ніколи не думала, що вона прийде в червні, проте історичний клімат ніколи не був передбачуваним… Історична зима (за нею — історична відлига після смерті Сталіна), а саме Друга світова, для українського державотворення могла бути фатальною.

Коли тебе роздирають два криваві режими і ти проти них ніхто, тяжко хотіти і надалі залишатись УКРАЇНЦЕМ. Коли нема союзника і окреслених кордонів держави, за яку борешся, починаєш воювати за УКРАЇНСЬКІСТЬ як сутність, як свідомість, підшукуючи собі побратимів, як ментальні коферменти.

Починаєш воювати за архетипи, спільні для всіх українців у нашій колективній підсвідомості. За вишневий сад. За калину. За лелеку. За степ. За хліб. За сонорність української свідомості та світобачення. Зрештою, за вишиванку. Кажуть, що трипільці винайшли ткацький верстат і носили одяг. Жінки Трипілля носили різної довжини приталені сукні, спідниці, сорочки. Чоловіки – штани та сорочки. Усе це було прикрашене вишивкою. Хоча на той час сусідні народи носили лише шкури [2]. То хіба за це не варто боротися?

Антракт: Непроговорено

Ти вже не згинеш, ти двожилава,
Земля, рабована віками,
І не скарать тебе душителям
Сибірами і соловками (Василь Стус)

За це билися оунівці. За це воювали упівці. За це молилися віряни. За це, про це і задля цього жили українці. Можливо, за це зникли без сліду трипільці? Хто зна… І це так дивно… Як ми це все пережили? Німецькі «нові порядки». Російську окупацію та систематичне знищення. Війни. Масовий терор. Експлуатацію праці. Спроби викорінити мову. Під час відлиги та десталінізації російський кляп трохи попустили, проте все ще тримали в горлі українського бажання

САМОБУТИ. Недарма Драч назвав шістдесятників «задушеним відродженням», розвиваючи образ розстріляного, а чекісти стали КДБістами і підкладали «жучків» у кожну квартиру, де є друкарська машинка. Українці, зобов'язані мовчати, моторошно тримали в пам'яті свої 30-ті, несвідомо передаючи травму у спадок своїм дітям.

А що було далі? Далі незалежність. Дві майданні зими. Знову й знову російські вкиди, російські кляпи в горлі УЖЕ-НЕ-РАДЯНСЬКОЇ Республіки, російські маріонетки на президентському кріслі. Але незалежність – це ще не все, коли маєш справу з тотальним дуальноголовим обманом, чий хвіст почав сягати аж до Західної Європи.

П'ятий акт: Смерть КУЛЯстої форми

У 2014-му «рушниця» не вистрілила, всього лише кремезний дядечко із яскравим, суто російським акцентом вийшов на сцену її зарядити. Це той самий, що під час Майдану-2014 тихенько стояв біля обмінника, міняючи рублі на гривні. Не дивує? Звісно, дивує.

Звісно, що таких дядечків була тьма. Авжеж, вони збиралися вистрілити з «рушниці» у 2014-му. Вони це в принципі і зробили. На всю ж Україну набоїв виявилося недостатньо. Тому і війна до 24-го лютого сприймалася, як щось маленьке, непомітне, десь-там-далеке.

Росіяни готувалися. Проте бліцкріґ програно. І в 2014-му. І в 2022-му. А «рушниця» зазвучала гучно о 4-тій ранку. І так сильно, що прокинулися всі. Навіть сумління, яке у більшості з нас спало 8 років під час війни на сході.

Епілогічний акт

І от дивишся в очі Україні – і аж лице лущиться від сорому. Україно, я ніколи не думала, що ТАКІ барви має незалежність…Сіро-попелястий мундир. Вишневий сад. Червоний Ренесанс. Білогвардієць. Золотий вересень. Синці від голоду. Чорні сльози індустріалізації. А починалося все жовтогарячими барвами трипільського глечика, золотого колосистого поля та розфарбованих акуратних хаток.

Я не знала. Я думала, незалежність – це тільки про синьо-жовтий стяг над містами і географічна тавтологія, як, наприклад: Київ – це Україна. Харків – це Україна. Донбас – це Україна. Крим – це Україна. Наївно, я знаю… але пізнавати Україну – це прекрасно. Тож я довідалася, що

«…тривалий час вважалося, що трипільці не будували монументальних споруд. В 2012 році на розкопках знайшли громадську будівлю розміром 60 на 20 метрів. 1200 квадратних метрів! Уявіть собі, і це збудовано із дерева та глини. Це на той час – 2000 рік до нашої ери – найбільша споруда на європейському континенті…виявляється, що на цих поселеннях були головні храми – такі собі собори, а були приходські. Це свідчить про існування релігійної ієрархії. Також в одному із храмів у 2012 році знайшли золоту прикрасу – це перше трипільське золото з території України! І це лише за останні 4-5 років! [4]. Є свідчення про те, що соціальна організація Трипілля – сімейні клани, де люди активно практикували сільське господарство – вирощували пшеницю, ячмінь, просо. І тепер повертаємося до активного питання сьогодення світового масштабу – «зернової угоди», яка проходить під обстрілами ворога, щоб інші континенти не померли голодною смертю. Так, це українці, це трипільці, це воїни-землероби, які недооцінені світом, але мають посісти гідне та правдиве місце на сторінках світової історії про боротьбу добра проти зла і ПЕРЕМОГУ світла!!!

Література

1. Костенко Ірина. Сім чудес Трипільської культури. Як жили і куди поділися трипільці? 12 вересня 2021, 08:50. Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/trypilska-kultura-ukrayina/31078240.html

2. Трипільська культура: цікаві факти. Джерело. Режим доступу https://dovidka.biz.ua/tsikavi-fakti-pro-tripiltsiv

3. Трипілля. Культура. Цивілізація? // Голос України. Режим доступу: https://www.golos.com.ua/article/230497

4. Трипільська культура – сенсація світового масштабу // Етносвіт. Оежим доступу: https://etnosvit.com/uk/tripilskij-slid/

5. «Згадаєте Мої Слова: Росія Зникне З Лиця Землі, Коли Зійде Українське Сонце!!!» Режим доступу: https://vazhno.net.ua/zgadayete-moyi-slova-rosiya-znikne-z-litsya-zemli-koli-zijde-ukrayinske-sontse-dzhohar-musayevich-dudayev/

Людмила Смолякова,
народний майстер України, член спілки художників України,
член спілки дизайнерів України,
засновник музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля»

ВПРОВАДЖЕННЯ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПО МАТЕРІАЛАМ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТРИПІЛЛЯ РЕКОНСТУКЦІЙ ОДЯГУ, КЕРАМІКИ, ДИЗАЙНУ У ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ПРОЄКТАХ

Участь музею «Дивосвіт ТРИПІЛЛЯ» у заходах наукових, освітніх, культурних установ України.

1. 2023 р. НСХУ України м.Київ «Від Трипілля до сучасності».
2. Державний заповідник «Трипільська культура» с.Легедзино, Черкащина.
3. «Музей історії туалету» м.Київ.
4. Київрада, КМДА, Хрещатик.
5. Заповідник Києво-Печерська Лавра Успенський собор.
6. Книгарня «Сяйво» Київ, вул. В. Васильківська.
7. Книгарня «Родовід» Київ, вул. Хрещатик 7/11.
8. ТОВ «Знання».
9. Археологічний музей м.Ржищів.
10. «УТОПІК» Київська обласна організація, м. Буча.
11. Музей В.Хвойка (с.Халеп'я) Київщина.
12. Простір «Дар» Київ, вул. Братська.
13. М.Ліссабон, Португалія. Створення колекції одягу з авторської тканини ТМ «TRYPILLYA GROUP».
14. Університет «Таврійський» ім. В.Вернадського, м.Київ, вул. Дж Маккейна 33.
15. Музей «Код Нації» с. Безрадичі, Київська обл.
16. МАУП. Конференція 01.06.2023 р.
17. Училище військової підготовки м. Київ, бул. Шевченка. Покладання квітів на могилі В.Хвойка, Байкове кладовище.
18. Заходи по збереження будинку, де проживав В.Хвойка, 1900/1914 р.р. м.Київ, вул. Братська, 9, «УТОПІК».
19. Відділ музею «Дивосвіт Трипілля» проєкт «Трипільська Родина» с. Рев'яківці, Чернівецька обл.

20. НУБІП, м.Київ, проєкти 2010-2023р.р.
21. «Туризм сьогодення, перспективи» м. Умань
22. Майстер – клас. Школа №305 с. Бортничі.
23. Майстер – клас. Школа №230, м.Київ.
24. Майстер – клас. Школа №78 м.Київ.
25. УТОПІК» Постійна експозиція музею. М.Київ, пров. Лаврський 9.
26. Науково дослідницький інститут Українознавства.
27. Колекція одягу та кераміки. М.Лондон, Великобританія. Ірина Хворостяну.
28. Колекція одягу, м. Контрек, Бельгія. Лідія Лущик.
29. Академія Педагогічних наук. Стаття про музей «Дивосвіт Трипілля».
30. КПІ м. Київ. Презентація макету Храму з поселення Небелівка на Кіровоградщині.

Олексій Трачук
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник відділу культурології НДІУ

ЧАПАЇВСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ ПІЗНЬОГО ТРИПІЛЛЯ ПІД ФУНДАМЕНТАМИ УСПЕНСЬКОГО СОБОРУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

В енеоліті трипільські племена Правобережної України переходять на новий щабель історичного розвитку в усіх сферах суспільно-економічного життя давнього населення. У цей період утверджується відтворююча економіка в більш прогресивних формах – відбувається перехід від мотичного до орного обробітку землі з використанням тяглової сили худоби, що значно підвищило продуктивність праці ранніх землеробів. Використання знарядь з міді сприяло постійним досягненням у сфері техніки та технології. Це дійсно був прогресивний переворот, що сприяв помітним змінам у багатьох галузях виробництва. Більш досконалим стало виготовлення кам'яних знарядь, підвищився рівень деревообробки, житлобудування, ткацтва. Характерною рисою енеолітичних археологічних культур є високоякісна розписна, кераміка, поява якої була спричинена винаходом спеціалізованої гончарної печі та повільного поворотного пристрою. У цей час значно розширюються і поглиблюються знання людини про навколишній світ, що віддзеркалилося в ускладненні ідеологічних поглядів давніх землеробів і пов'язаною з ними культовою обрядовістю та символікою.

Метою цього дослідження є впливи іноетнічних спільнот на формування українського етносу; впливи кочових племен, що завоювали Європу, Європу, яка в неоліті не знала ні фортець, ні постійних загроз та жахіть війни. В результаті значних переміщень у V тис. до н.е. енеоліті на землях України постають хліборобські племена трипільської культури. Але в IV тис. до н.е. після чергової хвилі завоювань курганної культури (за М. Гімбутас) відбувається ціла серія вимушених переміщень трипільських племен у північні райони українського Подніпров'я. Очевидно, в

результаті цих переміщень на землях України утворюються племена пізньої трипільської культури: чапаївські, лукашівські і софіївські.

Робота виконана в рамках науково-дослідного проєкту «Етногенез українців у світлі сучасних наукових даних і методологічних підходів».

Крім не великих поселень, які відкрив В. Хвойка біля с. Трипілля на Київщині, археологи дослідили трипільські багатотисячні поселення-гіганти на Черкащині: Тальянки, Чичиркозівка, Майданецьке, які під час третьої хвилі вторгнення середньостогівських орд в Європу 3800-3300 рр. до н.е. були спалені. Більшість трипільських хліборобів були змушені покидати родючі землі Буго-Дніпровського межиріччя і протягом кінця середнього і пізнього етапу переселятися в заболочені землі Середнього та Верхнього Подніпров'я.

Археологами на Київщині виявлено мальований посуд томашівського типу Черкащини на поселенні Хомине (3300-3200 рр. до н.е.), який пізніший за томашівський. В часи пізнього етапу на Середньому Подніпров'ї послідовно виникають трипільські поселення Чапаївських, Лукашівських та Софіївських племен. Навколо окремих поселень будуються захисні споруди. Трипільські поселення чапаївського типу розташовані на правому березі Дніпра від Стугни на півдні до гирла р. Тетерів на півночі. Одно з Чапаївських поселень було виявлене археологічними дослідженнями фундаменів, зруйнованого під час Другої світової війни Успенського собору Київо-Печерської лаври. Виникає запитання, чому святі оттці християнської віри Русі в XI ст. вибрали місце для будівництва собору на залишках жител трипільського поселення?

Чапаївські племена пізнього Трипілля. Дослідження на поселенні біля с. Чапаївки та інших поселеннях дозволили виділити в Київському Подніпров'ї групу пізньотрипільських пам'яток – чапаївську, яка займала проміжну ланку між пам'ятками типу Коломийщина I і Лукашівка. Таким чином, простежується безперервний ланцюг поколінь родів та племен трипільської культури в Подніпров'ї, що характеризується такими основними пам'ятками, як Коломийщина II – Коломийщина I – Чапаївка – Лукаші Софіївка I, які відображають певні хронологічні етапи [1, С. 10].

Трипільські пам'ятки чапаївського типу розташовані на правому березі Дніпра на півночі (Нові Безрадичі, Чапаївка, Копирів Кінець в Києві, Казаровичі та ін.). Поселення частіше всього розташовані на високих пагорбах лесової тераси, рідше – на першій надпойменій. Переважають

напівземлянки. На поселенні біля с. Чапаївка вони сплановані по колу. Форма їх овальна і овально-подовжена, з вогнищами на підлозі [2, С. 244, 245].

Два трипільські поселення одного гнізда були відкриті в Києві на Кирилівських висотах правого берега Дніпра. Одне з них досліджене в садибі № 59-61 друге в садибів будинку № 81 по вулиці Кирилівській. Тут особливу увагу привертають напівземлянкові житла не великого розміру, тип яких характерний для численних поселень пізньотрипільського часу, розташованих на висотних місцевостях Києва від Кирилівського монастиря до Замкової і Старокиївської гір. Такі житла мали прямокутну або округлу заглиблену частину завдовжки 3-5 і шириною до 2,5 м. Описані поселення на Кирилівських висотах мають багато спільного і відносяться до одного етапу трипільської культури. Аналогічним кирилівським було трипільське поселення на Верхній Юрковиці, розташоване на одному з мисів високого берега над долиною Дніпра [5, С. 26].

Гніздо трипільських поселень чапвївського типу було відкрито археологами на північно-західній околиці Києва – Сирці. Одне з них розташовувалося поблизу гирла р. Сирець, друге – вище вздовж її течії. На території першого поселення, що знаходилося на невеликому мисі, виявлено залишки житла типу землянки й вогнищева яма. Серед матеріалів поселення на Сирці виділена група знахідок, аналогічних пам'яткам поселень на Кирилівських висотах [5, С. 27].

У центральній частині міста трипільське поселення частково досліджене під час розкопок у садибі будинку № 8 по Киянівському провулку. Воно знаходилося на краю лесової тераси правого берега Дніпра, над р. Киянкою і Кожум'яцьким яром. За типом і речовим матеріалом поселення над р. Киянкою відноситься до початку пізнього етапу трипільської культури Подніпров'я [5, С. 27].

Гніздо пізньотрипільських поселень локалізовано в районі Львівської площі, вулиць П. Осипенко і Ярославів вал, на горах Старокиївській та Замковій. Сліди поселень виявлено на Львівській площі, на місці, де тепер будинок Торговельно-промислової палати України, по вулиці Ярославів вал у садибі будинку № 19, розташованій на плато над широкою низиною р. Либідь [5, С. 27].

Пам'ятки чапаївського типу, розміщені на високій лесової терасі Дніпра. Однак вони менш захищені природними перешкодами і

знаходяться поблизу виходів джерел (Підгірці II, III) і на берегах струмків (Лісники I, II). Іноді ділянки, зайняті поселеннями, добре проглядаються з боку заплави річки (наприклад, Підгірці II, Казаровичі), але частіше розташовуються в глибині тераси, на краю ярів, прикриті від заплави відрогами тераси (Підгірці III, Лісники I, II, Київ – Львівська площа). Поселення Лісники II розташоване в 3 і від заплави Дніпра на пологому схилі великого яру, по дну якого протікає струмок [1, С. 78].

Як правило, поселення займають важкодоступні пагорби високої лесової тераси. Наприклад, поселення біля с. Чапаївки урочище Церковщина розташоване на краю лесової тераси з крутими схилами (корінний берег р. Віта, правої притоки Дніпра), висота якої над рівнем заплави р. Віта становить 80 м. Поселення на схід впритул підходить до краю тераси, на півдні воно обмежене широкою долиною, по якій протікає струмок, що поповнюється з джерел. Схили тераси тут висотою до 50 м. На півночі край тераси різко знижується до яру. На заході височина сполучається вузьким перешийком (ширина 50 м) з корінною частиною плато, сильно порізаної ярами. Поверхня майданчика нерівна, має ухил із заходу на схід, а від гребеня по її центру в тому ж напрямку – на південь і на північ. В аналогічних умовах, на ділянці тераси з крутими схилами, обмеженої двома ярами, розташоване і поселення біля с. Корчевате [1, С. 12, рис. 2,3].

На пізньому етапі, особливо наприкінці його, кількість заглиблених жител збільшується. В Чапаївці на Дніпрі вони взагалі є єдиним типом житла. Це ж стосується поселень софіївського типу в Подніпров'ї (Козаровичі, Бортничі та ін.) [3, С. 252]. Житла на Чапаївському поселенні, як і більшість трипільських поселень, розміщені по колу, залишаючи в центрі вільний простір. Здебільшого вони орієнтовані довгою віссю по лінії схід – захід перпендикулярно до краю тераси. До кожної оселі примикає від однієї до п'яти господарських ям. Ями для ритуальних багать родового користування розташовуються досить близько до центру поселення [1, С. 28].

Всі поселення чапаївської типу, з огляду на наведені вище ознаки, що визначають їх спільність, можна вважати одночасними. Винятком є поселення в Казаровичах, яке, на думку В.Круца, слід віднести до заключного етапу існування чапаївських поселень [1, С. 76].

Одне з таких поселень чапаївського типу було виявлене у 1998 р. під

час будівельних робіт на одній з ділянок Успенського собору в Києво-Печерській Лаврі. Залишки землянки пізньотрипільського поселення були зафіксовані під цегляною підлогою опалювального каналу собору в 25 м на захід від апсид та в 3 м на південь від північного фасаду давньоруського ядра собору. Вся західна частина трипільського житла була повністю зруйнована літописними полянами ще в часи спорудження церкви в XI ст. Археологу С. Балакіну в профілі розкопаного шурфу було добре видно, що залишки землянки перекривались шаром гумусованого ґрунту (викид з фундаментного рва XI ст.), який в свою чергу перекривався лесоподібним суглинком – перевідкладеним заповненням зруйнованої частини житла. Пізніше, зауважує археолог, в товщу цих відкладів були впущені поховання в колодах XIV–XVI ст. та склеп XVII–XVIII ст. [4, С. 98, рис. 1; 2].

Дослідникам Русі відомо, що спорудження церков на місцях, де були язичницькі поселення, кладовища та капища, символізувало перемогу християнської релігії над язичницькою. Так у 989-996 рр. у центрі «города Володимира» побудована перша на Русі кам'яна церква – Десятинна. Незважаючи на енергійні заходи князівської влади, впровадження християнства на Русі відбувалося повільно й зустрічало опір давньоукраїнських племен. Аж до XIV–XV ст., особливо у віддалених куточках країни, люди поклонялися язичницьким богам «под овином», приносили жертви «бесом, болотом и кладезем» [5, С. 118].

На зовнішній поверхні фраґментів іноді фіксуються залишки розпису темно-коричневою фарбою. Чорнолискована кераміка, що виготовлялась шляхом відновлювального випалу, репрезентована окремими фраґментами горщиків та мисок. За всіма типологічними ознаками керамічний комплекс з Успенського собору належить до лукашівської групи пізньотрипільських пам’яток Середнього Подніпров’я. Найближчою аналогією комплексу, на думку С. Балакіна, є кераміка лівобережних поселень Євминка I та II, у складі кухонного посуду яких фіксується група кераміки софіївського типу, яка представлена й в Лаврському комплексі [4, С. 100, рис. 3.4,].

На території Лаври, відмічає С. Балакін, знахідки трипільської кераміки спорадично зустрічались і в інших місцях Успенського собору, а ще раніше (1994 р.) були знайдені під час ремонтних робіт у корпусі № 9, у 50–70 м на схід від Успенського собору. Зважаючи на це, а також враховуючи добру вивченість топографії трипільських поселень Середнього Подніпров’я, вважає С. Балакін, є підстави що житло,

досліджене в 1998 р., входило до невеликого трипільського поселення, що займало південно-східний мисоподібний виступ Печерського плато, сформований високим (близько 90 м над рівнем заплави) схилом дніпровської тераси, з одного боку, та давньою лощиною (зараз тут проходить Ближньопечерна вул. Печерської лаври) з іншого. Житло містилось на відстані 110 м від східного фасаду фортечних мурів Лаври та 90 м на північ від огорожі оглядового майданчика (лівий берег лощини). Цього простору (1 га) було досить для розміщення невеликого поселення з 10-15 осель, розташованих за звичайною для Трипілля кільцевою схемою забудови [4, С. 101].

Трипільське поселення біля с. Нові Безрадичі займає неприступний вузький пагорб лесової тераси, висотою біля 60 м над рівнем заплави (урочище Стрілка, чи Стрелиця) відрізаної від основного масиву глибоким яром. Майданчик пагорбу – рівний, який дещо підвищується в північно західному напрямку. Поселення біля с. Казаровичі займає пагорб невисокої першої надзаплавної тераси правого берега Дніпра з досить пологими схилами. В 20 км на північ від Києва висока лесова тераса переходить у невисоку борову терасу де на одній із ділянок, дещо вище гирла р. Ірпінь і знаходиться поселення пізнього трипілля – Казаровичі. Пізніше – в ранньослов'янський час тут мешкали венеди і в епоху Київської Русі – древляни, тоді як на піщаних ґрунтах вище і нижче с. Казаровичів зустрінута кераміка епохи неоліту і середньої бронзи [1, С. 12-14, рис. 4.1].

Аналіз матеріалів поселень чапаївського типу, дозволив В. Круцу стверджувати, «що вони генетично пов'язані з пам'ятками типу Коломійщини І, ІІ в Подніпров'ї. Про це свідчать близькість таких форм групи столової кераміки, як кратери, амфори, конічні миски, загальна подібність кухонного посуду і основних елементів розпису кераміки. В той же час кераміка пам'яток чапаївського типу має риси, які відрізняють її від кераміки Коломийщини І, ІІ» [1, С. 77].

Враховуючи одночасність будівництва жител, що, на погляд В. Круца, «обумовлюється самою ідеєю розташування їх по колу для кращого захисту, а також наявність вогнищ в оселях, можна стверджувати, що це були не тимчасові літні мисливські стійбища, а перші поселення, що виникли в процесі освоєння нових земель і засновані, мабуть, частиною населення, відомого раніше по пам'ятках типу Коломийщина І, змушеного просунутися далі на північ» [1, С. 77] під тиском войовничих ямників.

Завоювання трипільських племен Середнього Подніпров'я. Трипільські поселення-гіганти томашівського типу в межиріччі Південного Бугу та Дніпра, зокрема Майданецьке (3770–3640 рр. до н.е.) та Тальянки (3580–3470 рр. до н.е.) раніше були спалені средньостогівськими племенами під час їх третьої хвилі вторгнення на Європу 3800–3300 рр. до н.е. [6, С. 34], а більшість трипільців були змушені втікати північніше в більш захищену лісами та ярами Київщину. Враховуючи наявність мальованого посуду томашівського типу і на поселенні Хомине (3300–3200 рр. до н.е., тип Коломийщина-І), яке за абсолютними датами пізніше за томашівські, на думку М. Відейка, «подібні знахідки документують переселення певної частини мешканців трипільських протоміст на північ» [7, С. 110–113]. На особливу увагу заслуговує та обставина, що всі досліджувані пізньотрипільські поселення цього часу загинули від пожежі. На цей факт давно вже звернули увагу численні дослідники [37, с. 62].

На північних територіях Подніпров'я і на Волині IV тис. до н. е., відзначає Д.Телегін, розвиток племен дніпро-донецької культури перервався появою трипільських племен етапу В, які під натиском середньостогівських племен (Рис. 1) почали заселяти долину Дніпра в районі сучасних міст Канева та Києва. Трохи пізніше трипільські племена з'явилися і в долинах річок Волині [8, С. 171].

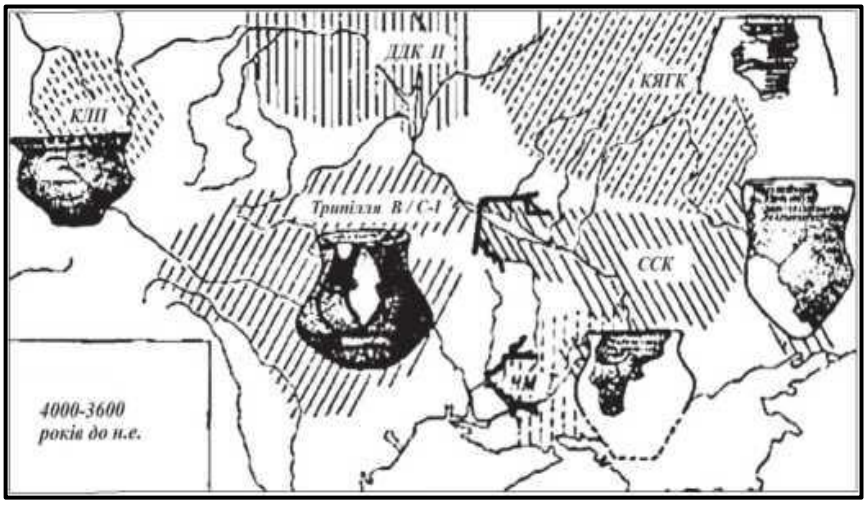

Рис. 1. Інвазія скотарів у першій чверті IV тис. до н. е. [42, рис. 2]. Археологічні культури: дніпро-донецька (ДДК), лійчастого посуду (КЛП), трипільська, середньостогівська (ССК), ямково-гребенцової кераміки (КЯГК) та новомихайлівського типу (НМ).

Найраніші трипільські поселення на правому березі Дніпра відкриті біля сіл Трипілля, Щербанівка, Верем'я ур. Довжок. Вони належать до етапу ВІ/ВІІ періодизації розвитку культури і з'явились на цій території в результаті переселення частини східнотрипільських племен (за О. Цвек) з Буго-Дніпровського межиріччя. На етапі ВІІ племена розширюють свою присутність у Подніпров'ї – зростає кількість поселень, а в матеріальній культурі стають характерними певні риси, що дозволяє виділити спочатку тип пам'яток, а потім коломийщинську локально-хронологічну групу. Показовими для цього часу є досліджені поселення Коломийщина ІІ (с. Халеп'я) та Гребені. На освоєній території трипільці продовжують жити і на початку пізнього періоду (етап С І), про що свідчать поселення Коломийщина І та однотипні з ним пам'ятки: Верем'я – ур. Табурище, Стайки, Стритівка, Балико-Щучинка, Жуківці, Халеп'я – ур. Жолудівка, – ур. Грушова, Юшки. Під натиском орд середньостогівських племен східнотрипільські племена назавжди полишають зону Буго-Дніпровського межиріччя і переселяються в Подніпров'я [9, С. 20].

Наприкінці середнього етапу своєї історії на Дніпрі трипільці зіткнулися із скотарськими племенами середньостогівської культури (Рис. 1). «Про раптовий відхід трипільців свідчить те, що найраніші на цій території трипільські поселення типу Чапаївки представлені лише тимчасовими заглибленими житлами. Територію південніше Стугни трипільці залишають назавжди. Поселення, пізніші за пам'ятки типу Коломійщини І, тут відсутні» [3, С. 242].

Скрізь енеолітичну людність Європи, зауважує В. Петров, «відтискує, знищуючи або поглинаючи, нова індоєвропейська людність. Скрізь відбувається той самий процес: перехід з неіндоєвропейського ступеня на індоєвропейський, деформація передіндоєвропейської людности в індоєвропейську. В світлі цих процесів і явищ нам стає зрозумілішим також і той процес занепаду, знищення трипілля, про який ми знаємо з археологічних джерел. В цілій Європі, в тім числі й на Україні, відбуваються в цей період колосальні етнічно-культурні зрушення. Старий світ остаточно занепадає. Повстає той новий світ, епоха панування індоєвропейських народів, що триває тим часом ще й досі» [10, с. 37].

Починаючи з середини – другої половини IV тис. до н. е. племена дніпро-донецької культури розвивається тільки в Лісостеповому Лівобережжі, в долині Дніпра і Прип'яті на північ від Києва і в північно-

східних районах Білорусії, де вони існували протягом наступного періоду. Деякі дослідники вважають, що дніпро-донецька культура стала одним з генетичних компонентів слов'ян тшинецької культури епохи бронзи [8, С. 171-172].

Зважаючи на малі розміри стоянок, племена дніпро-донецької неолітичної культури жили невеликими родами і не могли чинити серйозного опору прийшлим трипільцям. Частина їх була, мабуть, асимільована, частина лишилась на цій же території, зберігаючи традиційний спосіб господарства і займаючи іншу екологічну нішу, а решта мала відійти на північ і північний схід. Про контакти цих двох груп населення свідчать знахідки трипільської кераміки або наслідування їй на неолітичних поселеннях Пустинка 5, Гришівка [11, С. 35].

Наявність трипільського мальованого посуду в середовищі коломийщинських племен не можна пояснити «імпортами» та місцевими наслідуваннями, бо має місце вимушене переселення на етапі СІ частини трипільських племен томашівської групи з Буго-Дніпровського регіону в Середнє Подніпров'я, в результаті чого на коломийщинських пам'ятках, на думку С. Рижова та В. Шумової, об'єднались дві культурні традиції (генетичні лінії) – західна та східна. Розписний посуд на коломийщинських пам'ятках аналогічний кераміці канівської групи [9, С. 20-21]. Разом з тим, переселенців томашівської групи поселення Ріпниця-1 в районі Ржищева віднесено до ржищівського типу коломийщинської локально-хронологічної групи (початок етапу СІ) трипільської культури Середнього Подніпров'я [12, С. 85].

Дати гуртуються в останній чверті IV тис. до н.е.: 3022-3191 до н.е. Відповідно до цих дат, поселення Хомине належить до числа найпізніших пам'яток етапу СІ у околицях Ржищева. Розташовані поруч (на віддалі біля 1 км) поселення Ріпниця-1 та Ріпниця-6, зауважує М. Відейко, дали більш ранні дати. Враховуючи те, що вони належать до однієї локальної групи, а за розмірами поселення Хомине переважає згадані вище пам'ятки, можна припустити переселення двох родів, які до того проживали окремо, в одне місце [13, С. 6].

Отримавши від трипільців знання про виготовлення знарядь із міді агресивні скотарі – степові середьостогівці та їх нащадки – ямники використали їх у вигляді зброї проти трипільців. На сході племена ямників, озброївшись крем'яними та мідними кинжалами на конях, відмічає А.

Окладніков, «розповсюджувалися зі сходу на захід протягом 2300 р. до н.е. і в наступні віки. На заході вони зіткнулись з трипільськими племенами, відтіснили їх із Середнього Дніпра і проникли аж до Польщі» [14, С. 245].

Генетичний зв'язок пам'яток софіївських і лукашівських племен, на погляд В. Круца, підтверджується аналізом всієї матеріальної культури, а більш пізній вік перших – ходом розвитку Трипілля в цьому вузькому районі Київського Подніпров'я і стратиграфією розташування пам'яток. Отже, пам'ятки софіївських племен відносяться до третього, заключного етапу завоювання пізнього Трипілля в районі Середньої Наддніпрянщини [1, С. 136].

Особливістю зброї софіївських племен являються кам'яні бойові сокири-молоти, молоти-клювці кількох підтипів. Серед них – з вираженим ребром від втулки до леза, а іноді і від обуха. Своєрідний комплет зброї з міді: плоска сокира; три ножі подовжено-листоподібної форми з черенком і без нього (Софіївка); ромбічний дротик. Характерні три мідні кинджали подовжено-трикутної форми, трикутній з овальною або прямокутною основою і отворами або насічками для штифтів з Червого Хутора [2, С. 248]. Широке розповсюдження мідної наступальної зброї слугує натяком на істотні потрясіння, які переживає трипільське суспільство і які визначалися як внутрішніми, так і зовнішніми подіями. Досліджені Н. Риндіною 2 кинжали з поховань Червоного Хутора в околицях Києва. Вони виконані в техніці двостороннього литва і допрацьовані ковкою, яка додала гостроту і твердість їх клинкам. Поверхня всіх виробів покрита тонкою срібною фольгою [15, С. 139].

Ямні племена не просто відтіснили трипільців, вони з кожним набігом грабували і палили їх поселення на Кіровоградщині, Черкащині, Київщині, Одещині, Вінничині, тіснили в Прикарпаття, Волинь і Чернігівщину. У після Коломийщинський час (III тис. до н.е.) трипільські племена витримали спустошення від ямних племен степу і на думку І.Артеменка, «змушені були просунутись в північніший район Середнього Дніпра, де заснували поселення чапаївського типу» [2, С. 243].

Очевидно, і доля трипільських племен, які залишили поселення софіївського типу пов'язана з експансіями ямної культури – цього разу на пізній стадія їх розвитку. Ці експансії поширилися далеко на північ, зайнявши майже всю середню Наддніпрянщину та знищивши, а

вірогідніше витіснивши жителів поселень софіївського типу на східну Волинь, де вони приєдналися до трипільських племен [16, С. 249].

На чапаївському і лукашівському етапах племена Подніпров'я підтримують зв'язки з Волинню, де з'являються поселення типу Колодяжного, а також з трипільськими племенами межиріччя Дніпра і Південного Бугу, що не зазнали значного тиску населення степової зони. Про існування цих зв'язків свідчать розписний посуд, виявлений на поселеннях обох етапів (Казаровичі, Євминка, Софіївка II, Підгірці II), а також постачання трипільців Подніпров'я кременем, виробами з міді [1, С. 155].

Лукашівські племена Середнього Подніпров'я. Наприкінці свого існування, в другій половині етапу С/1, на думку Е. Овчиннікова, «відбувається масове переселення на лівий берег Дніпра, де вони разом з нащадками східнотрипільських традицій (пам'яток типу Коломійщина – I) утворюють в басейні р. Трубіж нову синкретичну групу пам'яток – лукашівську» [17, С. 278]. В результаті цих переселень у нижній течії Трубежа неподалік Переяслава, на погляд Г. Бузян, утворилася група, на наш погляд, племінне гніздо (Крутуха-Жолоб) із шести трипільських поселень (Козинці, Карань, Веселе, Крутуха-Жолоб, Гребля, Ялова долина) [18, С. 288] – переселенців з правого берега Дніпра коломійщинських племен на етапі С-I. Зазначені вище поселення, зокрема Крутуха-Жолоб, що розташоване на західній окраїні міста Переяслава, вважає Г. Бузян, «були засновані однією з трипільських общин» [19, С. 8], на наш погляд, – одним із трипільських племен, які місцеві дослідники віднесли до лукашівського типу [20, С. 100, рис. 1].

Матеріали лукашівського поселення Крутуха-Жолоб, що розташоване на р. Булатиці, очевидно, є свідченням вимушеної міграції із Південного Бугу трипільських племен чечельницької групи на північний схід під тиском степних скотарських племен [21, С. 39]. Так на біконічній амфорі археологами прослідковуються деталі орнаменту, які притаманні декоруванню чечельницького посуду [22, С. 200-204]. Зазначене поселення синхронне поселенням типу Грищинців I, який на рубежі етапів CI та CII є завершальною ланкою існування канівської групи племен [23, С. 14]. Орнаментальну схему, очевидно, занесену переселенцями чечельницьких племен. Цей орнамент занесено і в синкретичне, томашівсько-канівське порубіжжя – Вільшани I [24, С. 303, рис. 70.2].

Пам'ятки лукашівського типу представлені поселеннями, відомими на значно більшій території, ніж пам'ятки чапаївського типу. Вони, підкреслює І.Артеменко, «свідчать про освоєння трипільськими племенами лівобережжя Дніпра і берегів Десни». Трипільські племена просуваються на територію місцевого неолітичного населення і, на погляд І.Артеменка, «входять з ними в безпосередній контакт. Поселення і раніше були невеликими за площею. Крім жител-землянок тут вже споруджувалася й наземні житла, у виготовлені глиняного посуду, наборі знарядь праці зберігаються традиції попереднього часу. Лише змінюються пропорції і характер орнаментації частини посуду. З'являється також посуд, що став пізніше характерним для пам'яток софіївської групи» [25, С. 18].

Пам'ятки лукашівського типу пізнього Трипілля відомі на Правобережжі і Лівобережжі Дніпра. На Правобережжі, відзначає В.Круц, вони розташовуються також, як і чапаївські, – від гирла р. Стугни до гирла Тетерева, а на Лівобережжі приблизно на тій же широті уздовж Дніпра і на його притоках – Десні та Трубежі. В кінці 70-х XX ст. було відомо 11 поселень лукашівського типу, з яких 6 розташовані на правому, 5 – на лівому берегах Дніпра і його притоках [1, С. 78, рис. 1].

В пам'ятках лукашівського типу трипільських племен зберігається традиція виготовлення кераміки з поглибленим орнаментом. Розташовані на мисах високої лесової і борової тераси. Житла зберігають колишнє планування по кругу або овалу (Лукаші, Підгірці II, Софіївка II). Заглиблені житла характерні для північних пам'яток, наземні – для південних. У Лукашах вони мали невеликі ділянки глинобитної підлоги з плитчастої обмазки [2, С. 245].

Софіївські племена та захисні споруди пізнього Трипілля

Принципові зміни в розвитку зв'язків між спільнотами які населяли пограниччя басейнів Чорного і Балтійського морів, на думку польського дослідника А.Коська, відбувається в 2800-2700 рр. до н.е. Вони пов'язані із зростанням мобільності східноєвропейських пастуших племен ямної культури, а також із західним напрямом їх міграції. Експансія номадів, вважає А.Косько, викликала переміщення частини населення софіївської групи трипільської культури на Волинь (Рис. 2). У міру просування трипільського населення на захід воно зустрічається з все більш стабільним серидовищем культури лійчатого посуду [26, С. 91].

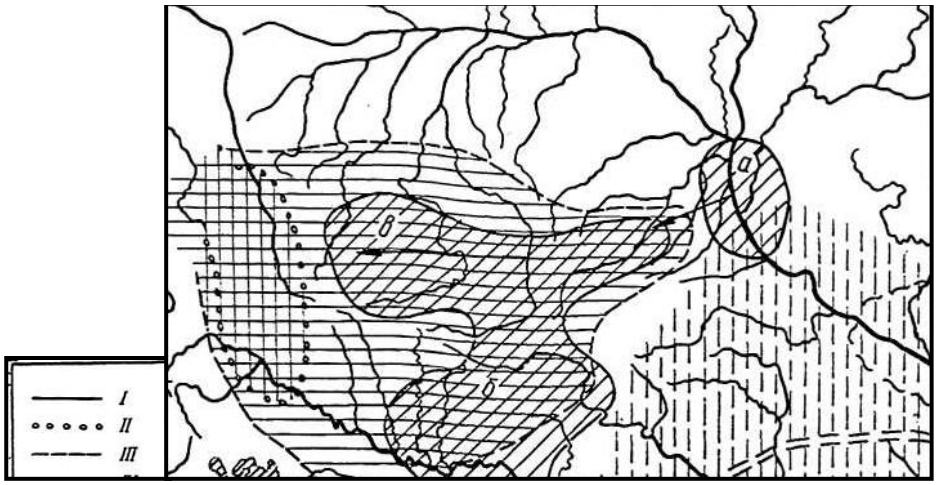

Рис. 2. Трипільська культура кінця пізнього етапу розвитку [26, С. 246, карта 7].
I — трипільська культура: а — софіївська група, ***б*** — городсько-касперівська, ***в*** — західно-волинська,
II — культура лійчастого посуду;
III — східний кордон культури кулястих амфор.

На Лівобережжі пізньотрипільські племена, на погляд В.Круца, «знову стикаються з найпізнішими середньостогівцями, відомими за пам'ятками типу Пивихи. Останні, мешкаючи в лісостепу, очевидно, перебудовують своє господарство, віддаючи перевагу землеробству, про що свідчать поки що нечисленні знахідки їхніх поселень (Градіжськ, гора Пивиха; Козинці, урочище Загай; Лубни). Очевидно, в Подніпров'ї вони частково зливаються з трипільцями, внаслідок чого з'являються так звані пам'ятки софіївського типу. Кількісно і культурно переважав, очевидно, трипільський компонент, судячи з форми і орнаментації посуду» [3, С. 242-243]. Софіївський тип трипільських пам’яток, датованих етапом С II, був виділений Ю. Захаруком у 1940-1950-х рр. на основі відкритих на київському Правобережжі та Лівобережжі кладовищ та поселень [27, С. 201-205].

Пам'ятки софіївських племен пізнього Трипілля представлені кладовищами Софіївським, Червонохутірським, Чернінським, Завалівським, а також рядом поселень і окремими пунктами зі знахідками кераміки (всього близько 30). Софіївські пам'ятки розташовані по обох берегах Дніпра: на правому – між гирлами Стугни і Прип'яті, а на лівому – від широти гирла Стугни до широти гирла Остра. На Правобережжі

поселення розташовуються в основному на пагорбах лесової тераси Дніпра з природними укріпленнями (Підгірці I, Нові Безрадичі, Пирогово 1, Ходосівка, Видубичі 2, Сирець I, II, Нові Петрівці, Демидово. Поселення біля с. Казаровичі займає найбільш високу частину тераси, і тільки поселення Сирець III і Домантове розташовані низько: перше – під терасою на низькому березі р. Сирець, друге – на невеликій височині серед заплави. На Лівобережжі поселення розміщені на височинах в заплавах Дніпра (Новосілки на Дніпрі, урочище Горбата Нива), Десни (Зазим'є) і на лісовій терасі порівняно високо над заплавою (Бортничі) [1, С. 109, рис. 45–47].

Географічно пам'ятки софіївських племен розміщені чотирма групами, пов'язаними насамперед з течіями основних рік регіону: на лівому березі Дніпра вздовж борової тераси на невеликих річках, які протікають в його давній долині (Іква, Павлівка, Карань, та ін.); по обох берегах нижньої течії р. Десна та її лівого допливу р. Остер; у нижній та середній течії р. Трубіж з його допливами; по р. Супій. Пам'ятки племен софіївського типу, що змінюють племена лукашівського типу, представлені поселеннями та грунтовими кладовищами. На поселеннях простежено заглиблені в грунт землянки і напівземлянки [28, С. 16].

Ранній етан датується XXVI-XXIV ст. до н.е. Він був, на погляд І.Артеменка, одночасний другій групі давньоямних поховань средньодніпровського варіанту (на боці в скорченому положенні), пізньотрипільським пам'яткам софіївської групи, ранньому етапу верхньодністровської групи підкарпатської культури, неолітичним пам'яткам Верхнього Подніпров'я [29, С. 41].

Середній етап датується XXIV-XVIII ст. до н.е. одночасний пізнотрипільським племенам софіївської групи і волинської групи культури кулястих амфор, другому етапу племен верхньодністровської і ранньому етапу подільської групи і любачевській групі підкарпатської культури, городокському і частково здовбицькому етапу племен городоксько-здовбицької культури. На поселеннях і в житлах городокського етапу знайдені фрагменти кераміки середнього етапу средньодніпровської культури. У курганах кладовища Лунево зустрінуті уламки кераміки культури кулястих амфор [29, С. 41].

Рисою, що зближує подніпровські поселення з попрутсько-дністровськими, є оборонні споруди. Тут, зауважує О. Кириленко, варто згадати про поселення Львівська площа, розташоване на пагорбах правого

берега Дніпра, в історичній частині міста Київ. Тут було виявлено трипільські об'єкти на вул. Великій Житомирській, Стрілецькій, Киянівському провулку і Львівській площі. Археологи виявили на ньому залишки трипільської площадки і земляного рову, що оточував поселення. Якщо матеріали з цих пунктів, крім Киянівського провулку, які В. Круц відносив до більш раннього чапаївського горизонту, належать до одного поселення, то воно займало площу мінімум 6 га і таким чином, могло налічувати близько ста жител, що робить найбільшим поселенням зі штучними укріпленнями в Київському Подніпров'ї. Додатковим доводом існування саме тут племінного центру лукашівського гнізда поселень, на погляд О. Кириленка, «є насиченість території міста пізньотрипільськими поселеннями, з яких до кінця етапу С І віднесено пам'ятки: садиба Святославського, Успенський собор, Львівська площа, вул. Ярославів вал, Липки і Десятинна церква» [30, С. 20].

Наступне поселення із захисними спорудами виявлене біля с. Казаровичі на північ від Києва складалося з укріпленої частини (діаметром 60 м), обнесеної кільцевим ровом, і неукріпленої частини. Для селищ софіївського типу характерні заглиблені овальні житла [2, С. 247]. На поселенні біля с. Козаровичі (С/ІІ–у/ІІ), яке займало підвищену ділянку першої тераси правого берега Дніпра (висота становить близько 10 м), збереглася половина кільцевого рову (друга половина зруйнована водоймищем). Діаметр рову дорівнює близько 60 м глибина – 1,5–1,6 м, ширина у верхній частині – 2,5–3 м, біля дна – 0,5 м. Профіль лійчастий. У південно-східній частині залишений прохід завширшки 3 м. На площі, оточеній ровом, виявлено кілька заглиблених жител та господарчих ям, але деякі господарчо-житлові об'єкти і окремі знахідки софіївського типу траплялися далеко за межами рову. Отже, він оточував порівняно незначну частину поселення, можливо, його первісне ядро. В. Збенович вважає, що ділянка, яку захищав рів, служила для мешканців своєрідною цитаделлю [31, С. 38].

Розташування захисного рову по колу в Казаровичах і знайдених поблизу нього жител може свідчити про те, що житла розташовувалися по колу, як і на всіх трипільських поселеннях Подніпров'я. Більшість поселень були невеликими, площа їх не перевищувала розміри поселень лукашівського типу. Винятком є поселення в с. Казаровичі, яке складалося з двох частин: укріпленого – «дитинця» і неукріпленого – «посада».

Розташоване воно на березі Київського водосховища і до моменту відкриття майже наполовину було зруйновано. Оскільки тераса Дніпра в цьому районі полога і не утворює мисів з природніми укріпленнями, то для «дитинця» була обрана найбільш висока ділянка тераси, що мала невеликий схил на північний схід, південь і південний захід. На заході і північному заході, за межами укріплень, що проходили по природній неглибокій сідловині, ще на півкілометра тягнеться підвищена ділянка тераси. З огляду на характер рельєфу, мешканці поселення оточили «дитинець» кільцевим ровом, а на західному і північно-західному ділянках – подвійним. Відстань між ровами 4 м [1, С. 112, рис. 46; 48].

У кільці рову були залишені два проходи шириною 3 м: на сході з боку «посада» і в західній частині через подвійний рів на напільну сторону. Діаметр «дитинця» 60 м. На дослідженої площі протягом 70 м були розчищені оборонний рів, два заглиблені житла і 24 ями, очевидно, господарського призначення. Ширина оборонного рову на глибині 0,5 м від сучасної поверхні становила 2,5–3, а глибина – 1,5–1,6 м. Форма рову в розрізі трикутна. У зв'язку з тим що на глибині 1,5 м лес і світлий суглинок стелить пісок, копати рів на велику глибину не мало сенсу [1, С. 112, рис. 49; 50].

У заповненні рову зустрінуті тільки матеріали, характерні для пам'яток софіївського типу. Поховання і залишки споруд всіх наступних періодів (епоха бронзи, ранньослов'янське і давньоруські часи), представлені на цій ділянці тераси, або перекривають, або прорізають його. Укріплення ровами поселення, на думку В. Круца, характерні для культури Кукутені–Трипілля в Подністров'ї. Північному Причорномор'ї, Румунії: Трушешті (фаза Кукутені А2), Хебешешті (фаза Кукутені А3), Кукутені (фаза А3), Траян Дялул-Финтинілор (фаза Кукутені А–В), Поливанів Яр (В І), Сороки-Озеро, (В ІІ), Фолтешті (у ІІ) і, Маяки (у ІІ). Для більш північних районів поселення в с. Казаровичі являється єдиним, що має оборонний рів. На всіх перерахованих вище поселеннях, за винятком Сороки-Озера, розташованого в заплаві Дністра, рови зазвичай відокремлювали пагорби, зайняті поселеннями, від плато. Споруда кільцевого рову в Казаровичах була, безсумнівно, обумовлена топографічними умовами – відсутністю мисовидного виступу тераси. Поселення Хебешешті і Маяки також мали подвійні рови, розташовані на відстані 8–13 м один від іншого. Як і в

Казаровичі, більшість згаданих вище ровів мали трикутний профіль у розрізі [1, С. 113].

Описуючи укріплення поселення Поливанів Яр, Т. Пассек відмічала, що перші рови трипільської культури не мали валів і служили для захисту домашніх тварин від хижаків [32, С. 133]. Але навряд чи мало сенс зводити за допомогою примітивних землерийних знарядь, які мали трипільці, такі споруди для захисту від хижаків. Рови і вали (існування останніх підтверджується знахідкою вала в Кукутені), на переконання В. Круца, «захищали поселення від нападу ззовні. На користь сказаного свідчать і укріпнення в Казаровичах, які захищали не все селище, а тільки частину його, що була, очевидно, сховищем на час небезпеки. Поява фортифікаційних споруд на пізньому етапі існування Трипілля в Подніпров'ї свідчить про виникнення загроз мирному існуванню в цьому районі» [1, С. 113-114].

З пізнім етапом трипільської культури(етап С/І–у/І і С/ІІ–у/ІІ; Кукутені В), особливо з його заключними фазами, пов'язана більша частина зброї захисників цієї культури. Розкопки кладовищ софіївського та усатівського локальних варіантів пізнього Трипілля дали цілі серії предметів озброєння, раніше представлених окремими примірниками або зовсім невідомих. Значно зростає кількість крем'яних наконечників стріл та дротиків, серед яких тепер досить часто трапляються екземпляри з виїмкою в основі. У поодиноких випадках ці наконечники мають черешок. На поселеннях (Попівна) і в кладовищах (Софіївка, Червоний Хутір) знайдено кілька черешкових наконечників дротиків – трикутних, листоподібних, ромбічних [31, С. 36-37, рис. 1.14].

Зброя софіївських племен знайдена переважно в двох кладовищах софіївського типу – Софіївському та Червонохутірському. В софіївських кладовищах було знайдено незвично багато зброї, в порівнянні з іншими пам'ятками того часу. Озброєння представлене практично усіма відомими на той час у Європі видами. Кременеві вістря стріл складають найбільш чисельну категорію знахідок у софіївських кладовищах. Всього їх було знайдено 121 вістря. (у Чернінському кладовищі – 28 шт., у Софіївському – 32 шт., у Червоному Хуторі – 48 шт., у Завалівському – 13 шт.) [33, С. 37].

Крім поодиноких стріл, що походять практично з усіх поховань софіївських кладовищ, у деяких з них знайдені цілі сагайдачні набори. Так, у похованні Чернін 40 було 10 стріл, а в могилах 42 та 63 по 3 стріли. У

похованнях 2 та 3 Завалівського кладовища знайдено по 2 вістря стріл. Дослідження кладовища в Червоному Хуторі надають таку інформацію: поховання 119 – 7 вістрів, поховання 80 – 5 вістрів, а в похованнях 75 та 134 – по 4 стріли. Вістря в цих наборах різнотипні. На території України така кількість стріл в сагайдаках (за матеріалами поховань), на думку В. Клочка, «характерна для пам'яток ямної культури та раннього етапу катакомбних культур. Лише в похованнях пізньокатакомбних та пізньошнурових кількість стріл у сагайдачних наборах зростає до 15–20 штук» [33, С. 38].

Пізньотрипільські племена Верхнього Подніпров'я. Час складання пам'яток софіївського типу, пов'язане з міграціями племен давньоямної культури, характеризується також виникненням інших пізньотрипільських груп, зокрема усатівської. Це час зникнення поселень етапу СІ В межиріччі Дніпра і Південного Бугу, населення яких змушене було відійти на захід, значно розширивши територію, зайняту трипільцями. У результаті пересувань, ймовірно, і виникають пам'ятки типу Троянів на Волині. Ці ж переміщення, що торкнулися, очевидно, і Подніпров'я, привели до відзначаної дослідниками консолідації трипільців, яка виникла перед загрозою вторгнення степових племен і визначила загальний в багатьох рисах характер матеріальної культури пізнього Трипілля від Верхнього Подністров'я до Подніпров'я. Подальша доля племен, які залишили пам'ятки софіївського типу, також, очевидно, пов'язана з інвазіями племен ямної культури, які вже на початку пізнього етапу їх розвитку, просунулися далеко на північ, зайняли майже все Середнє Подніпров'я і, які, на погляд В. Круца, «потіснили на Східну Волинь мешканців поселень софіївського типу, які влилися до складу трипільських племен цієї території» [1, С. 156].

Т. Пассек вважала, що середньодніпровська культура утворилася на пізньотрипільській основі «в складному поєднанні з проникаючою мегалітичною культурою північного заходу, з культурами шнурової кераміки Середньої Європи і катакомбної на південному сході», і датувала ранню стритівську групу пам'яток 2250–1750 рр. до н. е., тобто так само, як етап С II Трипілля [34, С. 44, 51].

Племена верхньодніпровської (рогачівської) неолітичної культури займали велику територію Верхнього Подніпров'я в межах сучасної Київської (на північ від Києва), частини Чернігівської, Гомельської, Могилівської, Смоленської і частини Мінської областей. Пам'ятки цих

племен вперше були виявлені в 80-90-х рр, XIX ст. Особливо великі роботи по їх обстеженню і фіксації були здійснені в 1924–1982 рр. (А.Лявданський, К.Полікарпович, Ю.Ющенко, В.Тарасенко і ін.). В 1956-1969 рр. І. Артеменко обстежив кілька десятків неолітичних поселень і на 17 з них провів розкопки широкими площами. Неолітичні пам'ятки Верхнього Подніпров'я Д. Телегін відносить до дніпро-донецької культури (Рис. 1). І. Тюріна відносить їх до археологічної культури, яку запропонувала в 1967 р назвати верхньодніпровською, а в 1973 р – рогачівською. П. Третьяков підтримав точку зору І. Тюріної. Неолітичні пам'ятки середньої і нижньої Прип'яті Є. Ісаенко виділив в східно-поліський варіант дніпро-донецької культури, але, судячи за формами, технологією виготовлення і орнаменту, глиняний посуд з неолітичних поселень цієї території аналогічний посуду верхньодніпровської культури [25, С. 23-24].

Пам'ятки племен ворхньодніпровської (рогачівської) неолітичної культури представлені поселеннями. Зараз відомо близько 300 пунктів із знахідками неолітичної кераміки і знарядь праці, розкопки проводилися на 27 поселеннях. У розвитку неоліту верхнього Подніпров'я виділено два етапи – ранній і пізній. Поселення пізнього етапу відомі на всій території Верхнього Подніпров'я. Південна їх межа визначається в районі Києва, де верхньодніпровські племена в другій половині III тис. до н. е. співіснували з вимушено переселеними на їх територію піздньотрипільськими племенами лукашівської і софіївської груп. На півночі вархньодніпровські племена сусідили з племенами нарвської культури, на сході – з племенами культури ямково-гребінцевої кераміки, а на заході – з племенами неманської культури [25, С. 24-25].

Нам невідомо, відзначає Є.Кричевський, від чого і як зникає трипільська культура. Але питання про причини і характер зникнення цієї культури в даний час, може бути розглянутий. Для висвітлення цього питання ми залучимо і результати досліджень на городищі Червона Гора біля с. Городоськ Коростишівського району Житомирської області. У 1936–1937 рр. це городище досліджували В.Петров та Є.Кричевський. Городище Червона Гора представляє собою невеликий, оточений ярами пагорб високого правого берега р. Тетерів. Як городище пагорб у XIII ст. був використаний древлянами, а в часи енеоліту – племенами трипільської культури. Таке поєднання різночасових поселень відоме на території України, для яких виявляється характерним приблизно той же комплекс

культурних залишків. Йдеться про такі поселеннях, які за цілою низкою ознак можуть бути названі трипільськими, але разом з тим помітно вже відрізняються від типових місцезнаходжень трипільської культури [35, С. 245].

Початок дослідження поселень такого роду поклав Хвойка, розкопавши відомі «землянки» на Кирилівській вулиці, в садибах Світославського, Петровського і в ряді інших місць Києва і його околиць. Уже Хвойці, відзначає Є.Кричевський, стали зрозумілі найважливіші відмінності, існуючі між «поселеннями з землянками», з одного боку, і «місцезнаходженнями з майданчиками» – з іншого; з одного боку – наземні залягання уламків обпаленої глини (так званого «майданчика»), з іншого – житла типу напівземлянок; з одного боку – очевидна рідкість кісток і знарядь праці; з іншого – надзвичайна насиченість культурного шару різного роду залишками; з одного боку – кераміка з розписом або заглибленим – лінійним орнаментом, з іншого – кераміка інших технічних якостей і інший орнаментації (шнурок, різні штампи і т. д.). Разом з тим, у багатьох «землянках», за даними Хвойки, зустрічаються і типові трипільські керамічні вироби і, зокрема, посуд з розписним орнаментом. Хвойка здогадався і про те, що «землянки» і майданчики, принаймні частково, розрізняються і хронологічно, відповідають різним етапам у розвитку українського неоліту і енеоліту. Правда, як вияснилося, зауважує Є. Кричевський, «він помилявся, розглядаючи «землянки» як пам'ятки більш раннього часу, ніж час майданчиків. Нині встановлено протилежне хронологічне співвідношення, і «землянки» тепер виступають в якості: пам'яток не витоків, як думав Хвойка, а зникнення трипільської культури» [35, С. 245].

П. Третьяков з приводу безперервності генетичного зв’язку хліборобів слов’ян з доби енеоліту зауважує, що В. Хвойка ще в 90-х роках XIX ст.: «висловив думку, що жителі відкритих ним трипільських поселень були найдавнішими слов'янами. До цієї думки В. Хвойка прийшов внаслідок вивчення не лише трипільських, але й інших пізніших старожитностей Середньої Наддніпрянщини, які, на його думку, розкривають переконливу картину безперервного розвитку хліборобського населення починаючи з кам'яного віку і кінчаючи слов'янами «Повісті временних літ...». Наступні дослідження, підкреслює П. Третьяков, «цілком підтвердили ці спостереження В. Хвойки. Вони

показали, що трипільські та інші хліборобсько-скотарські племена справді були немовби основою тривалого наступного розвитку хліборобсько-скотарських племен Середньої й Східної Європи, який завершився, зокрема, виникненням слов'янства» [36, С. 29].

Б. Горнунг, вивчаючи мовну єдність слов'ян, розділив доісторичний період слов'янства на чотири етапи: мовні предки слов'ян (неоліт, енеоліт); протослов'яни (кінець енеоліту, III тис. до н. е. – початок II тис. до н. е.); праслов'яни (бронзовий вік, друга половина II тис. до н. е.); праслов'яни, що зазнали впливу та інфільтрації фракійців, іллірійців, германців, скіфів та інших народів (кінець II – початок I тис. до н. е.) [38, С. 3, 4, 49]. До нинішнього часу найдавнішою слов'янською областю вважається широка смуга між Одером на заході, Дніпром на сході, басейном р. Прип'яті на півночі і Прикарпаттям на півдні. Саме в цих районах уже засвідчено давню слов'янську гідронімію. Час формування слов'янської спільності деякі вчені відносить до II тис. до н. е. Дані гідронімії і географічної лінгвістики приводять до висновку, що давньою територією, де жили слов'яни, є басейн Прип'яті, тобто територія, зайнята в епоху бронзи племенами тшинецької культури, яка зберегла багато рис, притаманних культурі шнурової кераміки. Оскільки більшість дослідників вважає, що племена тшинецької і комарівської культур становили єдину велику етнокультурну спільність, можна ставити питання про приналежність до слов'янської етнічної спільності не тільки тшинецьких, а й комарівських племен [39, С. 431].

Погляд В. Хвойки на племена трипільської культури як на предків слов'ян, на думку Ю. Мосенкіса, «цілком можна підтримати, однак із істотним уточненням: трипільці – це не індоєвропейський компонент слов'ян, а їх доіндоєвропейський компонент, який зберігся дотепер у сучасних слов'янських мовах». А поєднання свідчень етимології, мовної типології та матеріальної культури дозволяють Ю. Мосенкісу зробити важливий висновок про те, «що мова трипільської культури – це доіндоєвропейська мова з відкритими складами, на яку наклалися індоєвропейські мови (скоріше за все балтійські) й в результаті утворилася праслов'янська мова з її специфікою в фонетиці та лексиці. Цей висновок підтверджується й дослідженням типології критських писемностей та доіндоєвропейського субстрату грецької мови, тобто мовною специфікою

того регіону, давня культура якого (егейська) була близько споріднена з трипільською культурою» [36, С. 27-28].

Основою господарства пізньонеолітичних племен верхньодніпровської культури були полювання і рибальство. Перебуваючи в контакті з пізніми трипільцями, а потім з розселиними на їх території середньодніпровськими племенами вони могли познайомитися з скотарством і землеробством. У процесі розселення середньодніпровців частина місцевого пізньонеолітичного населення могла переселитися в інші райони. Частина, що залишилася була асимільована середньодніпровцями [25, С. 28].

Слушна думка щодо часу існування средньодніпровської культури в Середньому Подніпров'ї висловлена С. Березанською, яка посилається на стратиграфію кладовища софіївського типу біля с. Завалівки, де ями поселення середньодніпровської культури зруйнували частину поховань софіївського типу, і яка вважає, що ця культура склалася вже в післятрипільський час [41, С. 315].

Погляд на карту пізнього трипілля переконує нас в тому, що майже вся середня частина східної половини слов'янської прабатьківщини (розуміючи під нею область тшинецької та східнотшинецької культури) була заселена протягом кількох століть племенами трипільської культури. Цілком можливо, що деяка частина трипільських племен виявилася субстратом відокремлених праслов'ян. Далі нагадуємо важливу для історії української мови «тезу Б.Горнунга про те, що трипільці входили в число мовних предків слов'ян» [38, С. 35].

Література

1. Круц В. А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. К., 1977. 160 с.

2. Мовша Т. Г. Поздний этап трипольской культуры. *Археология Украинской ССР*. К., 1985. Т. 1. С.223-263.

3. Круц В. О. Світ землеробів. *Давня історія України*. В трьох томах. К., 1997. Т. 1. С. 234–273.

4. Балакін С. А. Дослідження трипільського житла на Успенському соборі. *Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури*. Київ. 1999. С. 98-104.

5. Стародавній і середньовічний Київ. *Історія Києва*. У трьох томах, чотирьох книгах. К., 1986. Т. 1. 382 с.

6. Черных Е.Н., Орловская Л.Б. Радиоуглеродная хронология энеолитических культур Юго-Восточной Европы: результаты и проблемы исследований. *РА,* 2004. № 4. С. 24-37.

7. Відейко М.Ю. Нова хронологія Кукутені-Трипілля. *Трипільська цивілізація у спадщині України*. Матеріали наук.-практ. конфер. К., 2004. С. 106-117.

8. Телегин Д. Я. Днепро-донецкая культура. *Археология Украинской ССР*. В трех томах. К., 1985. Т. 1. С. 156-172.

9. Шумова В.О., Рижов С. М. Дослідження пам'яток трипільської культури Подніпров'я. *Світогляд.* №2, 2010. С. 16-21.

10. Петров В. П. Походження українського народу. Київ, 1992. 192 с.

11. Круц В. О. Етапи і напрямки розселення племен трипільської культури. *Подільська старовина*: Зб. наук, праць / від. ред. В. А. Косаківський. Вінниця, 1993. С. 35-44.

12. Трачук О.В., Рижов С.М., Магомедов Б.В., Шумова В.О. Археологічні розкопки двошарового поселення Ріпниця–1 біля м. Ржищева. *Ржищівський археодром – 2*: Дослідження, конференції та експериментальні студії 2002-2004 років / укладач О.В. Трачук. К., 2004. С. 54–92.

13. Відейко М. Ю. Поселення трипільської культури в урочищі Хомине біля м. Ржищів. *Проблеми археології Середнього Подніпров'я*. Київ-Фастів, 2005. С. 1–20.

14. Всемирная история в десяти томах. М., ГИПЛ. 1955. Т. I. 747 с.

15. Рындина Н. В. Древнейшее металлообрабатывающее производство Восточной Европы. М., 1971. 142 с.

16. Kruts V. The Latest Stage of Development of the Tripolye Culture. *Cucuteni-Trypillia culture-Ukraine*. Menotti, Francesco. II. K.-Piotrovskiy, A. O. Great Britain.2012, c. 242-249.

17. Овчинников Е.В. Трипільська культура на Канівщині. *Трипільська цивілізація у спадщині України*. К., 2003. С. 272–280.

18. Бузян Г. Пізньотрипільське поселення Крутуха – Жолоб на Лівобережжі Дніпра. *Трипільська цивілізація у спадщині України*. Матеріали та тези доповідей конференції, присвяченої 110–річчю відкриття трипільської культури. К., 2003. С. 288–297.

19. Бузян Г. М. Група трипільських поселень на лівобережжі середнього Дніпра. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Трипільський світ і його сусіди». Збараж, 2001. С. 7–8.

20. Роздобудько М.В., Юрченко О.В. Енеолітична кераміка пам'яток борової тераси Переяславського Лівобережжя. *Проблеми археології Середнього Подніпров'я.* До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею. Київ–Фастів, 2005. – С 100–113.

21. Круц В. А. Поселения-гиганти Трипольской культуры. *Трипольская культура в Украине. Поселение – гигант Тальянки*. К., 2008. С. 33-41.

22. Косаківський В. А. Про деякі особливості трипільського поселення Чечельник. *РПГТ.* К., 1990. С. 200–204.

23. Овчинников Е. В. Розписна кераміка канівської групи Кукутень–Трипілля. *Археологія*. 2012б. № 1. С. 13–26.

24. Овчинников Е. В. Трипільська культура Канівського Подніпров'я. К., 2014. 406 с.

25. Артеменко И. И. Среднее и Верхнее Поднепровье в конце энеолита и в эпоху бронзы (середина III – начало I тыс. до н. э.): Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. М., 1977. 43 с.

26. Косько А. Культурные контакты древнеземледельческих сообществ на пограничче бассейнов Чорного и Балисйкого морей. *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. – V в. н. э.)* Материалы международной конференции. Кишинев 10-14 декабря 1990 г. К., 1991. С. 86–92.

27. Захарук Ю.М. Пам'ятки софіївського типу. *Археологія Української РСР*. Т. 1. К., 1971. С. 201–205.

28. Дергачев В.А., Манзура И.В. Погребальные комплексы познего Триполья. Кишинев: «Штиинца». 1991. 334 с.

29. Артеменко И. И. Культуры шнуровой керамики: среднеднепровская, подкарпатская, городско-здолбицкая, стжижовская. *Эпоха бронзы лесной полосы СССР*. М., 1987. С. 35–51.

30. Кириленко О. С. Пізньотрипільське населення Київського Подніпров'я в 3600/3500–3300/3200 рр. до н.е. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету,* 2015. Вип. 43, С. 17–22.

31. Збенович В. Г. Оборонні споруди та зброя у племен трипільської культури. *Археологія*. 1975. Вип. 15. С. 32–40.

32. Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. *МИА,* 1961, № 84. С.146–182.

33. Клочко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р.Х.). К., 2006. 262 с.

34. Пассек Т. С. К вопросу о среднеднепровской культуре. *КСИИМК*. Вып. XVI, 1947. С. 35–52.

35. Кричевский Е. Ю. О процессе исчезновения трипольской культуры. *МИА.* 1941. № 2. С. 245–253.

36. Трєтьяков П.Н. Восточнославянские племена. М., 1953. 312 с.

37. Трачук О. В. Хто спалював трипільські поселення скотарі Степу чи землероби Лісостепу. *Українознавство*. 2021. № 3. С. 48–71.

38. Горнунг Б. В. Из предыстории образования общеславянского языкового единства. М., 1963. 143 с.

39. Археологія Української РСР у трьох томах. К., 1971. Т. 1. С. 431.

40. Мосенкіс Ю. Л. Мова трипільської культури: Джерела, методи, результати реконструкції. К., 2001. 164 с.

41. Березанська С. С. Середньодніпровська культура. *Археологія Української РСР* 3 т. К., 1971. Т. 1. С. 308–317.

42. Телегін Д. Основні періоди історичного розвитку населення території України у V – першій половині IV тис. до н. е. *Археологія*. 1993. № 1. С. 15-23.

Юрій Фігурний,
кандидат історичних наук, старший дослідник,
завідувач відділу української етнології
НДІУ МОН України

МІСЦЕ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТРИПІЛЛЯ-КУКУТЕНІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УКРАЇНЦІВ

Під час повномасштабної російсько-української війни актуалізувалися питання, вирішення яких сприяє збереженню неповторної й унікальної культурної спадщини України від минулого до сьогодення та консолідує українську політичну націю й пришвидшує перемогу українців над російськими загарбниками. Одним з таких кейсів є осмислення місця археологічної культури Трипілля-Кукутені як важливої складової культурної спадщини України у національно-патріотичному вихованні українців.

Трипільська культура – археологічна культура доби енеоліту (мідно-кам'яний вік, який тривав на території України з середини VI–IV тис. до н. е.) На теренах Румунії вона має назву культури Кукутені, тож науковцями використовується ще й подвійна назва Трипілля-Кукутені, трипільсько-кукутеньська спільність тощо. Вона названа на підставі відкриття ряду енеолітичних пам'яток в околицях міста Трипілля під Києвом, розкопаних Вікентієм Хвойкою наприкінці XIX ст. На території Правобережжя України (Тернопільщина) перші пам'ятки Трипілля-Кукутені були відкриті ще у 70–80-их роках XIX ст. й стали відомими серед науковців під назвою «культура мальованої кераміки». ЇЇ вивченням займалися В. Хвойко, К. Гадачек, О. Кандиба (Ольжич), Т. Пассек, С. Бібіков, К. Черниш, О. Цвек, М. Відейко, Н. Бурдо, С. Рижов, В. Круц та інші дослідники. Вона поширена у лісостеповій смузі від Румунського Прикарпаття на заході до Середнього Подніпров'я на сході, взагалі площа, де відомі пам'ятки Трипільської культури обіймає близько 200 тис км^2 і сягає навіть до Північного Причорномор'я на півдні. Трипілля-Кукутені датується IV– III тис. до н. е., вона виникла на рубежі V–IV тис. до н. е. на території Трансільванії (Семиграддя) і Румунської Молдови в результаті просування

на схід давньо-землеробських етнічних спільнот з Балкан та Подунав'я, що поступово змішувалися з місцевим населенням неолітичного часу. У подальшому історія трипільської людності тісно пов'язана з розселенням первісних землеробів по лісостеповій зоні Молдови та Правобережної України і частково Лівобережжя (Київщина).

Трипільська людність за майже двадцяти віковий період (дві тисячі років) пройшла тривалий етап етнокультурного розвитку – від невеликих родів і племен з сильними традиціями вшанування жінок і культу матері-землі до скупчень великої кількості населення у великих поселеннях протоміського типу (т. зв. «протоміст»), виділення різних категорій людності, що фахово займалась ремеслами, будівництвом тощо. Це дає можливість вченим вважати, що за рівнем соціально-економічного розвитку населення Трипілля-Кукутені підійшло до рівня цивілізацій Стародавнього Єгипту та Близького Сходу (Шумер, Елам), але через різні об'єктивні та суб'єктивні причини не перейшло до державності, створення міст, винайдення писемності. Духовна культура трипільців була досить розвиненою, вона включала в себе різні землеробські культи. Космогонічні уявлення, культ матері-землі, культ домашніх тварин (здебільшого бика), вогню тощо. Релігійні уявлення трипільської людності насамперед, тісно пов'язані з культом плодючості, життєдайних сил природи й культом предків. Безпосереднє відношення до цих культів мають передусім глиняні жіночі (дуже рідко чоловічі) статуетки, а також фігурки свійських тварин. Серед пам'яток Трипілля-Кукутені найвідомішими є гончарні вироби – посуд, виготовлений переважно з тонкоструктурної глини й оздоблений багатим заглибленим і розписним орнаментом у вигляді спіралі або її елементів, розпис наносився мінеральними фарбами різного кольору. Глиняний посуд ліпили й випалювали в спеціальних гончарних горнах, це були різноманітні горщики, величезні посудини для зберігання зерна і води, миски, чаші, глечики тощо

Внаслідок екологічної (аридизація клімату сприяла зростання посушливості і поширення степів) та економічної (екстенсивна перелогова система трипільського орного землеробства зумовила виснаження всіх придатних для господарської системи чорноземів Правобережжя) кризи першої половини III тис. до н. е. Трипілля-Кукутені розпадається спочатку на ряд локальних груп: софіївську, усатівську, бринзенську, городську та інші, що формувалися під впливом сусідніх енеолітичних культур (західних

– культури фракійського енеоліту, тисополгарська, лендельська, лійчастого посуду; східних – дніпро-донецька, середньостогівська та інші степові культури), а потім, взагалі зникає з історичної арени. Вважається, що нащадки трипільців увійшли до складу культури шнурової кераміки епохи ранньої бронзи.

Складним є питання походження та історичної долі трипільців. Дослідники вважають, що на їх формування вплинули як прийшла балкано-дунайська людність (знайома із досягненнями землеробів Передньої Азії) так і місцеве буго-дністровське неолітичне населення. Носії Трипілля-Кукутені мали широкі зв'язки з населенням Центральної Європи, Середньої Вісли, Семиграддя, Балкан (Фесалії), Малої Азії (Анатолії) та Кавказу. Основною ж причиною занепаду трипільського етносу були особливості їх матеріального виробництва, а також зовнішні деструктивні впливи, зокрема, з поширенням в середині III тис. до н. е. на заселених трипільцями землях степових племен ямної культури з південного заходу, носіїв культури кулястих амфор з північного заходу (Волинь) та спільнот з Середнього Подніпров'я.

Трипільська археологічна культура була вершиною розвитку енеолітичних землеробських суспільств у Європі. Багато вчених вважає, що її надбання у видозміненому вигляді існували і в наступні часи і збереглися у традиційній народній культурі українців (тип жител у степових районах, розпис будинків і глиняного посуду, візерунки вишиванок, писанок тощо.) Також існує т. зв. трипільська версія походження українців, за якою український етнос вже існував за часів Трипілля–Кукутені, тобто 5-6 тис. років тому, і трипільці – це і є українці. Проте фахово довести це твердження, а саме, безперервність культурно-історичного розвитку на землях нашої Батьківщини від трипільців до українців, сучасна вітчизняна наука, на жаль, не може, отже це положення залишається лише гіпотезою. Разом з тим, ми переконані, що в етногенезі українців Трипілля-Кукутені залишила вагомий слід (це і землеробські, гончарні, житлобудівельні, світоглядно-ментальні традиції; недаремно в українців у гончарстві, килимарстві, різьбленні по дереву, вишивках, писанках тощо дуже багато рослинних та геометричних орнаментів надзвичайно подібних до трипільських. Всі ці надбання й стали однією із підвалин зародження, формування і становлення культури українського етносу.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

В умовах повномасштабної російсько-української війни, коли воїни Сил оборони України зі зброєю в руках воюють з рашистами, українське громадянське суспільство разом з державними органами влади забезпечують дієву підтримку фронту й надійне запілля.

Саме з цією метою, Кабінет Міністрів України одноголосно прийняв Постанову від 30 червня 2022 року № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». Цей урядовий документ є надзвичайно вагомим кроком виконавчої влади для вироблення й реалізації загальнодержавної україноцентричної політики національно-патріотичного виховання в Україні та допоможе згуртувати суспільство задля перемоги як у кровопролитній боротьбі з агресором так і у складний повоєнний період відбудови Української держави [1].

Головним завданням цього вагомого державницького документа є «удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування та утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності Українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній» [1].

Збереження під час повномасштабної російсько-української війни культурно-мистецьких надбань Трипілля-Кукутені як важливої складової культурної спадщини України та її подальше вивчення та використання у національно-патріотичному вихованні українців, буде сприяти, на нашу думку, посиленню бажання знати й поважати багатотисячолітню українську минунувшину й сприяти сталому розвитку у повоєнний період Української держави та української політичної нації.

Отже, культурна спадщина України є невід'ємною частиною українського гуманітарного простору, вона базується, передусім, не лише

на прекрасних культурно-мистецьких надбаннях виключно українського народу, а й величезних матеріальних і духовних скарбах створених представниками багатьох етнічних спільнот, які мешкали на теренах нашої Батьківщини впродовж десятків тисяч років, зокрема й культурно-мистецьких надбань протоцивілізації Трипілля-Кукутені. Саме тому українці мають повне право пишатися багатотисячолітньою культурною спадщиною України, яка по праву здобула поважне місце у золотій скарбниці цивілізаційних досягнень людства, та активно використовувати її у національно-патріотичному вихованні українських громадян.

Літератури

1. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakihi-i300621-673 (дата доступу 13.01.2024)

Ірина Форостян,
дослідник історичної спадщини,
засновник благодійного культурного фонду
досліджень стародавніх цивілізацій та Музею Трипілля, США

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА: ДОСВІД І ЗАВДЯННЯ

Для збереження історико-культурної спадщини зарубіжного українства, створення живого мосту із співвітчизниками, а в кінцевому рахунку – для зміни картини бачення світом України Благодійним культурним фондом досліджень стародавніх цивілізацій було проведено десятки виставок, конференцій та культурних заходів за кордоном, зокрема в США та Великій Британії. В часи воєнного сьогодення особливо зростає роль правдивого висвітлення історичного коріння українців в утверджені національного життя та культурної ідентичності.

Основна мета просвітницьких заходів Фонду – утвердити унікальність української культури (в широкому сенсі цього слова) як в свідомості світової спільноти, так і самих українців. Досвід багаторічної роботи у царині національного виховання показує, що освічені, патріотичні українці за кордоном утримують свою ідентичність, створюють осередки національної культури. Натомість, ті, хто має низький рівень самоусвідомленням, легко асимілюються або навіть знаходяться під впливом московської пропаганди, яка за межами України діє дуже ефективно. Тому усвідомлюючи необхідність посилювати просвітницьку роботу серед зарубіжних українців, вважаємо за нагальне доповнювати світові енциклопедичні видання, музеї, збірки, бібліотеки тощо артефактами української правдивої історії.

Зусилля Фонду направлені на залучення до співпраці науковців світового рівня, створення єдиної інформативної бази для отримання відомостей про втрачені вітчизняні історичні пам’ятки, хоч би у цифровому форматі для наукового дослідження, реконструкцій. Україна належить до країн, що зазнали особливих культурних руйнацій, які продовжуються і зараз, під час російсько-української війни.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Виставки-презентації оригіналів історичних, зокрема археологічних пам'яток та їх реконструкції демонструють історичні риси української нації через символи та образи в малюнку, скульптурі, у звучанні української мови та сучасній візуалізації.

Власні спостереження як учасника міжнародних форумів вказують на велику зацікавленість світу до української культурної спадщини. Це додатково спонукає досліджувати і презентувати якомога цілісну, хоча й складну, історичну картину розвитку і унікальний досвід народу, що зберіг свою тисячолітню духовність та національну ідентичність.

Турбулентне сьогодення вимагає чітко визначити загальнонаціональну державну концепцію української ідентичності, яка історично увібрала все багатоманіття культур, які існували на українській території здавна, задавши притаманний українцям плюралізм та синергізм, духовно-ціннісну традиційність

Означуючи національно-культурні пріоритети та символи історичного виміру, Україна скоріше і результативніше об'єднається в своєму сьогоденні, яке хоч і розділене політично і географічно, релігійно і навіть мовно, але прагне українства в єдиному просторі духовних ідеалів. Таких символів, цінностей, героїв в історії України, а особливо в нашому буремному сьогодні, є багато.

Завданням сьогоднішнього покоління є очищення від нав'язаного псевдонаукового намулу і відновлення свого традиційного відичного світосприйняття. Отримані історичні знання, розкриті духовні таємниці безсумнівно дають можливість зрозуміти: підвалини нашої цивілізації було закладено в часи, коли люди почали пекти хліб та плавити метал на землі, яку нині називають Україною.

Презентуючи багату тисячолітню культуру, Україні легше пояснити світу, чому і що захищає український народ на своїй прадавній землі. Подолати нинішню глобальну кризу, яка вилилась у геноцидній війни росії проти України можна завдяки культурі, духовності, ідеї державності та пріоритету національних інтересів.

Шандор Фьольдварі,
доктор філології, науковий співробітник,
викладач балтійських досліджень
Університет м. Дебрецен, Філологічний факультет,
Угорщина

МІСЦЕ ТА РОЛЬ БРАТСТВ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОНФЕСІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Православні братства та унійні базиліани теж, дуже багато діяли на терені розвитку по європейському шляху, а саме в галузі книгодрукарства та культури освіти [7; 8; 9; 10; 11; 22; 23]. Цей процес називається «конфесіоналізацією», тобто будівництвом інститутів, формуванням догм та розвитком особистих поглядів і свідомості громадян у масовому вимірі. А це не відбулося на російських землях, отже європейська громадянська культура в Україні має п'ятисотрічну історію – як на всіх землях польсько-литовської Речі Посполитої, а на жодних російських землях не могло бути ще в тому часу. [4, 26-28; 5; 6; 17; 18; 25]

Як доказав академік Ісаєвич, у книгах, друкуваних на українських землях, у перед- та післямовах, також гравюрах показалося впливи польського бароко. [10; 22] В текстах та в орнаментиці теж. Рівень оформлення та друкування книг тут була набагато вище, чим у Московії – це підкреслюється навіть російськими академіками: «Зіставлення української книжкової орнаментики з одночасно їй Московської напрошується само собою і провести його неважко. Дещо необхідно підкреслити. Соціально-економічна база: державна і церковно-ієрархічна монополія в Москві, а на Україні приватне «меценастсво», часом громадська підтримка, особисте підприємництво. [14, 5]. Унаслідок того, що братства працювали на ринок, а завдяки того, що братські друкарні були малого розміру – отже легко і скоро реагували на очікування ринку (порівнюючи з московським великим «Печатным двором», тобто «Друкованим двором»); а братські друкарні не тільки могли, а теж хотіли працювати на ринок (поки величезний бегемот в Москві діяв за указами царя) – в цьому можемо бачити явища «конфесіоналізацію». [21] Щодо

виникнення братств, польський історик (білоруського походження) Миронович стверджує, що виросли вони з цехів, а тому, що католики вимагали грошові і матеріальні послуги, проти яких члени цехів та інші громадяни виступали разом, отже сформулювали асоціації мирян, а ці ж асоціації розвивалися в братства мирян. [27; 28]

У Ранньо-Модерної Епосі в Східній Європі існувало величезна держава, а саме Річ Посполита, тобто Польсько-Літовське Співдружність, яку називано в фахлітературі Polish-Lithuanian Commonwealth англійською мовою. [19; 30] Формою держави була шляхетська Республіка, тобто члени зяті вибирали короля, насправді він міг бути повалений з престолу законним шляхом, і наступник всіх королів був визначений зборами шляхетської Республіки – сеймом. Напроти в Росії всемогутній цар міг би відрізати бороду боярин, якби вони не корилися, і якби вони постійно не перебували при царському дворі в Москві, щоб вони вдома не підбурювали до повстання проти всемогутнього царя – у той час на українських і білоруських землях процвітала вільна держава, в якій дворяни самі вибирали свого короля, а Король був не всемогутнім, а слугою Республіки, слугою Речі Посполітої. [15]

На українських територіях вже в 16 столітті трожки формувалося давньоукраїнськомовна еліта теж, і це українсько-свідоме, антипольське, православне дворянство, спрямоване проти польської католицької знаті, будівельником української ідентичності, вже зіграло свою роль у русі друкарства, у початковому розвитку української літературної мови, та формуванні національної самосвідомості. [26] Повний переклад Біблії був здійснений «конфесіоналізацією»: на православних землях України, діяльністю православного громадянства і православного зятя був обумовлений переклад Біблії в Острозі 1581 р. [1;2; 9;10; 23]

Фундаментальним аспектом конфесіоналізації є інституційна система. [6, 137] Щоб говорити про конфесіоналізацію, там потрібна автономія релігійних інститутів, про яку ми можемо говорити в Польсько-Литовській Державі, а набагато в меншій мірі в російській царській державі. Також необхідні релігійні суперечки, для закріплення поглядів при зіткненні – ці битви між уніатими і православними були досить кривавими, в результаті чого з'явилися мученики [12; 16]. А теж необхідно формулювати догми й слідувати конфесіям – це було досягнуто за допомогою полемічної літератури [24]. А також необхідно підвищувати та

знижувати роль держави (залежне від того, що підтримає будування інститутів релігійної культури) – збільшення було досягнуто у випадку унії, підтриманої королем Польщі (підтримаючи унійних інститути); у той же час також скоротилася участь держави при діяльності цівіильних релігіозних товаріств (братсв), діяльностю яких розширилися нецерковні, тобто цивільні інститути релігіозного (тобто культурного) життя [20; 28].

Висновки. Громадський (буржуазний) розвиток був значний в умовах конституційної монархії Речі Посполитої – але неможливим у московитянської авторитарної державі. Наприклад, українські братські друкарні та братські школи були явищами громадянського суспільства. Отже європейське громадянське суспільство має на українських землях свої корні, поки росіянам це потребується вивчати як чуже та немісцеве явище: вони можуть вивчати європейську культуру від України.

Літератури

1. Бойко, М. Острозька та Дерманська друкарні. *Ostrogian and Dermanian printing shops*. Bloomington (Індіана, США). 1980.

2. Бойко, М. Острозька Біблія – королева українських книг. *Ostrogian Bibie the queen of Ukrainian books*. Bloomington (Індіана, США) 1981.

3. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.). упор. Горський В. С.; Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Київ: Наукова думка, 1990. 384 с.

4. Дмитриев М. В. Центробежные и центростремительные тенденции в развитии европейского христианства в XVI–XVII вв. *Брестская уния 1596 г.: Исторические причины.* ред. Дмитриев М. В., Флоря Б. Н., Яковенко С. Г. Москва: Индрик, 1997. С. 15-32.

5. Дмитриев М. В. Церковные братства Киевской митрополии в конце XVI в.: результат «православной конфессионализации»? *Сравнительная история: методы, задачи, перспективы*. Сб. статей. упор. М. Ю. Парамонова. Москва, 2003. С. 133–153.

6. Дмитриев М. В. «Православная конфессионализация» в Восточной Европе во второй половине XVI века? *Дрогобицький краєєзнавчий збірник*. Том 16. (Коло: Дрогобич. 2012). С. 133–152.

7. Ісаєвич, Я. Д. Издательская деятельность Львовского братства в XVI-XVIII веках. *Книга. Исследования и материалы*. Том 7. Москва, 1962.

8. Ісаєвич, Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1966.

9. Ісаєвич, Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Львів, 1975.

10. Ісаєвич, Я. Д. История издании Острожской библии. *Острожская библия:* сборник статей, упор. Алексеев, А.А. Москва. 1990. – С. 3-16.

11. Ісаєвич, Я. Д. Україна давня і нова: Народ, релігія, культура. Міжнародна Асоціація Україністів – Інститут українознавства ім. Крип'якевича Національної Академії Наук України. Львів, 1996.

12. Киприанович, Г. Я. Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве, с древнейшего до настоящего времени. Мінск. 2006. 351 с.

13. Крип'якевич, І. Іван Федорович — перший український друкар. В пам'ять 350-ліття появи першої української друкованої книжки у Львові. Львів, 1924.

14. Сидоров, А.А. Предисловие. *Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв.*: Каталог изда ний, хранящихся в Государственной библиотеке СССР им.В.И.Ленина. Москва, 1976. С. 5-6.

15. Успенский, Б. А. Живов, В. М. Цар и бог. Семиотические аспекты сакрализации монарха в России // Успенский, Б. А. Избранные работы в 2 т. Москва: Языки Русской Культуры, 1996. Т. 2. С.295-337.

16. Хойнацкий, А. Ф. Православие и уния в лице двух своих защитников, преподобного Иова Почаевского и Иосафата Кунцевича. Киев, 1882. 39 с.

17. Brüning, A. Confessionalization in the Slavia Orthodoxa (Belorussia, Ukraine, Russia)? – Potential and Limits of a Western Historiographical Concept. *Religion and the Conceptual Boundary in Central and Eastern Europe*. eds. Bremer, T. et al. Palgrave: London. 2008. С. 65-96.

18. Brüning, A. Unio non est unitas. Polen-Litauens Weg im konfessionellen Zeitalter (1569–1648) Harrassowitz: Wiesbaden. 2008. (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte, 72.)

19. Bumblauskas, A. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicijos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

20. Dmitruk, S. Teorie naukowe dotyczące powstania bractw cerkiewnych na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XV–XVI wieku. *Wschód Europy: Studia Humanistyczno-Społeczne* том 1. Lublin 2015. № 2. 45-56.

21. Földvári, S. A ‘konfesszionalizáció’ mint paradigma az ortodox Kelet-Európában: a polgári társulatok szerepe a pravoszláv (ortodox) könyvkiadás- és iskolaügyben – Confessionalization as a Paradigm in the Orthodox East Europe: The Role of the Confraternities of Secular Citoyens in the Orthodox Book Printing and Education. *„Paradigmák a tudományágakban”* konferencia, Budapest 2020. november 12-13. [Конференція «Парадигми в дисциплінах», Будапешт, 12-13 листопада 2020 р, угорскою]. упор. Forrai, J. та Pók, A. Budapest, 2022. 339-352. DOI: http://doi.org/10.23716/MTTT.5.2022.28

22. Isaievych, Ya. Early Modern Belarus, Russia, and Ukraine: Culture and Cultural Relations. *Journal of Ukrainian Studies*, том 17. 1992. № 1-2. - С. 17-28.

23. Isaievych, Ya. Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine, CIUS [Canadian Institute of Ukrainian Studies] Press: Edmonton-Toronto. 2006.

24. Interconfessional Polemics in a Model of Ukrainian Literary History. Kyiv-Mohyla Humanities Journal, том 7. Київ, 2020. С. 27–41.

25. Konfesijonalizacja Rzeczypospolitej Szlacheckiej w XVII i XVIII wieku? / A. Moritz, H. Müller, M. Pohlig. *Kwartalnik Historyczny Rocznik.* 108. 2001. С 37-46.

26. Lytvynov, V.D. 2012. Ukraine: Seeking Its Identity. The 16th – Early 17th Centuries. «Академперіодика»: Київ, 2012. 440 С.

27. Mironowicz, A. Geneza bractw cerkiewnych. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1996. № 2(6). С. 22-30.

28. Mironowicz, A. Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej. Białystok. 2003.

29. Packajeŭ, M. Historia Lutheranorum Alboruthenorum, sive: Гістарычны Агляд Лютэранскай Царквы ў Беларусі. Minsk-London. 2002. https://web.archive.org/web/20060809225946if_/http://lutheranica.at.tut.by/biblio/lut-histbl.htm

30. The Polish Lithuanian Monarchy in Europe: Edited volume containing revised versions of papers presented at the II Wiles Colloquium at Queen's University Belfast, 1999. упор. Butterwick-Pawlikowski, R. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2001. 249.

31. Tazbir, J. Reformacja – kontrreformacja – tolerancja. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1996. 204 с.

Олег Чирков,
науковий співробітник відділу культурології
НДІУ МОН України

ЕТНІЧНА ГЕНЕЗА УКРАЇНЦІВ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТВОРЦІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТРИПІЛЛЯ-КУКУТЕНЬ

Цікавість до археологічної культури Трипілля-Кукутень в сучасному українському суспільстві перебуває на високому рівні. Регулярно оприлюднюються результати наукових досліджень про неї, у підручниках та посібниках з іцсторії їй присвячується належна увага, у науково-популярних виданнях та у популярних електронних ресурсах ця археологічна культура перебуває у групі найбільш згадуваних. Серед статей про давню історію України у Вікіпедії стаття про Трипільську культуру перебуває у групі лідерів за кількістю переглядів. А ось як, наприклад, пише на каналі youtube «Планета Залізяк» про цю археологнічну культуру, її творців, їхню спадщину та необхідність пізнавати й відстоювати власну історію пише користувач youtube «Трускавец»: ««За історію потрібно воювати так само, як за територію» – Олександр Юрков. Трипільська культура за своїми масштабами розвитку має повне право називатися Цивілізацією! Однією з перших! Трипільці заселяли території сучасної України ще 7 тисяч років тому і на цій території створювали досконалу першу кераміку! Першими виготовляли вироби зі срібла! Створили та вправно керували містами з населенням 10–15 тисяч людей! Та мали безліч культурних здобутків, які сьогодні є кодом української нації. Українці – не молода нація без історії, не малороси! Ми маємо надпотужне коріння, яке потрібно вивчати. Сьогодні це більш ніж на часі! На часі державі об’єднувати зусилля з приватними активістами. Відновлювати фундамент національної самоідентичності через справжню історію України. На часі цікавитися, на часі досліджувати, на часі усвідомлювати причетність до розвитку світової цивілізації. Дивіться це відео та діліться ним на своїх сторінках соцмереж. Нехай це стане вашим внеском в побудову української національної ідеї, де все непохитно та однозначно! Слава Україні! Її Героям Слава!» [1]. Не можна не погодитися

з головною думкою цього допису, хоча з певними твердженнями не згодні (щодо того, що культурні здобутки «трипільців» «сьогодні є кодом української нації»).

У тексті до іншого відеопродукту про археологічну культуру Трипілля-Кукутень, на жаль, чимало дискусійного та помилкового. Зокрема позиціонування сучасних українців як «нащадків давньої трипільської цивілізації» є хибним, не відповідає науковим уявленням про спадкоємний зв'язок між «трипільцями» та українцями. Наведемо фрагмент допису: «Ви тільки уявіть, що трипільці без сучасних знань та освіти змогли вибудувати успішне суспільство та зробити купу відкриттів! Для нас українців, як нащадків давньої трипільської цивілізації, особливо цінно те, на скільки свідомо вони відносились до державотворення та організації життя. Трипільці не виснажували землі споживацьким землеробством – вони першими запровадили використання органічних добрив в землеробстві ще 40 тисяч років тому. Це дозволяло вже в ті часи годувати міста з населенням до 30 тисяч людей!» [2]. Бачимо тут і землеробство 40 тисяч років тому, і «свідоме державотворення», і ідеалізоване землеробство.

На жаль, у сучасних наукових, навчальних та науково-популярних працях людність, що залишила нам у спадщину археологічну культуру Кукутені-Трипілля, часто називають одним словом «трипільці». Важливо, що автори не звертають увагу читачів на умовність цієї назви та на інші способи ідентифікації тієї людності. Це призводить до того, що у свідомості певної частини сучасних українських громадян формується уявлення про «трипільців», як про назву давньої ентнічної спільноти, яка стоїть в одному ряду з іншими етнічними утвореннями на сучасних теренах України, назви яких відомі нам з історичних джерел: кімерійців, сколотів, сарматів, аланів, гунів, готів, антів тощо.

У часи, коли існувала археологічна культура Кукутені-Трипілля ще не сформувалися етнічні спільноти у тому вигляді, у якому ми знаємо їх сьогодні чи у тому, у якому ми знаємоїх за історичними джерелами у скіфський час. Сьогодні ми не знаємо напевно яке місце творців археологічної культури Кукутені-Трипілля у тогочасних етнічних процесах, не знаємо якими мовами вони говорили, не можемо прослідкувати культурну спадкоємність між ними та слов’янською людністю середини І тисячоліття н.е. Ми не можемо виключати наявність

певних безперервних ліній складного спадкоємного культурного зв’язку між «трипільцями» та наступними групами мешканців Європи до нашого часу. Не можемо виключати наявність серед «трипільців» груп, що спілкувалися мовами індоєвропейської мовної сім'ї.

Зрозуміло, що процес утворення українського етносу, як і будь-якого іншого сучасного, не тривав тисячі років. Не підлягає сумніву, що український етнос утворився не раніше, ніж уторилася й розпалася мовно-культурна спільнота словянської людності. Якщо ми вживаємо термін «етнічна генеза» українців у значенні утворення, формування етносу, тоді маємо усвідомлювати, що існування й культурна трансформація «трипільців» відбулися за тисячі років до етнічної генези українців. Проте це не виключає певних спадкоємних звязків між «трипільцями» та українцями, зокрема на біологічному рівні. Дослідження генетиків сучасної української етнічної популяції та решток кістяків періоду культури Трипілля–Кукутень, а також дані по суміжних популяціях давньої й сучасної людності Європи й Західної Азії засвідчують наявність спадкоємного біологічного звязку між давніми предками «трипільцями» й сучасними нащадками. Але кірім «трипільців» українці мають прямих попередників на рівні популяції – це племена слов'ян. Спробу популярно викласти знання про генетику «трипільців зроблено на сайті «spadok.org» [3].

Література

1. Трипільська Цивілізація – Код Української Нації. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2I2MMJLHeqQ&list=PLWmgHhAcIYIMxtPfWYrHzxywfaB6YSsKv&index=1 (переглянуто 24 серп. 2023 р.)

2. Трипільцям Мали б Дати Нобелівську Премію – Михайло Відейко – КОД НАЦІЇ URL: https://www.youtube.com/watch?v=lURJpXU7Gyk&list=PLWmgHhAcIYIMxtPfWYrHzxywfaB6YSsKv&index=2

3. ДНК-генеалогія трипільців. URL: https://spadok.org.ua/dnk-genealogiya/dnk-genealogiya-trypiltsiv

УХВАЛА КРУГЛОГО СТОЛУ «УКРАЇНСЬКА СПАДЩИНА: ВІД ТРИПІЛЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ», ЩО ВІДБУВСЯ 16 ЛИСТОПАДА 2023 РОКУ В НДІ УКРАЇНОЗНАВСТВА МОН УКРАЇНИ

За результатами дискусії щодо пропонованих до обговорення питань учасниками круглого столу було сформульовано такі висновки та практичні рекомендації:

• звернутися до Міністерства культури України, Українського національного комітету ІКОМОС з пропозицією підготувати і подати необхідні документи для включення трипільської культури до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

• звернутися до Кабінету Міністрів України, Міністерства культури України, КМДА щодо необхідності створення Музею Вікентія Хвойки;

• звернутися до Міністерства освіти України щодо нагальної необхідності збереження та розширення навчального курсу з історії України у вищих навчальних закладах, а також щодо необхідності створення археологічних факультетів (інститутів) при університетах у зв'язку з гострою нестачею фахових археологів;

• з метою підготовки кваліфікованих кадрів для вивчення і збереження національної культурної спадщини як основи формування і глибокого усвідомлення української національної ідентичності, вважаємо за доцільне повернення етнології до переліку наукових спеціальностей, введення до шкільних програм дисциплін народознавчого характеру, а у навчальні заклади вищої освіти – «Українознавство» як предмет для освітнього ступеня «Бакалавр»;

• підготувати і в найближчі роки провести в Україні Міжнародний конгрес трипільської культури;

• схвалити і поширити серед навчальних закладів різних рівнів освіти та навчальних закладів професійної освіти досвід впровадження народним майстром України, членом Спілки художників України, Спілки дизайнерів України, засновником музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля»

Людмилою Смоляковою в освітній простір реконструкцій кераміки, одягу, символів, сувенірів, міжнародних виставок трипільської культури;

• Науково-дослідному інституту українознавства МОН України разом з Інститутом професійної освіти НАПН України та Інститутом модернізації змісту МОН України в квітні 2024 р. взяти участь у підготовці та проведенні круглого столу: «Професійна освіта: соціогуманітарні виклики воєнного часу та повоєнного відновлення» за напрямком «Історичний контекст змісту професійної підготовки здобувачів освіти»;

• здійснити невідкладні заходи для врятування від повного зникнення важливого для української історії населеного пункту – села Трахтемирів. Нині в ньому проживає лише кілька людей, немає жодних планів розвитку цієї території, відсутні будь-які зусилля місцевої влади зі збереження Трахтемирова як історичної пам'ятки, пов’язаної із героїчним минулим українського козацтва. Доречно з Черкаською обласною військовою адміністрацією, долученням Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів», інших науковців та спеціалістів обґрунтувати та ініціювати процедуру збереження Трахтемирова як комплексу пам'яток національного значення, розробити концепцію ревіталізації Трахтемирова та розвитку його як важливого туристичного об'єкта, необхідного для історико-патріотичного виховання молоді;

• підтримати ініціативу колективів Національного Шевченківського заповідника, Канівського природного заповідника, Державного історико-культурного заповідника «Трахтемирів», а також ряду авторитетних науковців НАНУ з подання Канівських гір (включно з Трахтемирівським півостровом) до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як комплексного об'єкта, що відповідає критеріям значущості культурної і природної спадщини;

• українознавцям активізувати роботу, спрямовану на перевидання рідкісних видань минулого, які поглиблюють наші знання про маловідомі сторінки історії, культури, мови українського суспільства, підтримати рішення дирекції НДІУ про створення в інституті спеціалізованого видавництва «Українознавство».

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.
Програма Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНІКОВА
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»
до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою
Програма Всеукраїнського круглого столу
з міжнародною участю
16 листопада 2023 р.

Київ

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

ББК (4 УКР)

Програма Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою, (16.11.2023 р., м. Київ, НДІУ). Автор-упорядник: Трачук О.В.; організаційний секретар: Чирков О.А. Київ: НДІУ, 2023. с.11.

Програму укладено на основі заявок учасників круглого столу «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності», який відбудеться 16.11.2023 р. у м. Київ, у приміщенні Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (далі – НДІУ), вул. Ісаакяна, 18.
Всеукраїнський круглий стіл з міжнародною участю «Українська спадщина: від Трипілля до сучасності» організовано на виконання фундаментальних науково-дослідних робіт, які виконуються науковими співробітниками НДІУ у 2023 р.: 1.«Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації» (керівник фундаментальної НДР (2021–2023) – Фігурний Ю. С.); 2. «Етногенез українського народу у світлі сучасних наукових даних та методологічних підходів» (керівник фундаментальної НДР (2022–2024) – Ятченко В. Ф.); 3. Формування нової української політичної нації: екзистенційні виклики війни, глобальна проукраїнська консолідація, інтенсифікація євроінтеграційних процесів (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Крисаченко В. С.); 4.«Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молодів процесі збереження та відтворення ідентичності української нації в Україні та за кордоном» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Газізова О. О.); 5. «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Шакурова О. В.); 6. «Особливості сучасної державної мовної політики в східних і деокупованих регіонах України» (керівник прикладної НДР (2023–2024) – Лєбєдєва Ю. В.).

Програма розрахована на вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх, хто цікавиться історією та життям українського народу у світовому цивілізаційному процесі та у жорстокій реальності повномасштабної російсько-української війни.

ОРГКОМІТЕТ
Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю
«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:

Чернець В. Г., доктор філософії, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, директор НДІУ МОН України

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

Ятченко В. Ф., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу культурології НДІУ;

Трачук О. В., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІУ.

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

Башинський В. П., науковий співробітник відділу українознавства в науково-освітньому просторі НДІУ;

Богданович Г. О., помічник директора НДІУ;

Воропай І. М., завідувачка господарством НДІУ;

Давидюк В. Ф., доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Косаківський В. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін;

Крисаченко В. С., доктор філософських наук, професор, завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІУ;

Кушнір В. Г., доктор історичних наук, професор, декан факультету з історії та філософії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова;

Лєбєдєва Ю. О., кандидат історичних наук, вчений секретар НДІУ;

Малиношевський Р. В., заступник директора з наукової роботи Інституту проблем виховання НАПН України;

Скиба А. В., кан. історичних наук, старший науковий співробітник НДІ українознавства, Інституту археології НАН України;

Смолякова Л. І., народний майстер України, член спілки художників України, член спілки дизайнерів України, засновник музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля»;

Сцібан О. Є., науковий співробітник відділу інформаційного забезпечення та наукових комунікацій НДІУ;

Тимошенко Т. С., кан. філософських наук, доцент кафедри філософії та історії Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СЕКРЕТАР ОРГКОМІТЕТУ:

Чирков О.А. науковий співробітник відділу культурології НДІУ.

ПОРЯДОК РО БОТИ

16 листопада 2023 р. (четвер)

Засідання круглого столу

Місце проведення:

м. Київ, вул. Ісаакяна, 18, Науково-дослідний інститут українознавства, актова зала НДІУ (четвертий поверх)

10:30 – 11:00 – реєстрація учасників круглого столу (біля входу до актової зали НДІУ, 4-й поверх)

11:00 – 13.30 – початок засідання (актова зала)

13.30 – 14.00 – перерва

14:00 – 16:00 – продовження засідання

16.00 – 17.00 – обговорення результатів та прийняття Ухвали круглого столу

РЕГЛАМЕНТ

Вітальне слово – до 10 хв.

Доповідь основного доповідача – до 15 хв.

Виступ у обговоренні – до 5 хв.

ЗАСІДАННЯ

16 листопада 2023 р.

(вул. Ісаакяна, 18, актова зала НДІУ, 4-й поверх)

Головують: Чернець В. Г., Ятченко В. Ф., Трачук О. В.

Вступне слово Чернеця Василя Гнатовича, *доктора філософії, професора, заслуженого працівника освіти України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, члена Національної спілки журналістів України, Почесного академіка Національної академії мистецтв України, директора НДІУ МОН України.*

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКАМ КРУГЛОГО СТОЛУ

Мовчан Павло Михайлович (м. Київ), *поет, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта», лауреат національної премії імені Тараса Шевченка*.

Жулинський Микола Григорович (м. Київ), *академік Національної Академії України, доктор філологічних наук, радник директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, голова експертної групи з літератури.*

Рандюк Наталія Яківна (Київ) старший майстер Комунального закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Київський професійний коледж мистецтва та технологій сервісу». **Показ колекції одягу «Далеке та близьке Трипілля».**

ОСНОВНІ ДОПОВІДАЧІ:

1. **Смолякова Людмила Іванівна** (Київ) народний майстер України, член спілки художників України, член спілки дизайнерів України, засновник музею реконструкцій «Дивосвіт Трипілля». Назва доповіді: **Впровадження в навчальних закладах по матеріалам наукових досліджень Трипілля реконстукцій одягу, кераміки, дизайну у всеукраїнських та міжнародних проєктах.** *Очно.*
2. **Фролов Анатолій Олександрович** (Київ) голова Київського міського центру ГО Українське Товариство Охорони Пам’яток Історії та Культури. Тема доповіді: **Перспективи створення музею Вікентія Хвойки в м. Києві.** *Очно*

3. Давидюк Віктор Феодосійович (Луцьк) доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки. Назва доповіді: **Археологічні кореляти українського фольклору.** *Дистанційно.*

4. Кушнір Вячеслав Григорович (Одеса) доктор історичних наук, професор, декан факультету з історії та філософії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова**.** Тема доповіді: **Традиційна культура як чинник зміцнення української ідентичності.** *Дистанційно.*

5. Босий Олександр Георгійович (Київ) кан. історичних наук, доцент, викладач кафедри мистецтвознавства та мистецької освіти Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука.Тема доповіді: **Архаїчні символи і знаки у візуальному просторі сучасного українського суспільства.** *Очно.*

6. Філіпчук Георгій Георгійович (Київ) доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Назва доповіді: **Українознавство як парадигма освітньої політики.** *Очно*

7. Скиба Андрій Володимирович (Київ) кан. історичних наук, старший науковий співробітник НДІ українознавства, Інституту археології НАН України. Тема доповіді: **Актуалізація археологічної спадшини України в сучасному культурному просторі.** *Очно.*

8. Косаківський Віктор Афанасійович (Вінниця) кандидат історичних наук, доцент кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін. Тема доповіді: **Вивчення, збереження і популяризація української етнічної спадщини у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.** *Дистанційно.*

9. Мосенкіс Юрій Леонідович (м. Київ), доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу культурології НДІ українознавства, Тема доповіді: **Трипілля: мова, писемність, прадержавність.** *Очно.*

10. Кіх-Маслей Ольга (Краків) Д-р, викладач Кафедри польсько-українських студій факультету міжнародних і політичних студій Ягеллонського університету. Назва доповіді: **Культурна спадщина українців у Польщі (від Лемківщини до Підляшшя) – проблема зникнення. Пропозиція віртуального музею.** *Дистанційно.*

УЧАСНИКИ ОБГОВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ВИСТУПІВ ПІД СТЕНОГРАМУ ТА НАЗВИ ТЕЗ ЗАПРОПОНОВАНИХ ДОПОВІДЕЙ:

1. **Крисаченко Валентин Семенович** (Київ) доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу військово-патріотичного виховання НДІ українознавства. Тема доповіді: **Архетиповість національного характеру українців: витоки.** Онлайн/офлайн
2. **Васьків Микола Степанович** (Київ) доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу української мови НДІ українознавства. Тема доповіді: **Трипільська культура в формуванні українського етносу й культури крізь призму концепції формування кримськотатарського етносу.** *Очно.*
3. **Вовк Мирослава Петрівна** (Київ) доктор педагогічних наук, професор, *Завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти*. Тема доповіді: **Персонологія української фольклористики.** *Дистанційно*
4. **Комаровська Оксана Анатоліївна** (Київ) доктор педагогічних наук, завідувач лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України. Назва доповіді: **Українськість мислення і мистецька освіта молоді: ціннісні пріоритети.** *Очно*
5. **Яремчук Оксана Василівна**. (Київ) доктор психологічних наук, доцент Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Тема доповіді: **Цивілізаційна суб'єктність України: від Трипілля до сучасності.** *Очно*
6. **Дічек Наталія Петрівна** (Київ) доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти. Тема доповіді: **Історико-педагогічні конференції у формуванні національної ідентичності майбутніх освітян.** *Дистанційно*
7. **Коляструк Ольга Анатоліївна** (Вінниця) доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського Тема доповіді: **Національна культурна спадщина в умовах російсько-української війни.** *Дистанційно.*

8. Фьольдварі Шандор (Угорщина) доктор філології, науковий співробітник, викладач балтійських досліджень філологічного факультету Університету м. Дебрецен. Тема доповіді: **Місце та роль братств у європейської української конфесіональної ідентичності.** *Дистанційно.*

9. Боса Любов Григорівна (Київ) кан. історичних наук, старший науковий співробітник «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Тема доповіді: **Природно-культурні ресурси громад як чинник майбутнього відновлення України (на прикладі Приірпіння).** *Дистанційно.*

10. Воропаєва Тетяна Сергіївна (Київ) кан. психологічних наук, доцент КНУ імені Тараса Шевченка, с.н.с. Центру українознавства філософського факультету до 31.12.2021 р., **Авер'янова Ніна Миколаївна**, кан. філософських наук, н.с. Центру українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка до 21.01.2022 р., **Бойко Світлана Миколаївна,** кан. філософських наук, ст. дослідник, п.н.с. НДІ українознавства. **Тема доповіді: Феномен трипільської культури: українознавчий аналіз.** *Дистанційно.*

11. Фігурний Юрій Степанович (Київ) кан. історичних наук, завідувач відділу української етнології НДІ українознавства. Назва доповіді: **Місце археологічної культури Трипілля-Кукутені як важливої складової культурної спадщини України у національно-патріотичному вихованні українців.** *Очно.*

12. Шакурова Ольга Владиславівна (Київ) кан. історичних наук, старший науковий співробітник відділу української етнології НДІ українознавства. Назва доповіді: **Задіяння цивілізаційної спадщини трипільської культури у національно-патріотичному вихованні української молоді.** *Дистанційно.*

13. Висовень Оксана Іванівна, доктор історичних наук, доцент старший науковий співробітник відділу військово-патріотичного виховання НДІ українознавства. Назва доповіді: **«Традиційна культура українців, важлива основа формування національної ідентичності й вагомий чинник консолідації українського суспільства».** *Дистанційно*

14. Трачук Олексій Васильович (Київ) кан. історичних наук, старший науковий співробітник відділу культурології НДІ українознавства. Фото Сцібана Олександра Євгеньовича. Назва доповіді:

Пізньотрипільське поселення під фундаментами Успенського собору Києво-Печерської лаври та виставка реконструкцій трипільської кераміки Людмили Смолякової в цьому ж соборі. *Очно.*

15. Гончаренко Максим Едуардович (Бориспіль) кан. архітектури, директор, ТОВ «ГК-Проект». Тема доповіді: **Особливості створення експериментальних реконструкцій будівель палеоархітектури в натуральну величину для туристичних функцій.** *Дистанційно.*

16. Козка Андрій Вікторович кан. юридичних наук, професор, заступник генерального директора з інновацій Науково-дослідницького Інституту з інновацій. Тема доповіді: **Трипільська цивілізація та успішне майбутнє України!** *Дистанційно***.**

17. Тимошенко Тарас Сергійович (Київ) кан. філософських наук, доцент кафедри філософії та історії Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського . Тема доповіді: **Місце трипільської культури в історії людства та України.** *Дистанційно.*

18. Коломієць Олена Вікторівна (Київ) кан. філологічних наук, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Тема доповіді: **Трипільська тема в українській літературі.** *Очно*

19. Газізова Олена Олександрівна (Київ) кан. історичних наук, завідувачка відділу українознавства в науково-освітньому просторі НДІ українознавства. Назва доповіді: **Культуротворчий потенціал українознавчих студій у формуванні національної ідентичності учнівської молоді**. *Очно.*

20. Пятничук Тетяна Володимирівна (Київ) кандидат педагогічних наук Старший науковий співробітник Інститут професійної освіти НАПН України. *Дистанційно.*

21. Чирков Олег Адольфович (Київ) науковий співробітник відділу культурології НДІ українознавства. Назва доповіді: **Етнічна ґенеза українців у терміносистемі українознавства та позиціонування творців археологічної культури Кукутені–Трипілля.** *Очно*

22. Ничкало Світлана Андріївна (Київ) науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України. Назва доповіді: **Трипільська культура в естетичному вихованні школярів.** *Очно*

23. Коваленко Леонід Віталійович (Київ) *Заступник головного редактора газети «Українська молодь».* Тема доповіді: **Проєкт «Трипільська Україна».** *Очно*

24. Сербін Ольга Василівна (Калуш) старший учитель Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка Івано-Франківської області, Співавтор: **Паращак Софія Володимирівна**, учениця 11-В класу Калуського ліцею. Назва доповіді: **УКРАЇНА ЄДИНА: ВІД ТРИПІЛЬЦІВ ТА КРИВЕЦЬКИХ ТИНІВ ДО СУЧАСНИХ ОКОПНИХ ГЕРОЇВ.** *Дистанційно*

25. Майстренко Олександр Дем'янович (Київ) директор Благодійного фонду «Демократичне суспільство». Тема доповіді: **Проєкт «Трипільська Україна».** *Очно.*

26. Саєнко Валерій Миколайович (Київ) кан. історичних наук, провідний науковий співробітник Музею історії книги та друкарства Тема доповіді: **Листування Вікентія Хвойки і Антоніни Скриленко.** *Очно.*

27. Педін Павло Федорович (Вінниця) старший науковий співробітник Вінницького обласного краєзнавчого музею Тема доповіді: **І.І. Заєць – дослідник трипільської культури Вінниччини.** *Дистанційно*

28. Рабчук Тетяна Віталіївна (Вінниця) старший науковий співробітник Вінницького обласного краєзнавчого музею Тема доповіді: **Українська етнічна спадщина у світлинах Народного художника України В. Козюка.** *Дистанційно*

29. Параційй Володимир Михайлович (Бережани) старший науковий співробітник Бережанського краєзнавчого музею (Тернопільська обл.). Тема доповіді: **Музейні предмети (експонати) як автентичні свідки епохи: крем'яні наконечники з колекції Бережанського краєзнавчого музею.** *Дистанційно*

30. Швидченко Сергій Борисович (Київ) голова Вільного Українського Меморіального Форуму. Тема доповіді: **Трипільська цивілізація – Геополітичний фактор України.** *Очно.*

31. Іванов Дмитро Анатолійович (Трахтамирів) старший науковий співробітник Державний історико-культурний заповідник "Трахтемирів" Тема доповіді: **Необхідність ревіталізації Трахтемирова для збереження значущої історико-культурної памятки та цілей національно-патріотичного виховання.** *Очно.*

32. Коваленко Світлана Володимирівна (Київ) старший викладач кафедри англійської мови Національного університету

біоресурсів і природокористування. Назва доповіді: **Трипільська культура як засіб формування національної свідомості учнівської та студентської молоді.** *Очно.*

ДОДАТОК 2.

Світлини про перебіг круглого столу.

Світлини Сцібана О., наукового співробітника відділу інформаційного забезпечення та наукових комунікацій НДІУ.

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

ДОДАТОК 3.

Світлини, що ілюструють культурно-історичну спадщину України періоду археологічної культури Кукутені-Трипілля

Статуетка зооморфна – експонат Вінницького обласного краєзнавчого музею. Джерело: Фотогалерея «Знахідки Трипільської культури» ВОКМ. https://vinnytsia-museum.in.ua/gallery/trypillian

Модель житла – експонат Вінницького обласного краєзнавчого музею. Джерело: Фотогалерея «Знахідки Трипільської культури» ВОКМ. https://vinnytsia-museum.in.ua/gallery/trypillian

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Біноклеподібні посудини – експонат Вінницького обласного краєзнавчого музею. Джерело: Фотогалерея «Знахідки Трипільської культури» ВОКМ. https://vinnytsia-museum.in.ua/gallery/trypillian

Слайд № 18 презентації «Зразки образотворчого мистецтва трипільської та скіфської культур». Джерело: Бібліотека розробок освітнього проєкту «На урок». https://naurok.com.ua/prezentaciya-zrazki-obrazotvorchogo-mistectva-tripilsko-ta-skifsko-kultur-18937.html

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Слайд № 19 презентації «Зразки образотворчого мистецтва трипільської та скіфської культур». Джерело: Бібліотека розробок освітнього проєкту «На урок». https://naurok.com.ua/prezentaciya-zrazki-obrazotvorchogo-mistectva-tripilsko-ta-skifsko-kultur-18937.html

Слайд № 20 презентації «Зразки образотворчого мистецтва трипільської та скіфської культур». Джерело: Бібліотека розробок освітнього проєкту «На урок». https://naurok.com.ua/prezentaciya-zrazki-obrazotvorchogo-mistectva-tripilsko-ta-skifsko-kultur-18937.html

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Експонат виставки керамічних виробів трипільців з колекції «Музею історичного надбання ПЛАТАР». Супровідний текст: «**ВІД СИМВОЛІВ ДО ЗНАКІВ**. На кераміці можна побачити знаки та символи, які використовували трипільці у період свого розквіту. Кожен горщик унікальний, адже розповідає власну історію через символи та форму, створену вручну майстром. Нині нараховують понад 300 знаків та блоків знаків, що нажаль так і не розвинулись у писемність».
Джерело: Київський обласний археологічний музей Експозиція. Третій зал. https://koam.com.ua/pro-nas/ekspozitsiya/tretij-zal/

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Таїсія Паращук від Народного музею України передає трипільські нитки Василю Карасьову, старшому науковому співробітнику відділення КОАМ музею Вікентія Хвойки.

Джерело: Київський обласний археологічний музей
https://koam.com.ua/novi-trypilski-artefakty-u-muzeyi-vikentiya-hvojky/

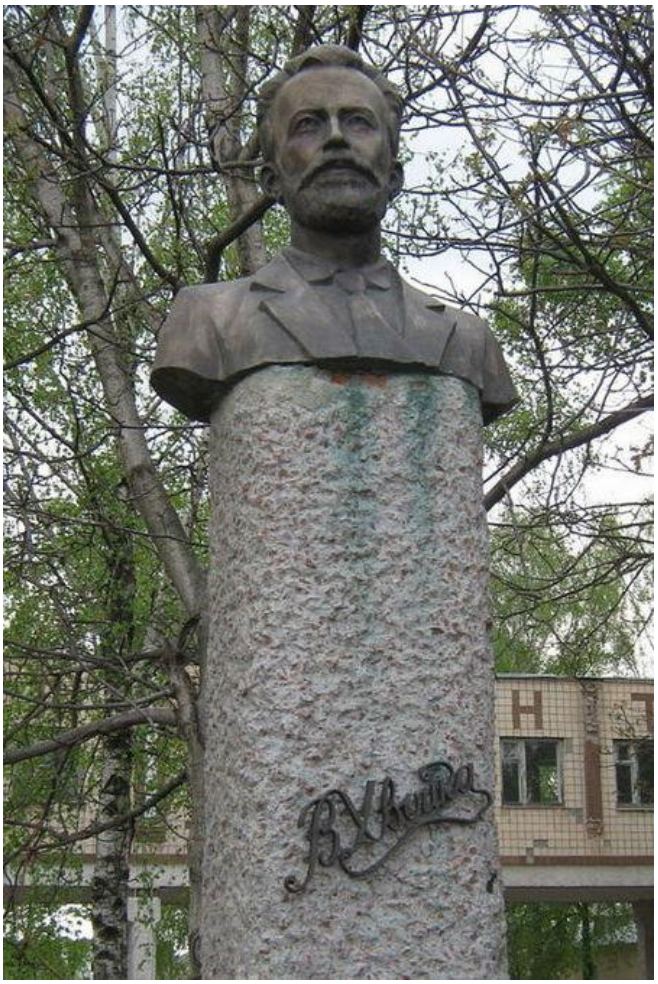

Погруддя В. Хвойки у Трипіллі. Фото: Віктор Полянко. Джерело: Вікентій Хвойка – відкривач Трипільської, Зарубинецької, Черняхівської культур. https://news.blog.net.ua/2024/02/vikentiy-khvoyka-vidkryvach-trypilskoi-zarubynetskoi-cherniakhivskoi-kultur/

Наукове видання

«Українська спадщина: від Трипілля до сучасності»

Матеріали Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю до 130 річниці відкриття трипільської культури Вікентієм Хвойкою.

Науковий редактор: Ю. Фігурний
Технічний редактор: О. Чирков
Коректура: Л. Науменко

Підписано до друку 28.03.2024. Формат 17,6х25,01.
Гарнітура Times New Roman Папір офсетний.
Ум-друк. арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 6,49. Наклад 300 прим.

Видавництво «Крок»

Свідоцтво ДК № 3538 від 30.07.2009 року
а/с 554, Тернопіль-27, Україна, 46027
info@krokbooks.com
KrokBook.com